

ISSN 1305 - 8681

Üçüncü Sektör Kooperatifçilik

Ekim
Kasım
Aralık
2005

Sayı 150

Köy-Koop Kırklareli Birliği'nin Ekonomik Analizi ve Yöneticilerin Kooperatif İşletmelerinin Başarısına Etkilerinin Değerlendirilmesi

Ahmet ERKUŞ • Haşim ÖZÜDOĞRU

Kardemir İşçilerinin Beslenme Durumuna İlişkin Görüşleri

Yasemin ERSOY • Dr. Leyla ÖZGEN

Base I - II Sermaye Yeterliliği Uzlaşmaları Işığında Bilanço Varlıklarında Risk-Bazlı Ağırlıklandırma ve Risk-Odaklı Kredi Fiyatlamasının Çok Yönlü Etkilerine Yönelik Bir İnceleme

Tamer AKSOY

Kişilik ve İletişim Tipleri

Çetin Murat HAZAR

Bölgesel Kalkınma Stratejileri ve Ülke Ekonomisine Katkıları

İbrahim GÖNEN

Seçilmiş Kamu, Özel ve Yabancı Ticaret Bankalarında Karlılığı Etkileyen Faktörlerin Ekonometrik Analizi

Murat ATAN

HAKEM HEYETİ

- Prof. Dr. Eyüp AKTEPE** Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Osman ALTUĞ Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Burhan AYKAÇ Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Kadir ARICI Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Nevzat AYPEK Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Rasih DEMİRCİ TOBB Üniversitesi
Prof. Dr. İsmail DUymAZ Yıldız Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. H. Ferhat ECER Niğde Üniversitesi
Prof. Dr. İhsan ERDOĞAN Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Ali Fuat ERSOY Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet GÖKÇEN İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. İ.Hakkı İNAN Trakya Üniversitesi
Prof. Dr. Eyüp G. İSPİR Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Öznur YÜKSEL Çankaya Üniversitesi

Üçüncü Sektör Kooperatifçilik

Sayı: 150

Ekim - Kasım - Aralık 2005

Türk Kooperatifçilik Kurumu

Basın Yayın Araştırma Danışmanlık ve Eğitim Hizmetleri İşletmesi

Üç Ayda Bir Yayınlanır

Fiyat: 6.500.000 TL. - 6,50 YTL.

Yıllık Abone: 25.000.000 TL. - 25 YTL.

Yurtdışı: 7 USD - 5 EURO

Abonelik İçin Banka Hesap Numaramız:

T.C. Ziraat Bankası Mithatpaşa Şubesi Hesap No: 7970378-5002

İdare ve Yazışma Adresi / Correspondence Adress

Mithatpaşa Caddesi 38/A 06420 Kızılay - ANKARA

Tel: 0312.435 98 99 - 435 96 91 Fax: 0312.430 42 92

www.koopkur.org.tr

admin@koopkur.org.tr

Sahibi

Türk Kooperatifçilik Kurumu Basın Yayın Araştırma Danışmanlık ve Eğitim Hizmetleri İşletmesi Adına

Prof. Dr. Nevzat AYPEK

Yazı İşleri Müdürü

Prof. Dr. Rasih DEMİRCİ

YAYIN KURULU

Başkan	: Doç. Dr. Nurettin PARILTI
Raportör	: Doç. Dr. Ahmet BAYANER
Üye	: Doç. Dr. H. Hüseyin ATAR
Üye	: Yrd. Doç. Dr. Eriman TOPBAŞ
Üye	: Dr. Zafer BABAGİRAY
Üye	: Zekeriya SOLMAZ

Yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir.

Baskı

NERGİZ MATBAASI

100. Yıl Bulvarı Bosna İş Merkezi No: 35/17-18 Ostim/ANKARA

Tel: 0312.385 30 79 Fax: 0312. 385 82 18

Üçüncü Sektör Kooperatifçilik Hakemli Bir Dergidir.

1

sayı: 150

ekim-kasım-aralık 2005

Üçüncü Sektör Kooperatifçilik

Köy-Koop Kırklareli Birliği'nin Ekonomik Analizi ve Yöneticilerin Kooperatif İşletmelerinin Başarısına Etkilerinin Değerlendirilmesi	3
<i>Ahmet ERKUŞ - Haşim ÖZÜDOĞRU</i>	
Kardemir İşçilerinin Beslenme Durumuna İlişkin Görüşleri.....	22
<i>Yasemin ERSOY - Dr. Leyla ÖZGEN</i>	
Base I - II Sermaye Yeterliliği Uzlaşmaları Işığında Bilanço Varlıklarında Risk-Bazlı Ağırlıklandırma ve Risk-Odaklı Kredi Fiyatlamasının Çok Yönlü Etkilerine Yönelik Bir İnceleme	31
<i>Tamer AKSOY</i>	
Kişilik ve İletişim Tipleri.....	52
<i>Çetin Murat HAZAR</i>	
Bölgesel Kalkınma Stratejileri ve Ülke Ekonomisine Katkıları	74
<i>İbrahim GÖNEN</i>	
Seçilmiş Kamu, Özel ve Yabancı Ticaret Bankalarında Karlılığı Etkileyen Faktörlerin Ekonometrik Analizi.....	90
<i>Murat ATAN</i>	

Üçüncü Sektör Kooperatifçilik

Köy-Koop Kırklareli Birliği'nin Ekonomik Analizi ve Yöneticilerin Kooperatif İşletmelerinin Başarısına Etkilerinin Değerlendirilmesi*

Ahmet ERKUŞ ** Haşim ÖZÜDOĞRU***

Özet: Bireyler topluluk halinde yaşamaya başlamalarının ardından bir çok ekonomik ve sosyal işleri beraber yapmak suretiyle elde edecekleri faydaları artırmayı amaçlamışlar ve böylece kooperatifleri kurmuşlardır. Türkiye’de çok amaçlı kooperatiflerden olan Köy-Kalkınma Kooperatifleri ilk olarak 1965 yılında kurulmaya başlamış, hızla kooperatif ve ortak sayısı artmıştır. Çalışmada incelenen Köy-Koop Kırklareli Birliği ise, 1976 yılında ekonomik faaliyetine başlamıştır. Birliğe bağlı 108 birim kooperatif bulunmakta, bunlardan 69’u faal olarak çalışmaktadır. Birliğin 2001 yılı işlem hacmi 25 trilyon TL ve net kârı 15 Milyar TL’dir. Köy-Koop Kırklareli Birliği ortaklarının sütünü pazarlamakta, ayrıca ortaklara yem, gıda maddesi, akaryakıt temin etmekte ve veterinerlik hizmeti sağlamaktadır. Köy-Koop Kırklareli Birliği ortakların %97,46’sının sütünü pazarlamakta, %4’ünün ürününü işlemekte, %22’sine kredi temin etmekte, %15,25’ine teknik bilgi sağlamakta, %100,00’üne temel tüketim maddeleri sağlamakta, %33,90’ına tohum, %42,37’sine gübre, %29,66’sına zirai ilaç ve %92,37’sine akaryakıt temin etmektedir. Ayrıca ortakların %21,19’u kooperatiflerden yem sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kooperatif, Tarımsal Kalkınma Kooperatifi, Üst Örgütlenme, Kooperatif İşletmeciliği, Ortak-Kooperatif İlişkisi, Yönetim Başarısı

* Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsünde Doktora tezi olarak kabul edilen çalışmanın özetidir.

** Prof. Dr. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Emekli Öğretim Üyesi

*** Dr. Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi

AN ECONOMIC ANALYSIS OF THE KOY-KOOP KIRKARELI COOPERATIVE UNION AND THE IMPACTS OF ADMINISTRATORS ON THE SUCCESS OF THE COOPERATIVE BUSINESS

Abstract: After starting living in the form of communities, individuals aimed to increase efficiency of some work by working collectively, and consequently, they formed cooperatives. Köy-Kalkınma Kooperatifleri (Rural Development Cooperatives), having various purposes, were first founded in 1965 and soon after they started to increase the number of the cooperatives and participants. Köy-Koop Kırklareli Union, which has been examined in this study, started its economic activities in 1976. The Union has total 108 cooperative units 69 of which are still active. The turnover of The Union in 2001 was 25 trillion TL and net profit was 15 billion TL. The Köy-Koop Kırklareli Union markets the milk produced by the members and supplies the members with animal feed, food, fuel, and veterinary services. Köy-Koop Kırklareli Birliği (Union) finds markets for milk production of 97,46 % of its members, processes the raw material of 4% of its members, and provides 22% of its members with credit, 15,25% of its members with knowledge, 100% of its members with fundamental consumers goods, 33,90 of its members with seeds, 42,37 of its members with fertilizers, 29,66 of its members with agricultural pesticides and 92,37 of its members with fuel. Moreover, 21,19% of its members get animal feed from the cooperative.

Key Words : Cooperative, Agricultural Development Cooperatives, Senior Union, Cooperative Administration, Member-Cooperative Relation, Management Success

GİRİŞ

Kooperatifler, 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra bütün ülkelerin sosyal ve ekonomik kalkınmasında çok önemli rol oynamaya başlamış, halen de bu işlevlerini sürdürmektedirler. Kooperatifçilik bugün dünyada önemli bir sosyal hareket olarak kabul edilmekte, demokrasinin, barışın, çevrenin korunmasına ve istihdam yaratmaya katkı sağlamakta, bütünüyle ülkelerin ekonomik, sosyal kalkınma ve gelişmelerinde önemli bir araç olarak yerini almaktadır (Mülayim 1999). Kendi kendine yardım araçlarından biri olan kooperatifçilik, günümüzün fakir ve sanayileşmemiş az gelişmiş ülkelerde, belli bir işletme organizasyonu olarak, Avrupa ülkelerindeki modellere göre uygulanmıştır. İngiltere, Almanya ve Fransa bütün dünyaya, kendi kooperatifçilik prensiplerini yaymışlar ve geliştirmekte olan ülkeler de bunu kabullenip uygulamışlardır (Kıvanç 1982).

Tarımsal kooperatifler, çiftçilerin ekonomik haklarını korumak ve dolayısıyla daha fazla kâr sağlamak amacıyla kurulan sosyo-ekonomik örgütlerdir. Dünyada tarım ürünleri üretimi, işlemesi ve pazarlaması alanlarında devlet kurumlarından sonra en fazla görülen kurum kooperatiflerdir (Laidlaw 1981).

Türkiye’de çok amaçlı kooperatiflerden olan Köy-Kalkınma Kooperatifleri ilk olarak 1965 yılında kurulmaya başlamış, özellikle yurt dışına işçi göndermede kooperatif ortaklığı koşulunun aranması nedeniyle hızla kooperatif ve ortak sayısı artmıştır. Çalışmada incelenen Köy-Koop Kırklareli Birliği ise 1976 yılında ekonomik faaliyetine başlamıştır. Birliğe bağlı 108 birim kooperatif bulunmakta, bunlardan 69’u faal olarak çalışmaktadır. Birliğin 2001 yılı işlem hacmi 25 trilyon TL ve net kârı ise 15 Milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Birlik ortak işletmelerde üretilen sütü pazarlamakta ve ortaklara yem, gıda maddesi, akaryakıt temin etmekte ve veterinerlik hizmeti sağlamaktadır.

Bu çalışmada, Trakya Bölgesinde süt pazarlaması açısından önemli bir işleve sahip olan Köy-Koop Kırklareli Birliği’nin ekonomik ve mali analizleri yapılmış, ortak-kooperatif ilişkileri irdelenmiş ve yöneticilerin kooperatif işletmelerin başarısı üzerine olabilecek etkileri değerlendirilmiştir.

MATERYAL ve YÖNTEM

Materyal

Bu araştırmanın amacı, Köy-Koop Kırklareli Birliği’nin ekonomik analizinin yapılması ve kooperatife ortak olan işletmelerin yapısal özellikleri ile ortak-kooperatif ilişkilerinin incelenmesi ve yöneticilerin kooperatif başarısına etkilerinin saptanmasıdır. Bu nedenle araştırma materyalinin büyük bir kısmını, birliğin muhasebe kayıtlarından ve birim kooperatif muhasebecilerinden elde edilen bilgiler ile birim kooperatif Yönetim Kurulu başkanı ve birlikte çalışan sorumlu müdürlerden ve ortaklardan anket yoluyla toplanan veriler oluşturmaktadır. Köy-Koop Kırklareli Birliği’nin kuruluşundan bugüne kadarki geçirmiş olduğu süreçteki faaliyetlerinin tespitine ilişkin bilgiler, Birliğin yönetim kurulu başkanı ve sorumlu müdürlerden sözlü görüşme ile elde edilmiştir. Ayrıca hazırlanan yönetici anket formları ile elde edilen bilgiler çerçevesinde kooperatifteki başarı değerlendirme kriterleri tespit edilmeye çalışılmıştır. İşletmelerin ekonomik analizi için gerekli bilgilerin elde edilmesinde anket yöntemi kullanılarak birincil veriler toplanmış, bu verilerden ortak-kooperatif ilişkileri ve kooperatif ortaklarının kooperatif yönetimi ile ilgili eğilimleri ortaya konulmuştur. Araştırma yöresinin tarımsal yapı özelliklerinin genel olarak ortaya konulmasında kullanılan veriler ise, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı İl ve İlçe Müdürlükleri, DİE, Ziraat Odaları, Kırklareli Valiliği, Kırklareli Ticaret Odası, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı İl Müdürlüğü dokümanlarından temin edilmiştir. Buna ilave olarak Köy-Koop Kırklareli Birliği’ne ait mali oranların analizinde, konu ile ilgili ulusal ve uluslararası yayınlar ile DPT, Merkez Bankası, Tek-Gıda İş Sendikası istatistik ve yayınlarından geniş ölçüde faydalanılmıştır.

Yöntem

Bu çalışmada, Köy-Koop Kırklareli Birliği incelenmektedir. Bu incelemeyi yapabilmek için, ortakların kooperatiflerle ilişkilerinin analiz edilmesi gerekmektedir. Zira kooperatif işletmenin faaliyet sonuçlarına ortaklar da etki etmektedir. Böylece örneklem aşaması, birliğe bağlı kooperatiflerin ve kooperatif ortaklarının seçimi olmak

üzere 2 kısımdan oluşmaktadır. Birliğe bağlı faaliyet gösteren 69 birim kooperatif bulunmaktadır. Zaman ve mali olanakların sınırlı olması gibi nedenlerle kooperatiflerin tamamında çalışma imkanı olmadığından, birliği temsil edebilecek 14 birim kooperatif (%20) gayeli olarak seçilmiştir. Bu seçimde, 69 birim kooperatifin birlik ile yapmış oldukları alış-veriş tutarları ortalamaları esas alınarak, bu ortalamaların %25 altında ve %25 üzerinde işlem hacmi olanlar belirlenmiştir. Seçilen birim kooperatifler; Ataköy, Üsküp, Sütlice, Kızılcıkdere, Ertuğrul, Yeniceköy, Sinanlı, Oklalı, Arizbaba, Çeşmekolu, Ceylanköy, Kayabeyli, Kocahıdır ve Yenibedir Tarımsal Kalkınma Kooperatifleridir. Kooperatife ortak işletmelerden örnek seçiminde ise, belirlenen 14 birim kooperatifteki tüm ortaklar araştırmanın örnek seçimine temel teşkil edecek popülasyonu oluşturmuştur. Bu popülasyondan 14 birim kooperatife ortak olanların kooperatife teslim ettikleri süt değerleri esas alınarak örnekleme yapılmıştır ve ortakların kooperatife teslim ettikleri süt değerlerine göre frekans tablosu ve dağılım grafiği yardımıyla ana kitleyi oluşturan ortaklar (I.grup) 100.000.000 - 4.000.000.000 TL ve (II.grup) 4.000.000.000 TL tutardan fazla süt teslim edenler olmak üzere 2 tabakaya ayrılmışlardır. Tesadüfi tabakalı örnekleme yöntemi ile anket uygulanacak örnek ortak işletme sayısının belirlenmesinde Neyman yöntemi kullanılmıştır (Yamane 1967).

$$n = \frac{(\sum N_h S_h^2)^2}{N^2 D^2 + \sum N_h S_h^2}$$

Formülde;

n = örnek hacmi

N= Ana kitleye ait varyant sayısı

N_h= h. Tabakadaki varyant sayısı

S_h² = h. tabakanın varyansı

D= Düzeltme faktörü veya kitle ortalamasından müsaade edilen hata miktarını

göstermekte olup $D = \frac{E}{t}$ dir. Araştırmada %90 güven sınırı öngörüldüğünden, tablo değeri 1,645 olarak alınmıştır.

Yukarıdaki formüle göre yapılan hesaplamalar sonucunda ana kitleyi temsil edebilecek örnek hacmi 118 olarak tespit edilmiş ve bunlar gruplara ayrılarak birinci gruptan 108, ikinci gruptan ise 10 işletme incelemeye alınmıştır. Gruplardan alınacak işletme sayısı saptandıktan sonra, hangi ortaklarla görüşüleceği ise yerel alanda kooperatif ortağı olan işletmelerden tamamen tesadüfi olarak tespit edilmiştir. Ayrıca örnek hacminin %25'i kadar yedek ortak işletme belirlenerek köylerde anket uygulanacak ortak bulunmadığında veya bilgi vermekten çekinen ortak olduğunda bu yedekte yer alan ortak işletmelerden veri toplanmıştır. Yönetim başarısı ve yöneticilerin sosyo-ekonomik özelliklerini ortaya koymak için seçilen 14 birim kooperatif ve bir birlik yöneticisine olmak üzere 15 yönetici anketi uygulanmıştır.

Anketler Mayıs 2002 tarihinde uygulanmış ve ortaklardan 2000-2001 üretim dönemine ait veriler toplanmaya çalışılmıştır. Ortak anketleri iki kısımdan oluşmaktadır. Anketin birinci bölümünde, işletmecisi ve işletmesi hakkında genel bilgiler ve işletmenin faaliyetini tespit etmeye yönelik sorular yer almaktadır. Bu kapsamda; işletme sahibinin yaşı, eğitim durumu, işletmelerin nüfus ve işgücü durumları, süt sığırcılığı ile ilgili sermaye varlığı, işletmenin borçları, üretim faaliyetine ilişkin fiziki ve mali verilerine ait bölümler bulunmaktadır. Anketin ikinci bölümünde ise kooperatif ortağı üreticilerin kooperatif ortak ilişkilerinin tespitine yönelik sorular bulunmaktadır. Bu sorulara ilişkin olarak elde edilen bilgiler kodlanmak suretiyle kod planlarına dökülmüş ve bu veriler bilgisayar ortamına aktarılarak analiz edilmiştir. Anket sonuçları oran ve yüzdeler olarak yorumlanmış ve araştırmada sınanan hipotezler ise istatistiksel yönden g istatistiği¹ kullanılarak test edilmiştir. İncelenen işletmelerin çoğunda hayvansal üretim faaliyeti yanında bitkisel üretim faaliyetleri de yer almaktadır. Ancak bu araştırmada Köy-Koop Kırklareli Birliği'nin faaliyet alanı süt işleme ve pazarlaması olduğundan, kooperatife ortak üreticilerin sadece süt sığırcılığı üretim faaliyetine ilişkin fiziki ve mali verileri esas alınmış, diğer faaliyetleri değerlendirme dışında tutulmuştur. Böylece söz konusu işletmelerde hayvansal üretime ait sermaye yapısı ve yıllık faaliyet sonuçları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Analiz aşamasında, sadece süt sığırcılığı üretim faaliyeti değerlendirmeye alındığından, bu üretim faaliyetine ait genel masraflar, süt sığırcılığı faaliyetinin işletmenin toplam gayri safi hasıla içindeki payı dikkate alınarak hesaplanmıştır.

Köy-Koop Kırklareli birliğinin mali analizinin yapılması için gerekli bilgiler; muhasebe kayıtlarından, kooperatif dosyalarından, kooperatif bilançolarından ve yıllık faaliyet raporlarından elde edilen bilgiler ile yöneticiler ve birim kooperatif muhasebecilerinden sağlanan bilgilerden oluşmaktadır. Sağlanan bu bilgilerin doğru ve güvenilir olması son derece önemlidir. Zira muhasebecilerin icra ettikleri işlerin sonucu sadece işletmeyi değil üçüncü kişileri de etkilemektedir. Bu nedenle deneyimli ve kendi sektöründe çalışmış meslek mensuplarınca bu bilgilerin kayda aktarılması ve verilerin sağlıklı olarak analiz edilebilmesi için önem taşımaktadır (Bayazıtlı ve Koçak 2002).

Bu çalışmada aşağıdaki analiz teknikleri uygulanmıştır:

- Karşılaştırmalı Tablolar Analizi (Yatay Analiz),
- Yüzde Yöntemi İle Analiz (Dikey Analiz),
- Oran Analizi.

Birliğin 1992-2001 yıllarını kapsayan temel mali tabloları (ayrıntılı bilanço, gelir tabloları vb.) standart bir yapıya kavuşturulduktan sonra, kayıtlardan elde edilen bilgiler cari ve reel değerler ile analiz edilerek yorumlanmıştır. Kooperatif işletmele-

¹ g İstatistiği, gözlenen frekanslarla, beklenenler arasındaki farkların önceden belirlenen bir yanılma ihtimali ile tesadüfen ileri gelip gelmediğini ortaya koymak için yapılır (Düzgüneş vd 1993).

re ait temel mali tablo kalemlerinin, reel değerlerini görmek ve sağlıklı bir karşılaştırma yapabilmek amacıyla 1987 yılı Toptan Eşya Fiyatları Endeksi (TEFE) esas alınarak yeniden belirlenmiştir.

Yöneticilerin başarılarının değerlendirilmesinde çağdaş başarı yöntemlerinden biri olan ve kooperatif işletmelerinde çoğunlukla tercih edilerek kullanılan amaca göre başarı değerlendirme yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemde birliğin ve birim kooperatifin amaçları genel kurul raporlarından tespit edilmiş ve bu amaca ulaşma derecelerine göre başarı değerlendirmesi yapılmıştır.

ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırma Yöresi Hakkında Genel Bilgiler

Kırklareli ili denizden 203 metre yüksekte, kuzey ve doğusu dağlık ve ormanlık diğer bölümü genelde düzlük arazidir. Kırklareli ilinin doğu ve kuzeydoğusunda Marmara bölgesinin önemli ykseltilerinden olan İstıranca (Yıldız) dağları uzanmakta, güney kesimlerinde ise Ergene vadisine inen az eğimli ovalar bulunmaktadır. Kırklareli ilinin toprakları genelde yumuşak kalkerli (kireç, taşlı, kil ve kille karışık kireçli) humuslu ve kumlu topraklardır. Kırklareli ilindeki barajlar Kayalı Barajı ve Kırklareli Barajı'dır.

Kırklareli ilinde başlıca bitki örtüsü, ormanlık ve step özelliği göstermektedir. Kırklareli ilinde Karadeniz'e yaklaşıkça Karadeniz iklimi, kuzeyden ve doğudan İstıranca ile çevrili Ergene Havzasında ise karasal iklim hakimdir. (Anonim 2002b). Kırklareli ilinde yıllık nüfus artış oranı binde 5,94'dir. Kırklareli ilinde sanayinin gelişmesine paralel olarak Őehir nüfusu giderek artmış, köyden kente göç sonucunda karasal kesimdeki nüfusun oranı düşmüştür.

Kırklareli tarih öncesi konum itibariyle dikkat çeken pek çok antik yerleşim merkezine sahip bir il'dir. Buzul çağı sonlarında uzunca bir süre sular altında kaldığı anlaşılan Kırklareli ve civarında insana dair ilk kayıtlı belgeler neolitik dönem özelliklerini vermektedir. Bir geçiş bölgesi olması nedeniyle Roma ve Bizans dönemlerinde pek çok istilalara uğramış, bu sreler zarfında Kırklareli'nde zengin bir kültür altı yapısı oluşmuştur.

Kırklareli'nde 195 ilköğretim okulu, 13 lise, 23 meslek lisesi, 5 adet de yüksek okul bulunmaktadır. Bu okullarda okuyan toplam ğrenci sayısı 30.138 ve okullarda eğitim veren kadrolu ğretmen, ğretim elemanı ve ğretim yesi sayısı ise 1.840'dır.

Tarımsal Yapı

Kırklareli ilinin yüzölçümü 655.000 hektardır ve bu alan içinde, tarım arazisi 26-8.311 ha ile il yüzölçümünün %40,96'lık kısmını oluşturmaktadır. Toplam arazi varlığının; %36,54' orman ve fundalık, %11,28'i çayır ve mera, %11,22'i ise tarım dışı

alanlardan oluşmaktadır Toplam sulanan alan 44.667 ha Kırklareli ilinde kendi arazi-sini işleyen işletmelerin oranı %97,93'dür. Kiracılık ve ortakçılıkla tarımsal faaliyet yapan işletmelerin oranı ise sırasıyla %1,18 ve %0,89'dur.

İlde işletme başına düşen ortalama arazi genişliği 64 da olup, Türkiye genelinde 57 da olan ortalama tarımsal işletme büyüklüğüne benzer bir yapı göstermektedir. Kırklareli'nde 50 da ve daha küçük işletme arazisine sahip işletmelerin toplam işletme sayısına oranı %55,33 olup, bunlar toplam tarım arazisinin %20,22'sini işlemektedirler. Bu nedenle Kırklareli ilinde küçük aile işletmeciliği hakimdir. 100 dekardan daha büyük işletme sayısı ise, tarım işletmeleri toplamının %20,15'ini teşkil etmekte ve toplam alanın %50,61'ini işlemektedir.

Kırklareli ilinde başta hububat ve yağlı tohumlar olmak üzere, önemli ölçüde yem bitkileri, baklagil ve sebze yetiştirilmektedir. Yetiştirilen tarım ürünleri arasında ayçiçeği özel bir yer tutmaktadır. Toplam tarım alanları içinde yer alan ürün grupları arasında; tahılların kapladığı alan, %62,81'lik bir payla ilk sırayı alırken, bunu %24,64'lük payla yağlı tohumlar izlemektedir. İl'de meyve yetiştiriciliği toplam tarım alanları içinde %5,88'lik bir pay almaktadır.

Kırklareli ilinde hayvancılık faaliyeti gelişmiştir. İlde hayvan sayısı bakımından en büyük payı koyun yetiştiriciliği almakta, bunu sığır yetiştiriciliği ve kıl keçisi yetiştiriciliği izlemektedir. Sığır popülasyonunun %70'i kültür, %27'si melez ve %3'ünde yerli ırk sığırlardan oluşmaktadır (Anonim 2002d).

Sanayileşme ve Altyapı Durumu

Kırklareli ilinin ekonomik durumu incelendiğinde; sanayi altyapısı ve sanayileşme açısından zengin olduğu söylenebilir. Marmara Bölgesi imalat sanayi'ndeki işyeri sayısı itibariyle Türkiye'deki toplam işyeri sayısının %53,05'i iken, Kırklareli ili için bu oran %0,49'dur. Türkiye ekonomisine yapılan katma değer açısından bakılacak olursa, Marmara bölgesi'nin payı %54,91 iken Kırklareli'ne ilişkin bu oranın %1,06 olduğu görülmüştür. İstihdamın toplam içindeki oranı Marmara Bölgesinde %49,93, Kırklareli ilinde %0,85'dir (Anonim 1998a).

Kırklareli ili aktif nüfusunun %46,20'si sigortalıdır. Devlete bağlı sosyal güvenlik kuruluşlarından tarım sigortalı nüfusun, toplam sigortalı nüfusa oranı ise %0,12'dir. Kırklareli ilinde Sosyal Sigortalar Kurumuna 512 erkek, 269 kadın olmak üzere toplam 781 kişi iş bulmak için başvuru yapmış, bunun 421'i erkek ve 186'sı kadın olmak üzere toplam 607 kişi işe yerleştirilmiştir (Anonim 1998a).

Kooperatifleşme Durumu

Ülkemizde Trakya Bölgesi ve bu bölgedeki Kırklareli ili örgütlenme düzeyi bakımından oldukça iyi seviyededir. İlde 33 Tarım Kredi Kooperatifi, 8 Tarım Satış Kooperatifi, 86 Tarımsal Kalkınma Kooperatifi, 30 Sulama Kooperatifi ve 3 Su Ürünleri Kooperatifi mevcuttur. Ayrıca 69 Tarımsal Kalkınma Kooperatifinin ortak oldu-

ğu Köy-Koop Kırklareli Birliği ve merkezi Edirne'de bulunan Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (Trakyabirlik)'de il merkezinde faaliyette bulunmaktadır. Toplam Kooperatiflere ortak olan kişi sayısı 132.336'dır (Anonim 2002d). Kırklareli ilinde ayrıca, 257 konut yapı kooperatifi, 18 Tüketim Kooperatifi, 43 Motorlu Taşıyıcılar Kooperatifi ve 3 adet Toplu İşyeri Kooperatifi faaliyet göstermektedir (Anonim 2002e). Kırklareli ili meslek kuruluşları bakımından incelendiğinde 3 Ticaret ve Sanayi Odası, 3 Ticaret Borsası, 1 Ziraat ve 30 Esnaf Odası bulunmaktadır (Anonim 2002e).

Köy-Koop Kırklareli Birliği Hakkında Genel Bilgiler

Kırklareli KÖY-KOOP 1975 yılında, 1969 yılında çıkarılan 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu hükümlerine göre kurulmuştur. Kooperatifler Kanunu, Türk Ticaret Yasasının "Kooperatif şirketler" başlıklı onsekiz maddelik bölümünün yerine geçmektedir. 1163 sayılı Kooperatifler yasınının 72. maddesinde "Konuları aynı veya birbirleriyle ilgili nitelikte olan 7 veya daha çok kooperatif tarafından birlikler kurulabileceği anasözleşme tespit edilir. Bu birlikler kooperatif şeklinde kurulur." hükmü yer almaktadır. Birlik ilk önce, Kaynarca, Karıncak, Üsküp, Kızılıkdere, Kocahıdır, Dokuzhöyük ve Kavaklı Köy Kalkınma Kooperatifleri başkanları tarafından anasözleşme imzalanarak kurulmuştur. Kooperatif başkanlarından oluşan kurul 140.000 TL olan taahhüt sermayesinin 35.000 TL'sini ödeyerek, 1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu'nun hükümlerine göre Köy-Koop Kırklareli Birliği 1976 yılında ekonomik faaliyetine başlamıştır.

1975 yılında 22 birim kooperatif Köy-Koop Kırklareli Birliğine ortak iken bu sayı hızla artarak 1990 yılında 103'e, 2002 yılında ise 108'e ulaşmıştır. Köy-Koop Kırklareli Birliğine bağlı olan 108 birim kooperatiften bugün sadece 69 birim kooperatif birlik ile faaliyetini sürdürmektedir. Köy-Koop Kırklareli Birliğinin ortak sayısı 12.000 dir. Birliğe üye olan 69 birim kooperatifin 28'inden birlik tarafından süt alımı yapılmakta, 10 birim kooperatiften ise hiç süt alımı yapılmamaktadır (Anonim 2002f).

Birliğin amaçları ve çalışma konuları kuruluş anasözleşmesinde 1163 sayılı yasaya uygun olarak belirtilmiştir. Buna göre birliğin ana amaçları şu şekilde sıralanabilir:

1. Yerleşim sahasını düzenlemek, çiftçi işletmelerini verimli hale getirmek ve her türlü ürünlerin ve mamüllerin pazarlanmasını düzenleyerek kazançlı yola koymak,
2. Ortakların mesleki ve gerektiğinde tüketim maddeleriyle ilgili ihtiyaçlarını da karşılamak,
3. Doğal kaynaklardan faydalanılması ve köy sanayinin kurulmasını sağlayan çalışmalara katılmak,
4. Ortak kooperatiflerin müşterek menfaatlerini koruma amaçlarını gerçekteştirebilmesi için iktisadi faaliyetlerde bulunmak,

5. Ortak kooperatiflerin çalışmalarını koordine etmek, hesap ve işlemlerini denetleme,
6. Merkez birliği kurulana kadar dış ülkelerle birim kooperatiflerin ilişkilerini düzenlemek,
7. Kooperatifçilik konularında tavsiyelerde bulunmak ve rehberlik etmek, olarak belirtilmiştir.

Birliğin organları; genel kurul, yönetim kurulu ve denetim kurulundan oluşmaktadır.

Birlik 2001 yılı içerisinde birim kooperatiflerin 783.829 lt sütünü 156 milyar 954 milyon TL bedelle satın almıştır. Alınan bu sütlerden 3.292 teneke 17 kg.lık, 5.204 teneke 5 kg.lık, 6.878 teneke 3 kg.lık beyaz peynir ve 6.499 kg. kaşar peyniri üretilmiştir. Yapılan üretimler öncelikle birim kooperatiflere, üretim fazlası ise piyasaya satılmıştır (Anonim 2002g).

Birliğin mal alımları 2001 yılı içerisinde 5 trilyon 554 milyar TL. olarak gerçekleşmiştir. Ağırlıklı mal alımını 994 milyar TL ile bakkaliye alımları oluşturmaktadır. Ücretsiz veterinerlik hizmetine devam edilmiş ve 2001 yılı içerisinde 24 milyar 123 milyon TL' lik ilaç ortaklara dağıtılmıştır.

Akaryakıt sektöründe önemli bir payı olan Birlik 2001 yılı içinde 1 trilyon 963 bin TL tutarındaki 3.413.710 lt, akaryakıtı 36 birim kooperatif aracılığıyla ortaklarına dağıtmıştır. Bu miktar kooperatif ortaklarının akaryakıt ihtiyacının %93'ünü karşılamaktadır.

Birlik, bağlı birim kooperatiflerine köy pazarlarına yönelik temel tüketim mallarını kooperatiflerin temel istek ve talepleri doğrultusunda temin ederek birim kooperatiflere ulaştırmıştır. Kooperatif yıl içinde temel gıda olarak 690 milyar TL, peynir satışı olarak 201 milyar TL ve ayrıca Poyralı işletmeler merkezindeki satış reyonunda 40.1 milyar TL olmak üzere toplam 931.8 milyar TL tutarında satış gerçekleştirilmiştir (Anonim 2002g).

ARAŞTIRMA SONUÇLARI VE ÖNERİLERİ

Sonuç

Araştırma, Köy-Koop Kırklareli Birliği muhasebe kayıtları, faaliyet raporları ve birim kooperatif yöneticilerinden ve kooperatif ortağı süt sığırcılığı yapan üreticilerden anket yoluyla toplanan bilgilere dayanmaktadır. İncelenen kooperatif işletmeler ve Birlik bir bütün olarak ele alınmış ve şu sonuçlar elde edilmiştir:

Süt ve süt ürünleri ülkemiz için çok önemli bir ürün olup; ülkemizin her bölgesinde yıllardır üretimi yapılmaktadır. Dünyada süt üretimi 597 milyon ton olup, bu üretimin, 9,5 milyon ton ile %1,5'i Türkiye'de üretilmektedir. Türkiye süt üretiminin ise

%18,32'si Marmara bölgesinden karşılanmaktadır. Türkiye toplam süt üretimi içerisinde Kırklareli ilinin payı %1,77'dir. Kırklareli ilinde toplam işletme sayısı 34.713 olup, büyük bir kısmında süt sığırcılığı faaliyeti yapılmaktadır. İlin toplam arazilerinin %40,96'sını tarım arazileri oluşturmaktadır.

Araştırmada incelenen Köy-Koop Kırklareli Birliği, 1975 yılında 22 birim kooperatif tarafından kurulmuştur. Bu birliğe 22 birim kooperatif ortak iken, bu sayı hızla artarak 1990 yılında 103'e, 2002 yılında ise 108'e ulaşmıştır. Köy-Koop Kırklareli Birliği'ne bağlı olan 108 birim kooperatiften bugün sadece 69 birim kooperatif Birlik ile faaliyetini sürdürmektedir.

Köy-Koop Kırklareli birliğinin ortak sayısı 12.000 dir. Birliğe üye olan 69 birim kooperatifin 28'inden süt alımı yapılmakta, 10 birim kooperatiften ise hiç süt alımı yapılmamaktadır.

Köy-Koop Kırklareli Birliği yönetim organları, Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri ana sözleşmesine göre şekillenerek, genel kurul, yönetim kurulu ve denetim kurulundan oluşmaktadır. Yönetim Kurulu tarafından Birlik faaliyetlerini yürütmek üzere 4 adet işletme müdürü görevlendirilmiştir. Genel Kurul kararları Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın görüş ve onayı ile kesinleşmektedir.

Köy- Koop Kırklareli Birliği'nin faaliyetleri; bölge süt fiyatlarının belirlenmesi, birim kooperatiflerinden günlük olarak topladıkları sütü pazarlamak, ortaklarının akaryakıt, yem, temel tüketim maddeleri ve veterinerlik ihtiyaçlarını karşılamaktır. Köy-Koop Kırklareli Birliği, 2001 yılı içerisinde birim kooperatiflerin 783.829 LT sütünü Poyralı süt işletmesine almıştır. Alınan bu süttten; 3.292 teneke 17 kg.lık, 5.204 teneke 5 kg.lık, 6.878 teneke 3 kg.lık ve 6.499 kg. kaşar peyniri üretilmiştir.

Birliğin finansman yapısı; birliğin iç finansman yapısında en önemli rolü ortaklarca yüklenilen sermaye ve yedek akçeler teşkil etmektedir. İncelenen dönemde ortaklar taahhüt ettikleri sermayelerini her yıl ortalama olarak tamamına yakını ödemişlerdir. Kooperatif işletme yabancı sermayesinin %83,33'ü, satıcılara olan borçlardan oluşmaktadır. Birliğin yabancı sermayesinin tamamına yakın kısmı kısa vadeli borçlardır.

Köy-Koop Kırklareli Birliği'nde, 2001 yılında kayıtlı ortak başına 53.532.740 TL aktif kıymet, 128.849.712 TL. sabit kıymet, 21.253.590 TL özsermaye düşmektedir.

Köy-Koop Kırklareli Birliği'nin varlık dağılımının incelenmesinde 1992 yılında kooperatifin aktif sermayesinin %89,21'i dönen varlıklardan, %10,79'u duran varlıklardan oluşurken, 2001 yılında ise bu oranlar sırası ile %75,93 ve %24,07 olarak gerçekleşmiştir.

1992 yılında dönen varlıklar içinde hazır değerlerin oranı %1,78, stoklar %20,92, ticarî alacaklar %66,51'dir. Dönen varlıklar içerisinde stokların oranı 1994 yılında %19,27 ile en düşük oranda iken, 1998 yılında %39,14 ile en yüksek seviyede gerçekleşmiştir.

Duran varlıklar içerisinde ilk sırayı %76,90 ile taşınmazlar, binalar, tesisler ve cihazlar ilk sırayı almaktadır. Bunu %18,47 ile yapılmakta olan yatırımlar izlemektedir.

Birliğin kaynak dağılımının incelenmesinde ise 1992 yılında kısa vadeli kaynaklarının pasif sermaye içerisindeki oranı %56,42 iken, 2001 yılında %60,30'a çıkmıştır. Birlik 1992 yılında toplam yatırımlarının %63,24'ini kısa vadeli borçlarla finanse ederken, 2001 yılında toplam yatırımlarının %79,41'ini finanse etmiştir. Kısa vadeli borçlar içerisinde banka kredileri 1992 yılında yer almaz iken, 2001 yılında %4,64 olmuştur.

Köy-Koop Kırklareli Birliği'nin aktif ve pasiflerinin beraber incelenmesi sonucu, varlık kaynak ilişkisi ortaya konulmaktadır. 1992 yılında dönen varlıklar toplam aktiflerin %89,21'ini, kısa vadeli yabancı kaynaklarda pasif sermayenin %56,42'sini oluşturmaktadır. 2001 yılında ise bu oranlar sırası ile %75,93 ve %60,30 olarak gerçekleşmiştir. İncelenen dönem itibarıyla birlik finansman sıkıntısı yaşamamıştır. Yani Birlik yeterli net çalışma sermayesine ve kısa vadeli borçlarını ödeme gücüne sahiptir.

Köy-Koop Kırklareli Birliği'nin gelir ve gider tablolarının beraber incelenmesi sonucu, 1992 ve 2001 yılları arasında gelir ve gider kalemleri oldukça farklılıklar göstermekte olup, 1992 yılında dönem kârının net satışlara oranı %44,73, 1993'de %73,36, 1994'de %75,16, 1995'de %51,65, 1996'da %51,85, 1997'de %41,67, 1998'de %19,40, 1999'da %12,74, 2000'de %2,42, 2001'de %2,23 olarak gerçekleşmiştir. En yüksek dönem net kârı 1994 yılında gerçekleşmiştir.

Brüt satışların net satışlara oranı, incelenen tüm yıllarda satış indirimi olmadığı için %100 olarak gerçekleşmiştir. Faaliyet giderlerinin net satışlara oranı ise incelenen dönemde %8-%20 arasında değişiklik göstermiştir. Buna göre 1992 yılında %11,51, 1993'de %8,92, 1994'de %5,57, 1995'de %16,65, 1996'da %16,13, 1997'de %8,82, 1998'de %10,12, 1999'da %17,27, 2000'de %20,36, 2001'de ise %16,21 olarak gerçekleşmiştir. Brüt satışların oranı, görüldüğü gibi incelenen dönemde faaliyet giderlerinden yüksek olarak gerçekleşmiştir.

Diğer faaliyetlerden oluşan gelir ve kârların net satışlara oranları 1994'de %1,13, 1995'de %1,99, 1997'de %0,07, 1998'de %0,04, 2001 yılında ise %1,72 olarak gerçekleşmiştir.

Birliğin yapılan oran analizleri sonucunda, likidite oranları şu şekilde bulunmuştur. Birliğin cari oranları 1992'de %1,58, 1993'de %14,88, 1994'de %1,95, 1995'de %13,56, 1996'da %4,55, 1997'de %4,94, 1998'de %5,10, 1999'da %3,75, 2000'de %1,48, 2001'de ise %1,26'dır. Cari oranlardaki bu değişikliklerin ana sebebi kooperatif işletmenin satışlarındaki artış ve azalışlardan kaynaklanmaktadır. Kooperatifin dönen varlıkları ile almış olduğu kısa vadeli borçlara bağlı cari oranlarının analizinde, Birliğin 1993 ve 1995 yıllarında gereğinden çok mal stoku bulundurduğu görülmektedir. Birliğin 2000 ve 2001 yılları hariç olmak üzere diğer yıllarda cari oranı 2'nin üzerindedir. Yani birlik dönen varlıkları ile kısa vadeli borçlarını çok rahat bir biçimde ödeyebilecek durumdadır.

Köy-Koop Kırklareli Birliği'nde likidite (asit-test) oranı sadece 2000 ve 2001 yıllarında %100'ün altında kalmıştır ki, bu durum söz konusu dönemlerde nakit sıkıntısının olduğunu göstermektedir. 1993 yılında ve 1995 yılında sırası ile 11,40 ve 7,67 olup, bu yıllarda Köy-Koop Kırklareli Birliği'nin kısa vadeli borçlarını ödeme gücünün çok yüksek olduğu görölmektedir. Ancak bu seviyedeki likidite oranları Birliğin elinde çok fazla nakit bulundurduğunu göstermektedir.

Köy-Koop Kırklareli Birliği'nde stokların aktif toplamı içindeki oranları; 1992'de %20,92, 1993'de %20,05, 1994'de %19,27, 1995'de %31,94, 1996'da %20,56, 1997'de %33,90, 1998'de %39,14, 1999'da %27,39, 2000'de %32,68, 2001'de %34,66 olarak gerçekteşmiştir. Türkiye süt ve süt ürünleri sanayinde bu oran %25,34 olup, Birlik 1995 yılından sonra bu orandan yüksek olmuştur.

Yapılan finansal analiz sonucunda elde edilen finansal oran sonuçlarının değerlendirilmesinde; kaldıraç oranı olarak da adlandırılan yabancı sermayenin aktif sermayeye oranı, 1992, 1994, 2000 ve 2001 yıllarında aktif varlıklarının büyük bir bölümünün yabancı kaynaklar ile finanse edilebildiğini göstermektedir. 1993 ve 1995 yıllarında %5 ile bu oran oldukça düşük seviyede olup, daha az oranda yabancı sermaye kullanılmıştır.

Öz kaynakların aktif sermayeye oranına bakılacak olursa, Birlik aktif sermayelerini %39 ile %95 arasında öz sermayeleri ile finanse etmiştir.

Köy-Koop Kırklareli Birliği sadece 1999 ve 2000 yıllarında uzun vadeli borç kullanmış olup, bu yıllarda anılan oran %1,13 ve %0,57 olarak gerçekteşmiştir. Bu oranların düşük olmasının sebebi, Birliğin çok fazla uzun vadeli kredi bulamamasından kaynaklanmaktadır.

Köy-Koop Kırklareli Birliği'nin faaliyet oranları ise; satışların maliyetinin, ortalama stoklara oranlamasıyla hesaplanan stok devir hızları incelenen dönemde birbirine yakın seyretmektedir. Türkiye süt ve süt ürünleri sanayi stok devir hızı ortalaması 8,30 olarak bulunmuş olup, Birlik stok devir hızı ortalamadan düşüktür. Bunun nedeni birliğin elinde çok fazla stok bulunmasından kaynaklanmaktadır.

Alacakların devir hızı oranı ticari alacakların net satışlara oranlanmasıyla bulunmaktadır. Birliğin alacak devir hızları oldukça düşük çıkmıştır. İncelenen dönem itibariyle birliğin alacaklarını zamanında tahsil edemediği görölmektedir. Türkiye Süt ve süt ürünleri sanayi alacak devir hızı ortalaması 7,00 olarak bulunmuştur. Yani bu sanayi dalı 51 günde alacaklarını tahsil etmektedir. Birlik ise yıllar itibariyle alacaklarını 1 yıl gibi bir sürede tahsil etmektedir. Çünkü birlik üyelerine sattığı ürünleri uzun vadeli olarak satmakta, bir sonraki üretim dönemi başında alacaklarını tahsil etmektedir. Bu nedenle birlikte alacakların tahsili 365 günü geçmektedir.

İncelenen dönemde Birliğin öz sermaye devir hızı Türkiye süt ve süt ürünleri sanayi ortalamasından çok düşük çıkmıştır. Bunun en önemli sebebi, birliğin elde ettiği net satış değerine göre sahip oldukları varlıkların yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. Ortalama olarak öz sermaye yılda bir kez devretmektedir.

Aktif sermaye devir hızı oranı, birlikte ortalama olarak 1 civarında gerçekleşmiştir. Yani yılda bir aktif sermaye devretmektedir. Süt ürünleri sanayinde ise bu oran 1,86 olarak gerçekleşmiş olup yılda iki kez devretmektedir. Bu durum, net satışlara göre dönen varlıklarının daha az olmasından kaynaklanmaktadır.

Birlik kârlılık oranları; mali rantabilite yada öz sermayenin geri dönme oranı, incelenen dönemde en yüksek olarak 1992 yılında %81,27'lik bir paya sahiptir. Mali rantabilite ekonomik konjonktür nedeni ile yıldan yıla azalarak seyretmiştir. Yıllar itibari ile değerleri 1993'de %46,78, 1994'de %72,13, 1995'de %60,84, 1996'da %43,00, 1997'de 46,73, 1998'de %24,63, 1999'da %23,65, 2000'de %4,38 ve 2001'de ise %5,59 olarak gerçekleşmiştir.

İncelenen dönemde ekonomik rantabiliteler 2000 yılına kadar %20 ile %40 arasında seyrederken, 2000 yılında %1,97 ve 2001 yılında ise %2,22 olarak gerçekleşmiştir.

Birliğin incelenen dönemde faaliyet kârı / net satışlar oranı en yüksek seviyesine 1994 yılında ulaşmış ve %90,03 olmuştur. Bu oran 2000 yılında ise en düşük seviyede %6,52 olmuştur. Net satışların bu yılda artmasında rağmen faaliyet kârı aynı oranda artmamış bu nedenle bu oran düşük çıkmıştır.

Yıllar itibariyle kooperatifin brüt kârı net satışlarının 1992'de %71,67'si, 1993'de %84,09'u, 1994'de %95,59'u, 1995'de %69,32'si, 1996'da %78,63'ü, 1997'de %53,32'si, 1998'de %34,66'sı, 1999'da %39,28'i, 2000'de %26,87'de ve 2001 yılında ise %31,57'sini teşkil etmektedir.

Net satışlar içindeki net kârın oranı 1992-1999 yılları arasında %22 ile %91 arasında seyrederken, 2000'de bu oran %2,42 ve 2001 yılında ise %2,23 olarak gerçekleşmiştir.

Köy-Koop Birliği ne bağlı birim kooperatif ortaklarından işletmeleriyle ilgili toplanan bilgiler aşağıdaki şekilde özetlenmiştir:

İncelenen işletmelerin aile nüfusu, işletmeler ortalamasında göre 3,56 kişidir. Aile nüfusunun %56,74'ü erkek, %43,26'sı da kadın nüfustan oluşmaktadır. İşletmelerdeki nüfusun %1,97'si 0-6 yaş, %8,15'i 7-14 yaş, %58,98'i 15-49 yaş, %30,90'u 50 ve üzeri yaş grubu nüfustur. İşletmecilerin yaş ortalaması ise 53 yaş olarak tespit edilmiştir. İşletmelerdeki nüfusun %55,08'i ilköğretim mezunu, %23,73'ü ortaöğretim mezunu, %21,19'u ise lise mezunudur.

Kooperatif ortağı işletmecilerin Tarımsal Kalkınma Kooperatifinden başka %50,00'sinin Tarım Kredi Kooperatiflerine, %48,31'inin Pancar Tarım Satış Kooperatiflerine, %30,51'inin ziraat odalarına, %4,24'ünün ise diğer tarımsal kooperatiflere üye oldukları tespit edilmiştir.

İncelenen işletmelerin işletmeler ortalaması olarak mevcut işgücü varlığı 2,79 EİB'dir. Bunun %62,01'ini erkek, %37,99'un kadın işgücünden oluşmaktadır. İşletmelerdeki işgücünün %92,08'i aile işgücü %7,92'si ise yabancı işgücüdür.

İncelenen işletmelerde ortalama işletme arazisi genişliği 164,78 dekadır. İşletmelerde kiraya veya ortağa tutulan arazi miktarı işletmeler ortalamasında 97,56 da'dır. Mülk arazinin işletme arazisi içindeki payı; işletmeler ortalamasında %59,21 olarak tespit edilmiştir.

İşletme başına düşen ortalama aktif sermaye miktarı, işletmeler ortalamasında 26.876.996.000 TL'dir. İşletme sermayesinin fonksiyonlarına göre incelenmesi sonucu; işletmeler ortalamasında çiftlik sermayesi %44,22, işletme sermayesi de %55,78 oranındadır.

İşletmelerde aktif sermayenin; %44,22'si bina sermayesi, %13,97'si alet-makine sermayesi, %16,73'i hayvan sermayesi, %11,22'si yardımcı maddeler varlığı, %13,86'sı ise para sermayesidir. İşletmelerde öz sermaye oranı %92,68, yabancı sermaye oranı ise %7,32'dir. İşletme arazisinin 1 dekarına ortalama olarak 163.108.363 TL düşmektedir. Bunun 72.130.070 TL'si çiftlik sermayesi, 90.978.292 TL'si de işletme sermayesidir.

İncelenen işletmelerde bina sermayesi, işletmeler ortalamasında 11.885.593.000 TL'dir. Bina sermayesinin işletme binalarına dağılımı incelendiğinde; ahırın %19,89, samanlığın %12,92, yem deposunun %2,16, silaj ve küspe çukurunun %0,21, gübre çukurunun %1,91 ve ambarın %3,71 oranında pay aldıkları görülmüştür.

İncelenen işletmelerde işletme başına 4,48 BBHB irat hayvanı ve 0,77 BBHB iş hayvanı düşmektedir. İşletmelerde ortalama işletme sermayesi içerisinde ineklerin değeri %55,58, düvelerin değeri %14,51, danaların değeri ise %27,90 oranında pay almaktadır. İşletme başına 2,49 adet inek, 0,06 adet boğa, 0,35 adet düve, 2,51 adet dana, 0,01 adet buzağı ve 1,46 adet tavuk düşmektedir.

İncelenen işletmelerin alet makine varlığı içinde işletmeler ortalaması itibariyle; traktör %85,66, römork %8,14, yem kırma makinesi %0,59, süt sağım makinesi %4,90, el arabası kürek ve dirgen %0,71'lik pay almaktadır.

İncelenen işletmelerdeki malzeme mühimmat sermayesi 2.828.633.000 TL ile 5.035.091.000 TL arasında değişmekte olup, işletmeler ortalamasında 3.015.621.000 TL'dir.

İncelenen işletmelerde para sermayesi 3.565.190.000 - 5.460.000.000 TL arasında değişmekte ve işletmeler ortalamasında 3.725.767.000 TL olmaktadır. İşletmelerin ortalama para sermayesinin %95,08'ini bankalardaki mevduat, %3,99'unu alacaklar, %0,93'ünü de kooperatif alacakları oluşturmaktadır.

İşletmeler ortalaması itibariyle borçların %35,49'u tüccardan, %52,23'ü kooperatiflerden ve %12,28'i de bankalardan sağlanmıştır.

İncelenen işletmelerden elde edilen sonuçlarına göre, süt hayvanı sayısı 2,20 ile 5,60 baş arasında değişmekte olup, ortalama 2,49 baştır. Hayvan başına süt verimi ise 4.342 kg ile 4.428 kg arasında değişmekte olup, işletmeler ortalamasında 4.355 kg olmaktadır. Üretilen toplam süt miktarı işletmeler ortalamasında 10.844,9 kg'dır.

İncelenen işletmelerde GSÜD, işletme büyüklük grupları itibariyle 5.159.546.000 TL ile 13.375.700.000 TL arasında değişmekte olup, ortalama 5.855.830.000 TL'dir. Ortalama GSÜD'nin; %59,33'ü süt gelirinden, %8,20'si gübre gelirinden, %32,47'si üretken demirbaş kıymet artışı (PDKA)'dan oluşmaktadır.

İncelenen süt sığırcılığı işletmelerinde işletmeler ortalaması itibariyle 3.199.81-7.000 TL'lık üretim masrafları toplamının %64,54'ü değişen masraflardan oluşmakta, bunun masraf unsurlarına dağılımı ise; yem (%55,90), geçici işçilik (1,43), daimi işçilik (14,47), süt sığırcı amortismanı (%5,03), bina amortismanı (%4,30), veteriner ücreti (%3,58), genel idare ücreti (%1,94), süt sığırcı sermayesi faizi (%2,33), aşım masrafı (%0,78), dezenfeksiyon (%0,53), süt sağım makinesi değişen masrafı (%0,09), yem kırma makinesi değişen masrafı (%0,01) şeklinde gerçekleşmektedir. 1 BBHB'ne düşen üretim masrafı 714.245.000 TL olup, bunun 399.253.000 TL'si yem masrafı, 11-3.559.000 TL'si ise daimi ve geçici işçilik masrafıdır.

İncelenen işletmelerden, işletmeler ortalaması itibariyle 1 kg süt maliyeti 206.071 TL olarak tespit edilmiştir.

Kooperatif ortağı işletmelerde net kâr 2.175.037.000 - 7.849.044.000 TL arasında değişmekte olup, ortalama 2.656.013.000 TL'dir. BBHB'ne düşen net kâr ise I.grup işletmelerde 534.407.000 TL, II.grup işletmelerde 876.988.000 TL, işletmeler ortalamasında ise 592.860.000 TL'dir.

İncelenen işletmelerde; işletmeler ortalamasına göre, ekonomik rantabilite %13,91 ve mali rantabilite %10,66 olarak tespit edilmiştir. Mali ve ekonomik rantabilite oranları incelendiğinde işletmelerin sağladıkları rantabilitenin tatminkar bir düzeyde olduğu söylenebilir. Ancak II.grup işletmelerdeki oranlar I.grup işletmelere göre daha yüksektir. Buna göre II.grup işletmelerin sermayeyi daha iyi değerlendirdikleri söylenebilir.

İncelenen işletmelerde üretilen sütün yaklaşık olarak %90'ı pazara arz edilmektedir. I.grup işletmelerde üretilen sütün %8,01'i ailede tüketilmekte, %0,82'si işçiye, akrabaya verilmekte, %91,17'side çiğ süt olarak pazara arz edilmekte, II.grup işletmelerde ise; üretilen sütün %5,00'ü ailede tüketilerek, %0,39'u işçiye ve akrabaya verilerek, %94,61'i ise çiğ süt olarak pazara arz edilerek değerlendirilmektedir. İşletmeler ortalamasında ise üretilen sütün %7,43'ü ailede tüketilmekte, %0,73'ü işçi akraba ve buzağıya verilmekte, %91,83'ü ise çiğ süt olarak pazara arz edilmektedir.

İncelenen kooperatif ortakların %15,26'sının 1960-1970 yılları arası, %47,46'sının 1971-1980 yılları arası, %22,88'inin 1981-1990 yılları arası ve %14,40'mın ise 1991 yılından sonra kooperatife ortak oldukları tespit edilmiştir.

Ortakların kooperatif anasözleşmesini okuma eğilimleri ile; ortağın eğitim düzeyi arasında %1 düzeyinde, ortağın yaşı arasında %5 düzeyinde ve ortağın hayvan varlığı arasında %10 düzeyinde istatistiksel yönden anlamlı ilişki bulunmuştur. Buna karşın ortakların kooperatif anasözleşmesini okuma ile ortağın kooperatifçilik eğiti-

mi alma durumu arasında %10 düzeyinde istatistiksel yönden anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.

Kooperatif ortaklarının genel kurula katılma eğilimleri; ortakların yaşı, eğitim durumu, hayvan varlığı ve kooperatifçilik eğitimi alma yönlerinden incelenmiştir. Buna göre ortakların genel kurula katılma eğilimleri ile ortakların yaşı arasında %5 ve ortakların eğitimi ile %10 düzeyinde önemli bir ilişki bulunmuştur. Buna karşılık genel kurula katılma durumu ile ortağın, hayvan varlığı ve kooperatifçilik eğitimi alma durumu arasındaki ilişki istatistiksel yönden %10 düzeyinden önemsiz bulunmuştur.

İncelenen ortakların %66,10'u kooperatiflerinden girdi sağlamak istemekte, %40,68'i ürünleri işleyerek pazarlamasını istemekte, %31,36 finansman sağlamasını istemekte, %30,51'i eğitim faaliyeti istemekte, %25,42'si ise piyasa tanziminde rol almasını istemektedir.

Kooperatif ortaklarının kooperatifin mali kayıtları ile ilgilenme eğilimleri, ortakların yaşı, eğitim durumu, hayvan varlığı ve kooperatifçilik eğitimi alma yönlerinden incelenmiştir. Buna göre ortakların kooperatifin mali kayıtları ile ilgilenme eğilimleri ile ortakların eğitimi arasında %5 düzeyinde, ortakların hayvan varlığı arasında %10 düzeyinde önemli bir ilişki bulunmuştur. Buna karşılık ortakların kooperatifin mali kayıtları ile ilgilenmesi durumu ile, ortağın yaşı ve kooperatifçilik eğitimi alma durumu arasındaki ilişki istatistiksel yönden %10 düzeyinden önemsiz bulunmuştur.

İncelenen ortakların %9,32'si birliğin finansman sıkıntısının çözülmesini ve devlet tarafından desteklenmesini, birliğin de birim kooperatifleri desteklemesini savunmakta, %33,05'i birliğin piyasada denge sağladığını düşünmektedir. Diğer yandan ortakların %13,57'sinin ise birliğin yönetiminden sıkıntı duyduğu, sürekli aynı yönetimin olmasının birliği yıprattığı ve yeni yönetimlerin gelmesini istemektedirler. Ayrıca ortakların %1,69'u da birliğin ortaklara yönelik eğitim faaliyeti yapmasını istemektedirler.

Köy-Koop Kırklareli Birliği yöneticileri ve birliğe bağlı kooperatif yöneticilerinin toplanan verilerin değerlendirilmesi sonucunda;

Birlik kooperatif yöneticilerinin üretim ve pazarlamayla ilgili hedeflerini büyük oranda gerçekleştirmiş, birim kooperatif yöneticileri ise bu alandaki amaçlarına erişmede ortalama %50 düzeyinde başarılı olmuşlardır.

Kooperatif yöneticilerinin %13,33'ü 31-40 yaş grubu, %60,00'ı 41-50 yaş grubu, %20,00'si 51-60 yaş grubu ve %6,67'si ise 61 yaş ve üzeri yaş grubundandır. Kooperatif yöneticilerinin %60,00'ı ilköğretim okulu mezunu, %40,0'ı ise lise mezunudur. Yüksekokul mezunu kooperatif yöneticisi bulunmamaktadır. İncelenen kooperatiflerin sadece 5 tanesinde kooperatif müdürü, 13 tanesinde muhasebeci bulunmaktadır. Yöneticilerin %53,33'ü 11-20 yıl, %13,33'ü 1-10 yıl, %33,34'ü 21-30 yıldır kooperatife üyedir. 31 yıl ve üzerinde kooperatife üye bulunmamaktadır.

İncelenen kooperatif yöneticilerin %80,00 gönüllü ve serbest giriş ilkesini, ortağın demokratik yönetimi ve ortağın ekonomik katılımı ilkesini, %66,67'si eğitim, öğre-

tim ve bilgilendirme ile kooperatifler arası işbirliği ilkesini, %73,34'ü özerklik ve bağımsızlık ilkesini, %60,00'ı ise toplumsal sorumluluk ilkesini bilmektedirler.

Kooperatif başarısında yöneticilerin kişisel bilgi ve tecrübeleri ile kişisel yetenekleri önemli bir faktör olmaktadır. Yöneticilerin %60,00'ı kooperatifçilikle ilgili bir yayın takip etmektedir. Yöneticilerin %33,33'ü Birlik tarafından düzenlenen kooperatifçilik eğitimi faaliyetine katılmışlardır.

Yöneticilerin %80,00'ı Köy-Koop Kırklareli Birliği faaliyetlerinden memnun olduğunu belirtmiştir. Yöneticilerin kooperatifçilik hakkındaki düşünceleri ise; %53,34'ü kooperatifçilik hareketinin ülke çapında yaygınlaşmasını ve Köy-Koop Kırklareli Birliği'nin örnek olmasını, %20,00'ı Kooperatiflerin eğitim faaliyeti yapması gerektiğini, %20,00'ı devletin yanlış politikaları ve kooperatif yöneticilerinin beceriksizliği yüzünden insanların kooperatife güvenmediklerini belirtmişlerdir. %6,76'sı ise sayılanların hepsinin gerekliliğini savunmuşlardır.

Amaçlara göre değerlendirme, amaçlarla yönetimin başarı değerlendirmeye uygulanmış halidir. Bu yöntem, başarıyı kişilik veya subjektif ölçülerle değerlendirme yerine, amaçları hedef alarak amaçların gerçekleştirilme derecesine göre başarıyı değerlendirmeyi dikkate almaktadır.

Ortaklarına en yüksek faydayı sağlamak, kooperatif işletmenin başarısını artırmak, Birlik çalışanlarını ve birim kooperatifleri teşvik ederek ortak sayısını artırmak ve piyasada daha güçlü hale gelme için en uygun amaçları belirleyip, bu amaçlarını en yüksek oranda gerçekleştirmeleri gerekmektedir.

Yapılan değerlendirme sonucunda, Birlik kooperatif yöneticilerinin üretim ve pazarlamayla ilgili hedeflerini büyük oranda gerçekleştirdikleri, birim kooperatif yöneticilerinin bu alandaki amaçlarına erişmede ortalama %50 düzeyinde başarılı oldukları görülmüştür.

Öneriler

Araştırma bulgularına göre, Köy-Koop Kırklareli Birliği'nin sorunları; devletin kooperatiflere gereken özeni göstermemesi, üreticilerin kooperatiflerine gereken önemi vermemeleri, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik krizden daha fazla etkilenmeleri, kooperatifçilik eğitiminin Türk Millî Eğitim sistemi içerisine tam olarak yerleşmemiş olması, kooperatiflere kredi verecek olan bir finansman kuruluşunun bulunmaması, üst örgütlenmesinde yaşanan bürokratik zorluklar olarak sıralanabilir.

Araştırma sonuçlarına göre, Köy-Koop Kırklareli Birliği'nin sorunlarının çözülebilmesi ve Birliğin kooperatifçilik ve kooperatif işletmeciliği yönünden daha da ileriyeye bir seviyeye getirmek için üretilebilecek çözüm önerileri aşağıda sıralanmıştır:

Dünya üzerinde kimi gelişmiş ülkelerde süt sektörünün gelişmesi güçlü kooperatifler vasıtasıyla olmuştur. Özellikle bozulabilen ve depolanamayan çiğ süt için bu durum çok önemlidir. Bu yapılandırma üreticiler tarafından yapılmalı fakat devlet tarafından da yönlendirilmelidir. Bu anlamda devlet üreticiyi örgütlenmeye teşvik etme ve yasal düzenlemeler ile belirleyici olmalıdır.

Birliğin tespit ettiği süt fiyatlarının piyasa süt fiyatıyla aynı olması veya bazen daha aşağısında oluşması sonucu, Birliğe teslim edilen süt miktarlarında dalgalanmalar ve ortakların kooperatif ortaklığından çıktıkları görülmüştür. Kooperatifin tespit edilen piyasa süt fiyatının üzerinde bir fiyat verebilmesi için, finansman açısından güçlendirilmeli ve kooperatif ortakları kooperatifçilik konusunda eğitilmelidirler.

Hayvancılık sektöründeki politikalar, bitkisel üretimle kıyaslandığında sürekli olmamış destekleme seviyesi düşük olmuştur. Bunun sonucu olarak son yıllarda hayvansal üretim değerindeki artış bitkisel üretim değerinin altında olmuştur. Bu nedenle Köy-Koop Kırklareli Birliği gibi başarılı bir üretici örgütlenmesi örneği desteklenmeli ve diğer bölgelere örnek olmalıdır.

Süt fiyatlarının tespitinde rol alan Köy-Koop Kırklareli Birliği, fiyat belirlenmeden önce maliyet araştırmaları yapmalı ve bu çalışmalar doğrultusunda süt fiyatını belirlemelidir.

Ülkemizde diğer bölgelerde benzer ve farklı kooperatiflerde olduğu gibi, bu bölgede de ortakların kooperatifçilik ve kooperatif işletmeciliği konularında aydınlatılmaları gerekmektedir. Ortaklara kooperatifçilik bilinci verildikten sonra ortakların kooperatifleri ile daha yakından ilgilenmeleri için, kooperatifin yönetim kurullarına ve genel kurullarına daha fazla katılmaları sağlanmalı, ortaklarında kooperatifin faaliyetini yakından takip etmeleri ve kooperatifin yıllık faaliyet sonuçları ile yakından alakadar olmalıdırlar. Kooperatif ortaklarının çok azının kooperatifin mali durumu ile ilgilendikleri görülmüştür.

Köy-Koop Birliği ortaklarına vadeli üretim girdisi sağlamaktadır. Ancak sağladığı üretim girdileri vadeli olduğundan piyasaya göre biraz pahalı olabilmektedir. Yapılacak anlaşmalar ile piyasadan ucuz ve vadeli üretim girdisi sağlanarak ortakların kooperatife bağlılığı artırmalıdır.

Köy-Koop Kırklareli Birliği, merkez birliği ile daha entegre çalışmalı ve kooperatif örgütlenmesini ülke çapına yaymalıdır.

Birlik, ortaklarına kredi ve girdi temininde kullanması için finansman bakımından güçlendirilmelidir. Bu nedenle ortakların taahhüt ettikleri ortaklık payları artırılmalı ve taahhüt edilen bu payların tamamının ödenmesi sağlanmalıdır.

İncelenen dönem içinde Köy-Koop Kırklareli Birliği faaliyetini kârla kapatmıştır. Fakat 2000 ve 2001 yıllarında kar oranlarının düşmesi ülkenin içinde bulunduğu ekonomik krizden kaynaklanmaktadır. Kooperatifin finansman açısından sıkıntı çekmesi için, ucuz yabancı kaynak sağlayacak bir kuruluşun olması gerekmektedir.

Köy-Koop Kırklareli Birliği muhasebe sisteminin uluslararası standartlara ve temel muhasebe ilkeleri olan, tahakkuk, süreklilik ve muhafazakarlık ilkelerini tam olarak kapsamayı sağlamalıdır. Birlik ve birim kooperatiflerin muhasebe kayıtlarının daha çok yasal sorumluluktan dolayı yapıldığı görülmektedir. Bu nedenle muhasebe kayıtlarından pratik olarak yararlanmak oldukça güçtür. Kooperatifin muhasebe sistemi ve sektörün özellikleri de göz önünde tutularak yeniden düzenlenmelidir.

Birlik yöneticilerinin profesyonel ve yetenekli kişiler olması ve bu kişilerin kooperatif işletmeciliği ve pazarlama konularında en üst düzeyde bilgi ve eğitim görmüş tecrübeli kişilerden oluşmasının sağlanması gerekmektedir.

Köy-Koop Kırklareli Birliği'nde araştırma ve geliştirme şubesi kurularak, Birliğin süt mamulleri ürünlerinin üretim çalışmalarının yapılması gerekmektedir.

Üreticilere bilgilerin aktarılabilmesi için, Köy-Koop Kırklareli Birliği tarafından yayım çalışmaları yapılmalıdır.

Kooperatifler Pazar yaratma açısından önemli bir sektör konumundadır. Mevcut olan pazarı genişleterek maliyetlerin düşürülmesi ve piyasada bir ucuzlama yapabilirler. Bu nedenle bu yönde çalışmalar yapılmalıdır.

Kooperatiflerin finansman sorunu çözümlenmelidir. Bu kapsamda kooperatiflere direk kredi temin edecek yönetimini kooperatif ortaklarının oluşturduğu finansman kurumları oluşturulmalıdır. Ortakların işletmelerine ucuz kredi ile hayvan sağlanmalı ve hayvancılığı teşvik edecek tedbirler (ucuz kredi, yem gibi) alınmalıdır.

Kooperatif yöneticilerine kooperatifçilik konusunda eğitim verilmeli, kooperatif ortaklarının sorunlarına çözüm getirebilecek yetenekli kişiler kooperatiflere yönetici olmalıdır.

Kaynaklar

Anonim 1998a, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, DİE, Ankara, 1998
Anonim 2002a, <http://www.kirklareli.gov.tr>

Anonim 2002b, http://www.die.gov.tr/nufus_sayimi/2000Nufus_Kesin.htm

Anonim 2002c, Meteoroloji İstatistik ve Yayın Şubesi BİM Kayıtları, Ankara.

Anonim 2002d, Kırklareli Tarım İl Müdürlüğü, İstatistik Şubesi Kayıtları, Kırklareli.

Anonim 2002e, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Bilgi İşlem Dairesi Kayıtları, Ankara.

Anonim 2002f, Köy-Koop Kırklareli Birliği Kayıtları, Kırklareli.

Anonim 2002g, Köy-Koop Kırklareli Birliği 2002-2001 Genel Kurul Özet Raporları, Kırklareli.

Bayazıtlı, E., ve Koçak, A., 2002. Muhasebe Mesleğinde Pazarlama Üzerine Bir Araştırma, Tesmer Yayınları No: 45, Ankara

Kıvanç, C., 1982, Türkiye Ekonomisinde Tarımsal Amaçlı Kooperatifçilik İşletmeleri, Türkiye Kooperatifçilik Kurumu Yayınları, No: 48, Ankara.

Laidlaw, A.F., 1981. 2000 Yılında Kooperatifler (Çev. Haluk Uzel) Yol-Koop Yayınları No: 7, Ankara.

Mülayim, Z.G., 1999, Kooperatifçilik, Yetkin Yayınları 3. Baskı, Ankara.

Yamane, T., 1967, Elementary Sampling Theory, Prentice-Hall, Inc. Englewood Cliffs, New Jersey.

Üçüncü Sektör Kooperatifçilik

Kardemir İşçilerinin Beslenme Durumuna İlişkin Görüşleri

Yasemin ERSOY* Dr. Leyla ÖZGEN**

Özet Kardemir işçilerinin günlük beslenme durumlarına ilişkin görüşleri saptamak amacıyla planlanan bu araştırma, toplam 110 işçi üzerinde yapılmıştır.

İşçilerin çoğunlukla üç öğün yemek yedikleri, bazen öğün atladıkları sabah kahvaltısı atlanılan öğün olarak bulunmuştur. İşçilerin yarısından fazlası diğer öğünlerde de fabrikada çıkan yemekleri beğenmemelerine rağmen alternatifleri olmadığından yemektedirler. İşçilerin yaklaşık 2/3'ü yemeklerin doyurucu bulmakta, geriye kalanlar ise doyurucu bulmamaktadırlar. İşçiler % 90.9'u beslenme ile iş verimi arasında olumlu bir ilişki olduğu görüşündedirler.

Anahtar Kelimeler: Beslenme alışkanlığı, beslenme ve iş verimi

OPINION OF WORKERS AT KARDEMIR ON THEIR NUTRITION STATUS

Abstract : This study was carried out to determine the opinions of workers at Kardemir on their nutrition status over 110 workers.

It was found out that workers usually have a three- course meal and sometimes skip meals as breakfast, more than half of the workers stated that thought they didnt like the meals offered in the factory, they ate them because they had no alternatives. Nearly 2 in 3 workers found meals appetizing and the rest not appetizing 90.9 % of the workers think there is a positive relation between nutrition and work productivity.

Key words: Eating habit, nutrition and work productivity.

* Yrd.Doç.Dr.Gazi Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi Öğretim Elemanları

** Dr.Gazi Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi Öğretim Elemanları

GİRİŞ

Yetersiz ve dengesiz beslenme, işçinin üretim hızını düşürür. İşin gerektirdiği enerji harcaması kısıtlandığından, üretim için gerekli fiziksel güç azalır. Enerjinin yanı sıra, protein, vitamin ve minerallerin yetersiz alınması, vücutta enerji oluşumunu engelleyip, hastalıklara karşı direnci azaltacağı için çeşitli hastalıklar ortaya çıkacak bunun sonucunda işe devamsızlık oranı artış gösterecektir. Ayrıca, enerji ve besin öğeleri yetersizliği, işçinin ilgi ve dikkatini de olumsuz yönde etkilediği için iş kazaları ve meslek hastalıkları oranı yükselecektir. Ülke ekonomisini de olumsuz yönde etkileyerek, üretim hızında düşmelere ve sağlık harcamalarında artışa neden olacaktır (Baysal, 1996, s.416-417), (Şanlıer ve Yabancı, 2004, s.107-108).

Bu durumu engellemek için işçilerin beslenmesi iki yönde düşünülmelidir:

1. İşyerinde işçi beslenmesi
2. Evde işçi beslenmesi

1. İşyerinde işçi beslenmesi; işçinin ekonomik durumunun ve alım gücünün yetersiz olduğu veya işçinin evinde yeteri kadar beslenemediği düşünülerek günlük besin öğelerinin ihtiyacının yarısı iş yerinde verilen yemeklerle sağlanmalıdır. Çünkü işçinin enerji gereksinimi yaşına ve çalışma durumuna göre değişmektedir. Beslenme alışkanlıkları dikkate alınarak günlük besin gereksinimi belirli miktarlarda üç öğün arasında bölünüp iş yerinde bir öğüne düşen besinlerin karşılanmasına önem verilmelidir. Besin türleri ve miktarları öğünlere sabah 1/ 5, öğle 2,5 / 5 ve akşam 1,5 / 5 olarak bölünebilir. Çalışan işçinin öğle yemeği sağlandığında bu yemeğin, günlük besin gereksinimlerinin yarısını karşılar nitelikte olması gerektiği belirtilmiştir (Yükseler, 1998, s. 3-4).

Bugünün çalışma yaşamına bakıldığında çocuk ve genç işçilerin sayısının çok fazla olduğu, çocuk iş gücünün % 88.9'unun ve genç işgücünün % 71.1'inin tarım kesiminde çalıştıkları saptanmıştır. Bu nedenle işyerlerinde beslenme uzmanları bulundurularak verilen yemeklerin kalori ve besin öğeleri bakımından yeterli ve dengeli olmasının sağlanması gereklidir (Yükseler, 1998, s. 51).

Ağır işte çalışanların terleme ile normal koşullardan daha çok azot kaybettikleri bulunmuştur. Çalışma yeri çok sıcak, çok soğuk olduğu zaman azot kaybı artmaktadır. Diyet enerjisi yeterli olduğu zaman, proteinlerin kas hareketleri esnasında enerji kaynağı olarak kullanılmamalarına karşın, fiziksel hareketi çok olan bireyde kas kitlesinin artması, protein gereksiniminin artmasına yol açmaktadır. Diyetin protein değerinin, özellikle henüz büyümekte olan gençlerle, yaşlı işçilerde artırılması yararlı olduğu belirtilmektedir. Ayrıca kas hareketinde, karbonhidratların, yağlardan % 4-5 oranında daha elverişli enerji kaynağı olarak kullanıldığı saptanmıştır. Dokulardaki glikojen deposunun artması ile çalışma gücünün arttığı bulunmuştur (Whitney ve ark. 2002, s.189-199). Ağır fiziksel çalışmalarda, normal diyetin sağladığı diyet enerjisinin üzerinde, harcanan enerjinin karşılanmasında, karbonhidratlar önemli yer tutmaktadır. Kaslar için gerekli enerji karbonhidratlardan daha kolay elde edilir. İşçinin fiziksel ha-

reketlerinde önemli ölçüde, kas çalışmasını gerektirmektedir. Kas çalışmasında kimyasal enerji mekanik iş ve ısı enerjisine çevrilir, bir yandan enerji yedeği yıkılırken bir yandan da yapılmaktadır. Bunun için, kan yoluyla kaslara gelen besin öğeleri ve oksijen yeterli alınmazsa, kas gücü azalarak yorulma başlar ve iş verimi düşmektedir (Işıksoluğu, 1994, s.306-307). Çalışma saatleri arasında sağlanan bir öğün yemeğin, sırasına göre birkaç lokmanın, işçilerin iş verimi üzerinde olumlu etkisi o kadar iyi anlaşılmıştır ki gelişmiş ülkelerin çoğunda yemek servisi işçi sağlığı hizmetlerinin bir parçası olarak kabul edilmektedir (Ilıcak, 1985, s. 23).

İş yerinde çoğu kez sebze yemeklerine önem verilmez ya da sebze yemekleri sevilmeyeceği düşünülerek hazırlanmamaktadır. Ancak toksin maddelerle çalışan iş yerlerinde işçilerin A, C, E vitaminlerinin yeterli almaları gerekmektedir. Kurşun, kadmiyum gibi ağır metallerin kullanıldığı sanayi dallarında çalışan işçilerin diyetlerinde yeterince Demir, Kalsiyum mineralleri ve C vitaminini almaları, kurşun, kadmiyum gibi metallerin toksin etkisini azaltmasını belirtmektedir (Fişek ve Piyal, 1989, s. 35).

2. *Evde işçi beslenmesi*; işçinin günlük besin ihtiyacının ancak yarısını iş yerinde karşılayabilir. Çalışma zamanını sekiz saat düşünürsek, kalan on altı saatlik zaman süresinde işçi işinin dışında da beslenmek zorundadır. İşçinin iş dışı zamanlarda beslenmesi de sağlık ve verimliliği etkilemektedir. İşçi ailelerinin beslenme sorunlarına neden olan faktörlerin başında ekonomik yetersizlik ve bilinçsizlik gelmektedir. Fiyatların artmasından en çok maaş veya ücretle çalışan sabit gelirliler etkilendiğinden ücret fiyat dengesi kurulma zorunluluğu bulunmaktadır (Fişek ve Piyal, 1989, s. 37).

Birleşmiş Milletler Besin ve Tarım ile Devlet Sağlık Örgütü toplum için enerji gereksinmesinin saptanmasında toplum ki yetişkin kadın ve erkek olarak ele alınmıştır. Çevre ısısı 10 C⁰ olan bir bölgede yaşayan, erkek 65 kg, kadın 55 kg ağırlığında ve değişik düzeylerde fiziksel aktivite gerektiren bir işte çalışmaktadır (Piyal, 1989, s. 25). Yapılan aktivite türüne göre harcanan enerji, Bazal Metabolizma Hızına eklenecek günlük enerji ihtiyacı belirlenmektedir. Birey günün büyük bir kısmını oturarak geçiriyorsa, BMH'na % 30 ekleme, ayakta hafif işler yapıyorsa % 50 ekleme, sanayi vb. ayakta, elle, kolla iş yapıyorsa % 70 ekleme yapılmalıdır. Kömür madenin de çalışıyorsa fiziksel aktivite için harcanan enerji bazal metabolizmanın % 125-50 üzerine çıkartılmaktadır (Aslan, 1994,s. 78, 80).

Gelişmekte olan ülkemizde, çalışan çocuk ve genç işçi nüfusunun fazla olması iyi beslenememesi işçi sağlığının bozulmasına neden olmaktadır. İşçi beslenmesinde amaç; işçinin yaşına, özelliklerine ve fiziksel aktivitelerine göre iş yerinde ve evinde günlük alması gereken enerji ve besin öğelerinden yeterli miktarda alınması sağlanarak, işçinin sağlığını korumak ve iş gücünü artırmaktır. Gelişme çağında olan çocuk ve genç işçilerin özel durumları göz önüne alınarak günlük enerji ve besin öğelerinden yeterli miktarlarda almaları karşılanmalıdır. Bu nedenle çalışma, Kardemir işçilerinin günlük beslenme durumlarını ve besin tüketim sıklıklarını saptamak amacıyla planlanmıştır.

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ VE ARAÇLARI

Kardemir işçilerinin beslenme durumuna ilişkin görüşlerini tespit etmek amacıyla gönüllü 110 işçi üzerinde yapılmıştır. İşçilerin günlük beslenme durumları ve besin tüketim sıklıklarını saptamak için hazırlanan anket formunun uygulanmasıyla bilgiler toplanmıştır. Elde edilen veriler, sayı ve yüzdeleri alınarak tablolar halinde verilmiştir.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Kardemir işçilerinin günlük beslenme durumuna ilişkin görüşlerini saptamak amacıyla planlanan bu çalışmada elde edilen veriler, bilgi ve tablolar halinde verilmiştir.

İşçilerin % 90.9'unun 8, % 9.1'sinin ise 6 saat çalıştığı saptanmıştır. Çolak ve ark.(2004) tarafından yapılan çalışmada, gece vardiyasında çalışan işçilerin 8 saat gibi uzun çalışması baskı ve zorlamalar yarattığı belirtilmiştir. Bu zorlanmaların uzun sürmesi de bireysel ve örgütsel olarak ciddi sonuçların doğmasına neden olacağı belirtilmiştir.

İşçilerin % 40.9'u meslek lisesi, % 27.3'ü ilkokul, % 13.6'sı ortaokul ve % 9.1'i lise ve yüksek okul mezunudur.

İşçilerin günlük beslenme alışkanlıklarının dağılımları Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. İşçilerin Günlük Beslenme Alışkanlıklarının Dağılımları

Günlük öğün sayısı	Öğün Atlama Durumları		Atladıkları Öğünler		Öğün Atlama Nedenleri						
	S	%	S	%	S	%					
2 öğün	4	3.6	Atlıyor	4	3.6	Sabah	50	58.8	Canım istemiyor	30	35.3
3 öğün	98	89.1	Bazen atlıyor	81	73.7	Öğle	30	35.3	Zaman bulamıyorum	50	58.8
4 öğün	8	7.3	Atlamıyor	25	22.7	Akşam	3	5.9	Hazırlaması zor	3	3.5
									Diyet yapıyorum	2	3.4
Toplam	110	100.0	Toplam	110	100.0	Toplam	85	100.0	Toplam	85	100.0

İşçilerin öğün sayılarına bakıldığında, % 89.1'inin günde üç öğün yedikleri ve % 7.3'ünün ise iki öğün yemek yedikleri bulunmuştur. Şahin (1998, s. 36) tarafından yapılan araştırmada, işçilerin % 78.55'inin üç öğün, % 15.27'sinin iki öğün, % 5.0'nin dört ve daha fazla öğün yemek yedikleri tespit edilmiştir.

Öğün atlama durumlarında ise % 73.7'si bazen ve % 3.6'sının sürekli öğün atladıkları saptanmıştır. Atladıkları öğünlerde ise % 58.8'i sabah ve % 5.9'u akşam öğününü atladıkları tespit edilmiştir. Araştırma sonucunda öğün atlama nedeni olarak, % 58.8'inin zaman yetersizliği, % 35.3'ünün canları istememe ve % 3.4'ünün diyet

yapma neden olarak belirlenmiştir. Türkmen (1996, s.72)'nin çırakların beslenme durumlarını incelediği araştırmada çırakların, öğün atlama nedenlerinde; akşam yemeğini işten geç çıkmaları ve eve vardıklarında yorgun olmaları, evde yemek bulamamaları veya canlarının istememesi nedeniyle atladıkları, % 50.0'si sabah kahvaltısını işe çok erken saatler de başlanması, zamansızlık, isteksizlik veya ekonomik yetersizlik nedeniyle atladıkları belirtmişlerdir. Sonuçlar bu çalışmanın sonuçlarını destekler niteliktedir.

İşçilerin yemek listelerinin hazırlama durumları incelendiğinde % 63.6'sı insan kaynakları müdürü, % 27.3'ü diyet uzmanı ve % 9.1'i ise ahçı tarafından yemek listelerini hazırladıkları tespit edilmiştir. Çulhaoğlu (1996, s.118) yaptığı çalışmada, işyerinde günlük yemek listeleri hazırlanırken beslenme uzmanına gerek olmadığını belirtmiştir. Ancak işçi beslenmesinde performans, sağlık düşünüldüğünde araştırmamızdaki işçilerin beslenme bilgi düzeylerinin kendi beslenmelerini istenilen yönde planlayamadıkları bu nedenle beslenme uzmanlarından yardım alınması gerektiği düşünülmektedir.

İşçilere verilen yemeklerin şekil ve görünüşlerinde, % 54.5'i beğendiklerini, % 45.5' ise yemeklerin şekil ve görünüşlerini beğenmediklerini belirtmiştir. İşçiler öğünlerde verilen yemek çeşitleri sorulduğunda % 63.6'sı 4 kap, % 36.4'ü ise 3 kap yemek yedikleri şeklinde cevaplanmıştır. Yapılan bir araştırmada, işçiler karınlarını doyurmak için iki kap yemeği çeşit olarak kabul etmekte bu da beslenme ile ilgili yeterli bilinç düzeyine sahip olmadıklarını göstermiştir (Türkmen, 1996, s. 73). Bu çalışmamızda ise işçilerin beslenmeyle ilişkin bilinç düzeyine sahip olmamalarına karşın bu durumu önemsemedikleri söylenebilir.

İşçilere verilen yemeklerin doyurucu olup olmama durumları incelendiğinde, % 68. 2'si doyurucu olduğunu, % 27. 3'ü doyurucu olmadığını, % 4. 5'i bazen doyurucu olduğunu belirtmişlerdir. İşçilerin yemekler hakkındaki görüşlerinde % 59.1'i beğenmediklerini fakat yediklerini, % 40.9'u beğenerek yedikleri ifade edilmiştir. Canpolat (1990, s.83, 86)'ın yaptığı çalışmada, iş yerinde verilen yemeğin % 60.4'ü doyurucu ve % 33.3'ü de yemeği çeşitli buldukları tespit edilmiştir. Ayrıca fabrikada verilen yemekleri % 40.3'ü beğenerek yedikleri, % 93.2'si beğenmediği halde yedikleri ve % 6.8'de beğenmediği için yemediklerini belirtmiştir. Her iki araştırma sonucu da benzerlik göstermektedir.

İşçilerin yemekleri beğenmeme nedenleri olarak yemeklerin, % 46.1'i yağlı, % 15.4 yemeklerin iyi pişmediği, temiz olmadığı % 7.7'si de yemeklerin lezzetsiz, yenecek uygun sıcaklıkta ve görünüşlerinin iyi olmadığı saptanmıştır. Şahin (1989, s.36)'da yaptığı çalışmada, işçilerin % 47.1'i yemekleri yağlı olduğu için, % 23.1'i lezzetli olmadığı, % 12.5'i yemeklerin lezzetli olmaması yanında, sıklıkla hep aynı yemeklerin pişirilmesi ve yağlı olması nedeniyle beğenmediklerini belirtmiştir. Şahin'in yaptığı çalışma bu çalışmaya destekler niteliktedir.

İşçilerin gün boyunca besin tüketim sıklıklarının dağılımları Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. İşçilerin Besin Tüketim Sıklıklarının Dağılımları

Besinler	Her öğün		Günde bir kez		Gün aşırı		Haftada bir		On beş günde bir		Nadiren		Toplam	
	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%
Çorba	45	40.9	41	37.3	15	13.6	-	-	9	8.2	-	-	110	100.0
Tavuk	-	-	2	2.0	6	5.8	50	49.0	24	23.6	20	19.6	102	100.0
Köfte	-	-	1	1.0	6	6.4	51	54.2	16	17.0	20	21.4	94	100.0
Etlı kurubaklagil yemeği	-	-	10	9.1	15	13.6	45	40.9	35	31.9	5	4.5	110	100.0
Etsiz kurubaklagil yemeği	-	-	5	5.1	10	10.2	45	45.9	22	22.4	16	16.4	98	100.0
Etlı sebze yemeği	-	-	10	9.5	15	14.3	30	28.6	35	33.3	15	14.3	105	100.0
Etsiz sebze yemeği	-	-	10	9.7	15	14.6	31	30.1	28	27.2	19	18.4	103	100.0
Pilav	-	-	4	3.8	25	23.8	31	29.5	40	38.1	5	4.8	105	100.0
Makarna	-	-	3	3.0	16	14.6	46	41.8	30	27.0	15	13.5	110	100.0
Börek- çörek	-	-	-	-	5	4.8	50	47.6	20	19.0	30	28.6	105	100.0
Ekmek	105	95.5	5	4.5	-	-	-	-	-	-	-	-	110	100.0
Hamur tatlıları	-	-	-	-	-	-	30	27.3	35	31.8	45	40.9	110	100.0
Salata	-	-	20	18.2	35	31.8	20	18.2	30	27.3	5	4.5	110	100.0
Meyve	-	-	23	20.9	20	17.2	35	31.8	27	25.6	5	4.5	110	100.0
Yoğurt	-	-	50	55.5	15	16.7	6	6.7	7	7.8	12	13.3	90	100.0
Sütlü tatlılar	-	-	15	5.3	7	7.4	25	26.7	15	15.9	42	44.7	94	100.0
Süt	-	-	7	7.2	14	14.4	28	28.9	17	17.6	31	31.9	97	100.0
Peynir	-	-	20	20.4	25	25.5	20	20.4	18	18.4	15	15.3	98	100.0
Yumurta	-	-	15	15.8	17	18.0	31	32.6	14	14.7	18	18.9	95	100.0
Reçel	-	-	30	31.6	15	15.8	15	15.8	12	12.6	23	24.2	95	100.0
Margarin	-	-	35	38.0	17	18.5	13	14.2	7	7.6	20	21.7	92	100.0
Pekmez	-	-	10	14.3	4	5.7	11	15.7	7	10.0	38	54.3	70	100.0

İşçilerin % 95.5'i ekmeği, % 40.9'u çorabayı her gün, % 55.5'i yoğurt ve türevlerini, % 38.04'ü margarini ve % 1.07'si köfteyi günde bir kez, % 23.8'i pilavı ve % 5.9'u tavuk gün aşırı, % 32.6'sı yumurtayı ve % 30.1'i etsiz sebze yemeğini haftada bir kere, % 4.6'sı etli kurubaklagil yemeğini ve % 54.3'ü pekmezi seyrek aralıklarla tükettikleri belirtilmiştir (Tablo, 2). Şekerci (1994, s. 81, 87)'de yaptığı çalışmada, işçilerin % 100.0'ü ekmeği, % 92.7'i şekeri her gün, % 79.3'ü peyniri her gün ve haftada 3- 4 kez, % 69.1'i çiğ sebzeyi her gün ve haftada 3- 4 kez, % 61.1'i yumurtayı her gün ve haftada 3- 4 kez, % 37.1'i hamurlu tatlıları ayda 1- 2 kez, % 42.9'u etli sebzeyi haftada 1- 2 kez tükettiklerini bulmuştur. Bu çalışmada da görüldüğü gibi işçilerin enerji ağırlıklı olarak hamur işi ağırlıklı beslendiğini ancak sebze ve meyve tüketimi azdır. Araştırmada görüldüğü gibi işçilerin yeterli ve dengeli beslenmediklerini sadece günlük karın doyurmak için yemek yediklerini söyleyebiliriz.

İşçilerin beslenme ile iş verimi ilişkisi hakkındaki görüşleri sorulduğunda % 90.9'u yeterli ve dengeli beslenme ile iş verimi arasında olumlu bir ilişki olduğunu, % 9.1'i ise iyi beslenme ile iş verimi arasında olumlu bir ilişki olmadığını ifade ettikleri saptanmıştır. İşçilerin beslenme ile iş verimi arasında doğru bir ilişki olduğunu bilse işçinin alım gücünün düşük olması işçi beslenmesi de etkileyebilmektedir.

İşçi yaşantısında beslenmenin önemi konusundaki görüşlerinin dağılımları Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. İşçi Yaşantısında Beslenmenin Önemi Konusundaki Görüşlerinin Dağılımları

Yaşam boyunca beslenmenin önemi	S	%
Beslenmeme hiç dikkat etmem ne bulursam yerim	15	13.6
Yeterli ve dengeli beslenirim	18	16.4
Yemeğin hayatımda pek önemi yok	8	7.3
Bütün hayatımı etkiler, yemek yemezsem olmaz	7	6.3
Zihin ve beden sağlığı için çok önemlidir	55	50.0
Acıkmazsam yemek yemek aklıma gelmez	7	6.4
Toplam	110	100.0

İşçi yaşantısında beslenmenin önemi incelendiğinde, % 50.0'si zihin ve beden sağlığı için beslenmenin önemli olduğunu, % 16.4'ü yeterli ve dengeli beslendiğini, % 6.3'ü yemek bütün hayatını etkilediğini, yemek yemezse olmayacağını ancak % 6.4'ü ise acıkmazsa yemek yemek aklıma gelmediğini belirtmişlerdir. Bu çalışma da işçilerin yarıya yakını yeterli beslenme ile sağlık ve iş verimi için önemli olduğu görülmüştür.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kardemir İşçilerinin günlük beslenme durumlarına ilişkin görüşlerini saptamak amacıyla planlanan bu araştırmada elde edilen sonuçlar şu şekilde özetlenebilir:

İşçilerin % 40.9'u meslek lisesi, % 27.2'si ilkokul mezunu, % 13.6'sı ortaokul mezunu olarak bulunmuştur. İşçilerin öğün sayılarına bakıldığında, % 89.1'i günde üç öğün yemek yedikleri ve % 7.3'ü ise iki öğün yemek yedikleri bulunmuştur. Öğün atlama durumlarında ise % 73.6'sı bazen ve % 3.6'sı da öğün atladığı saptanmıştır. Atladıkları öğünlerde ise % 58.8'i sabah ve % 5.9'u akşam öğününü atladıkları tespit edilmiştir.

İşçilerin yemek listelerinin hazırlama durumları incelendiğinde % 63.6'sı insan kaynakları müdürü, % 27.3'ü diyet uzmanı ve % 9.1'i ise ahçı tarafından yemek listelerini hazırladıkları tespit edilmiştir.

İşçilere verilen yemeklerin şekil ve görünüşlerinde % 54.5'i beğendiğini ve % 45.5' ise beğenmediğini belirtmiştir. Öğünlerde verilen yemek çeşitleri sorulduğunda % 63.6'sı 4 kap ve % 36.4'ü 3 kap yemek verdikleri bulunmuştur. İşçilere verilen yemeklerin doyurucu olup olmama durumları incelendiğinde, % 68.2'si doyurucu olduğunu ancak % 4.5'i bazen doyurucu olmadığını belirtmişlerdir. İşçilerin yemekler hakkındaki görüşleri sorulduğunda % 59.1'i beğenmediklerini fakat yediklerini, % 40.9'u beğenerek yediklerini ifade etmişlerdir. İşçilerin yemekleri beğenmeme nedenleri olarak yemeklerin, % 46.1'i yağlı, % 15.4 yemeklerin iyi pişmediği, temiz olmadığı % 7.7'si de yemeklerin lezzetsiz ve görünüşlerinin iyi olmadığı saptanmıştır. İşçilerin % 95.5'i ekmeği, % 40.9'u çorbayı her gün, % 55.5'i yoğurt ve türevlerini, % 38.04'ü margarini ve % 1.07'si köfteyi günde bir kez, % 23.8'i pilavı ve % 5.9'u tavuk gün aşırı, % 32.6'sı yumurtayı ve % 30.1'i etsiz sebze yemeğini haftada bir kere, % 4.6'sı etli kurubaklagil yemeğini ve % 54.3'ü pekmezi seyrek aralıklarla tükettikleri belirtilmiştir. İşçi yaşantısında beslenmenin önemi incelendiğinde de, % 50.0'si zihnin ve beden sağlığı için beslenmenin önemli olduğunu, % 16.4'ü yeterli ve dengeli beslendiğini, % 6.3'ü yemek bütün hayatını etkilediğini, yemek yemezse olmayacağını ancak % 6.4'ü ise acıkmazsa yemek yemek aklına gelmediğini belirtmişlerdir.

Bu doğrultuda işçilerin yeterli ve dengeli beslenebilmesi için şu önerilerde bulunabiliriz;

İşçilerin beslenme durumları işyerlerinde beslenme uzmanları ve diyetisyenler tarafından belli aralıklarla değerlendirilmeli ve iş yerinde işçi beslenmesine ağırlık verilmelidir.

İşçi ve ailesinin beslenmesi bir bütün olarak değerlendirilmeli ve gerekli önlemler alınmalıdır.

Hazırlanan yiyeceklerin tüketilemeyip atılmasını önlemek için, yemeklerin olduğunca çeşitli, lezzetli ve sağlıklı koşullarda hazırlanması sağlanmalıdır. Ayrıca yemek listelerinin mevsime uygun hazırlanmasına özen gösterilmelidir.

Beslenme sorunlarına etki eden etmenlerden biri de, kalabalık aile olduğuna göre, işçinin gelir düzeyine göre, belirli büyüklükte aileye sahip olması için, fabrika dokto-

ru yada hemşire tarafından aile planlaması konularında eğitilmeli ve yardımcı olunmalıdır.

Büyüme ve gelişme üzerinde önemli etkisi olan besin ve besin öğelerinin yetersiz alınışı bireysel olarak genç işçilerin gerek gelişmelerine, gerek iş verimlerine, gerekse yaratıcılık kabiliyetlerine büyük ölçüde etki etmektedir. Bunun yanında ülkemizde sosyal bünyeyi ve ekonomik kapasiteyi etkilemesi yönünden de üzerinde önemle durulması gereken sorunu oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

Aslan, Yandakçı, Necla (1994). Mobilya İmalat Sanayinde Çalışan Çocuk İşçi ve Çırac Öğrencilerin Uğradıkları İş Kazalarında Eğitimin Rolü, Ankara: Gazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü(Yüksek Lisans Tezi).

Baysal, A. Beslenme, Ankara, 1996.

Canpolat, Saliha (1990). Bir Tekstil Fabrikasında Çalışan İşçilerin Beslenme Durumları, Adana: Çukurova Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü (Yüksek Lisan Tezi).

Çulhaoğlu, Benian (1996). İşletmelerde İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Çalışmaları ve Tekstil Sektörüne Yönelik Bir Araştırma, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Fakültesi Davranış Bilimleri (Yüksek Lisans).

Çolak, M. ve ark. (2004). Gece Vardiyasının Yarattığı Stres: Bir Mobilya Fabrikası Örneği, Bursa: Uludağ Üniversitesi, Ergonomi Kongresi, 7-9 Ekim.

Fişek, G. ve Piyal, B (1989). İşçi Sağlığı Klavuzu, Türk Tabipler Birliği Yayını, Ankara.

Ilıcak, Ş.(1985). Beslenme Prensipleri ve İşe Göre Beslenme, Türk- İş İşçi sağlığı ve İş Güvenliği Bülteni, Haziran.

İşiksoluğu, (Kuruca) M. (1994). Beslenme “ İşçi Beslenmesi”, Milli Eğitim Basımevi, Sekizinci Basılış, İstanbul.

Piyal, B.(1989). İş Hekimliği Ders Notları İçinde İşçi Beslenmesi, Türk Tabipler Birliği Yayını, Ankara.

Şanlıer, N. ve N. Yabancı (2004). Vardiyalı Çalışan İşçilerin Beslenme Durumlarının İncelenmesi, Bursa: Uludağ Üniversitesi, Ergonomi Kongresi, 7-9 Ekim.

Şahin, Emel (1989). Ayakkabı İmalatında Çalışan İşçilerin Enerji Harcamaları Beslenme ve Sağlık Durumları Üzerine Araştırma, Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi).

Şekerci, Şerife (1994). Ankara’da Çıracılık Okullarına Devam Eden 14-22 Yaş Grubundaki Bazı İşçilerin Beslenme Durumu Ve Bunu Etkileyen Faktörler Üzerinde Bir Araştırma, Ankara: Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi).

Türkmen, Anıl Evrim (1996). Ostim Çıracılık Eğitimine Devam Eden 13-17 Yaş Grubu Çıracıkların Beslenme Durumları, Ankara: Gazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi).

Yükseler, Hülya (1989). Fabrika’da Çalışan ve Aynı Kaloriyle Beslenen İşçiler ve Büro Personelinin Beslenme ve Sağlık Durumları Üzerinde Bir Araştırma, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü (Yüksek Lisan Tezi).

Whitney, Eleanor Noss., E. M. N. and Sharon Rady Rolfes (2002). Understanding Nutrition. New York: West Publishing Company.

Üçüncü Sektör Kooperatifçilik

Basel I-II Sermaye Yeterliliği Uzlaşmaları Işığında Bilanço Varlıklarında Risk-Bazlı Ağırlıklandırma ve Risk-Odaklı Kredi Fiyatlamasının Çok Yönlü Etkilerine Yönelik Bir İnceleme

Tamer AKSOY*

Özet: Basel II sermaye yeterliliği uzlaşısı ile, risk-bazlı derecelendirme/kredilendirme ve fiyatlandırmaya dayalı risk odaklı yeni bir yaklaşıma geçilmekte ve bilanço varlıklarına ilişkin risk ağırlıkları değiştirilmektedir. Yeni düzenleme, % 8 oranındaki Minimum sermaye gerekliliğinin tekrar tanımlanması, gözetimin gözden geçirilmesi ve piyasa disiplini konularında üç temel esas getirmektedir. Basel II; kredi riski, sermaye yeterliliği ve bilançolar başta olmak üzere, banka, işletme, ilgili taraflar ve ülkemiz açısından çeşitli etkiler doğurmaktadır. Yazıda, getirilen temel düzenlemeler ile risk odaklı kredilendirme/fiyatlama ve risk ağırlıklandırma hususları ele alınmaktadır. Ayrıca, Basel II'nin (bankalar dahil) ilgili taraflara olan çok yönlü etkileri ile kritik başarı faktörleri ve çeşitli önerilere özetle yer verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Basel I-II, sermaye gerekliliği, kredi riski, risk bazlı kredi fiyatlaması, risk ağırlıklandırma, Basel II'nin etkileri.*

RISK-BASED CREDIT PRICING , RISK-WEIGHTING OF ASSETS AND THEIR MULTI-IMPACTS UPON RELATED SIDES IN THE LIGHT OF BASEL I-II THE CAPITAL ADEQUACY DIRECTIVES

Abstract: Basel II proposed a capital framework consists of three main pillars: Minimum Capital Requirements with a minimum capital standard of 8%, supervisory review and market discipline in addition to the risk-based capital management and risk-based credit pricing. Basel II has some impact upon credit risk, assets risk-weighting, minimum capital requirements, and balance-sheets on together with the banks, businesses, related sides and our country. In this study, It is handled the basic regulations of Basel II, risk-based pricing and risk-weighting in addition to the its effects on banks, related parties and a number of proposals.

Key Words: *Basel I-II, capital adequacy, credit risk, risk-based pricing, risk-weighting, their reflections.*

* Dr. Tamer AKSOY (taksoy@oyak.com.tr)

GİRİŞ

Globalleşen finans piyasalarını regüle edecek bir kurallar bütünü oluşturabilmek ve bankaların küresel ortak standartlarda çalışmasını sağlamak amacıyla, 1974 yılında 10 gelişmiş ülke merkez bankası başkanının katılımıyla BIS (*Bank for International Settlements*) bünyesinde “Basel Komitesi (*The Basel Committee*) oluşturulmuştur (BIS, (<http://www.bis.org/bcbs/aboutbcbs.htm>)).

Bankaların dünya çapında oluşturulmuş ortak standartlarda çalışmasını sağlamak üzere kurulan bu Komitece yapılan ilk incelemeler neticesi, uluslararası piyasalarda faaliyet gösteren çoğu bankanın yetersiz sermaye oranıyla faaliyet gösterdiği ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda, finans piyasalarını düzenlemeye yönelik ilk standartlar, Basel Komitesince 1988 yılında Basel-I Standartları (*The Basel Capital Accord*) adıyla yayınlandı. Basel I düzenlemeleri ile, bankaların uyması ve sahip olması gereken çalışma esasları ve sermaye oranları standart bir yapıya kavuşturulmuştur.

Zamanla mali piyasaların gelişmesi ve işlemlerin karmaşıklaşması sonucu Basel I kriterleri yetersiz kalmaya başlamış ve değişen piyasa şartlarına uyum sağlayamama sonucunu doğurmuştur. Basel Komitesi, bankaların krizlere dayanıklılık ve değişen koşullara adaptasyon kabiliyetini artırmaya yönelik yeni bir standartlar seti oluşturmak için 1999 yılında tekrar çalışmaya başlamış ve 2001 yılının başında taslak direktifini yayınlamıştır.

Komite tarafından önerilen Basel II (*International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards*), 2002 yılı başında yeniden tartışmaya açılmıştır. (<http://www.bis.org/publ/bcbs107.htm>). Nihai metni 26.6.2004 tarihinde açıklanan ve ülkemiz bankacılığını da etkileyen Basel II düzenlemelerinin, 2006 sonunda G-10 ve AB’nde, 2007 başında da gelişen ülkelerde uygulanmaya başlanması ve bankacılıkta yıllardır etkisini sürdüren Basel I’in geçerliliğini yitirmesi öngörülmüştür. Yeni Basel II Sermaye Uzlaşısı, bankaların sermaye yeterliliklerinin ölçülmesine ve değerlendirilmesine ilişkin olarak Basel Komitesince yayımlanan ve yakın tarihte birçok ülkede yürürlüğe girmesi beklenen standartlar bütünüdür. (BDDK, 2005)

Risk odaklı sermaye yönetimi ve risk odaklı kredi fiyatlaması gibi yenilikleri de beraberinde getiren Basel II; kredi riski, sermaye yeterliliği ve bilançolar başta olmak üzere, banka, işletme, ilgili taraflar ve ülkemiz açısından çeşitli etkiler doğurmaktadır. Yazımızda, getirilen temel düzenlemeler ile risk odaklı kredilendirme/fiyatlama ve risk ağırlıklandırma hususları yanında, Basel II’nin (bankalar dahil) ilgili taraflara yönelik muhtelif etkileri ve çeşitli öneriler özetle ele alınmaktadır. Çalışma, sonuç ve kaynakça ile sona ermektedir

BASEL I VE BASEL II’YE UYUM SÜRECİNDEKİ ADIMLAR

Basel I, bankacılığın regülasyonu ve risk yönetimi alanında, ilk kapsamlı ortak uluslararası uzlaşmayı oluşturmuştur. Bu nedenle de, 1988’den bugüne varlığını sürdürebilmiştir. Basel I’in temel amacı, uluslararası bankacılık sisteminin istikrarını,

emniyetini ve güvenilirliğini korumak, bankaların risk kültürlerini oluşturmak, yöneticilerin ve banka sahiplerinin bakış açılarını yeni düzenlemelere uyumlu olarak geliştirmek, teknolojik yatırımları tamamlamak, personeli eğitmek ve farklı ülkelerdeki uygulamalarla yeknesaklık sağlayarak, uluslararası bankalar arasında rekabet eşitsizliğini azaltmak olarak belirlenmiştir (LEE, 2003:93). Basel Komitesince, üye ülkelere yönelik ve tavsiye niteliğinde ele alınan bu kararlar, 100'ün üzerindeki ülkelerde büyük kabul görmüş ve uygulamaya geçirilmiştir. Gelişmiş ekonomilerde 1 Ocak 1998'de uygulanmaya başlanan son Basel I tebliği, Türk bankacılık sektörüne tam dört yıl gecikmeyle 1 Ocak 2002'de girmiştir. Basel I'den Basel II'ye geçişte çeşitli aşamalar sözkonusu olmuştur.

Haziran 1999 Önerisi:

Basel Komitesinin Haziran 1999 Önerisi'nde, finansal kurumların taşıdığı riskler üç gruba ayrılmıştır. Kredi riski, piyasa riski ve operasyonel riskler. Komite bu üç büyük risk kategorisinden her birine ilişkin çerçevenin daha açık bir şekilde genişletilmesi gereğini düşünmüş ve Haziran 1999 teklifini tartışmaya açmıştır (TBB, 2000:62). Yeni önerinin üç temel dayanağı bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, asgari sermaye gerekleri, ikincisi, sermaye yeterliliğinin ölçümü ve iç denetim, diğeri de piyasa disiplininin etkin kullanımınıdır. Öneriler Mart 2000 sonuna kadar tartışılmıştır. Gelen yorumları da dikkate alan geliştirilmiş yeni bir taslak, Komitece Ocak 2001'de tartışmaya sunulmuştur.

Yeni Sermaye Uzlaşısı Belgesi (Ocak 2001)

İstişari amaçlı (consultative) yayınlanan Ocak 2001 tarihli Yeni Basel Sermaye Uyumu (The New Basel Capital Accord) dokümanında; Haziran 1999 taslağındaki üç ayaklı (pillar) temel yapı (Asgari sermaye gerekleri, sermaye gereklerinin denetim ve gözetimi ve piyasa disiplini) korunmakla beraber, detaylarda değişikliğe gidilmiştir (BIS, 2001:(<http://www.bis.org/publ/bcbsca03.pdf>). Değişiklikler daha çok paydadaki risklerin hesaplanışında olmuştur. Kredi riski daha detaylı tanımlanıp, operasyonel risk ilk kez tanıma dahil edilmiştir. Kredi riski için ise standart ve içsel derecelendirmeye dayalı iki yöntemli bir yaklaşım önerilmiştir.

Ocak 2001 Belgesi, Haziran 1999 tasarısından belli noktalarda farklılık arz etmiştir. Kredi riskinin standartlaştırılmış yöntemle göre hesaplanışında, kurumların risk ağırlıkları mevcut risklerine yakınlaştırılmış ve bankaların ve kurumların ülkelerinden daha iyi bir risk notu alabilmelerine olanak tanınmıştır. Ayrıca, kredi riskinin içsel derecelendirme yaklaşımına göre ölçülmesinde temel ve gelişmiş yöntem adı verilen iki yöntem oluşturularak, daha çok bankanın bu yöntemleri uygulayabilmesine imkan sağlanmıştır (TBB, 2002:2-8). Buna ilaveten, asgari sermaye gerekliliğinin hesaplanışında operasyonel riskler de dikkate alınmış ve sermaye gerekliliğinin gözetim ve denetimi ile piyasa disiplinine ilişkin ayrıntılı kriterler belirlenmiştir.

Kasım 2002 QIS-3 Çalışması ve Hedefleri ve Basel Takvimi

Niceliksel Etki Çalışması (OIS-3) Quantitative Impact Study-3), yeni Basel anlaşmaları içerisinde Basel-10 ülkeleri ve diğer ülkelerin gözetim ve denetim otoriteleri ile işbirliğinde bulunarak yeni düzenlemenin banka sermaye yeterliliklerini nasıl etkileyeceği konusunu incelemeyi amaçlamıştır (BIS, 2002: (<http://www.bis.org/bcbs/qis/qis3.htm>)). QIS-3, Basel II nihai taslak çalışmasının başarıya ulaşabilmesi için, kredi riski ve operasyonel risk ölçümleri ile minimum sermaye yeterliliği hesaplanması ve bankalarla Komite arasındaki bilgi alışverişinin geliştirilmesine yönelik kapsamlı bir saha çalışmasıdır. OIS-3 sonuçları dikkate alınarak hazırlanmış CP3 metninin ve Basel II'nin son taslak hali Mayıs ve Haziran 2003 aylarında yayınlanmıştır. Bütün bunların sonucunda 26 Haziran 2004 tarihinde Basel II yayınlanmıştır. Basel Komitesince atılan adımlara ilişkin açıklayıcı takvime aşağıda yer verilmektedir.

Tablo: 1- Basel Komitesi Adımları

1988	Basel I Sermaye Uyumu (1988 The Basel Capital Accord)
1992 Yılı Sonu	Uygulamaya Başlama İçin Verilen Son Tarih
Haziran 1999	Yeni Sermaye Düzenlemesi-Birinci Taslak
Kasım 1999	Yeni Sermaye yeterliliği çerçevesinin Güncelleştirilmesi (Newsletter no.1: Update on work on a New Capital Adequacy Framework)
Ocak 2001	Yeni Sermaye Düzenlemesi-İkinci İstişari Taslak (Second Consultative paper)
Ocak 2001	Yeni Basel Sermaye Uyumunun Güncelleştirilmesi (Update on the New Basel Capital Accord)
31.5.2001	İkinci Taslağa İlişkin Görüş Bildirmek İçin Son Tarih
Eylül 2001	Yeni Basel Sermaye Uyumunun Güncelleştirilmesi (Newsletter no.2: Update on work on the New Basel Capital Accord)
2001 Sonu	Yeni Düzenlemenin Yayınlanması (İptal Edildi)
2 Kasım 2002	QIS-3 Çalışması Yapıldı
29 Nisan 2003	Üçüncü İstişari Taslak Metni CP3 Yayınlandı (Third Consultative Paper)
Ağustos 2003	Yeni uyumun uluslar arası düzeyde uygulanması için gereken ilkeler yayınlandı (High-level principles for the cross-border implementation of the New Accord)
2004	Yeni Düzenlemenin Uygulamaya Geçilmesi İçin Öngörülen Tarih (İptal Edildi)
Haziran 2004	Kredi riski, türev ürünler, kaydı konular vb. ilişkin yeni çalışma sonuçları yayınlandı (Newsletter no.3: New work on counterparty credit risk and trading book-related issues)
26.06.2004	Basel II'nin yayınlanması (The New Basel Capital Accord)
2007 başı	Basel II'nin kabulü, direktif haline getirilmesi ve uygulamaya geçirilmesi

Kaynak: BIS, **Basel II: Revised International Capital Framework: History**, 26 June 2004; (<http://www.bis.org/publ/bcbsca.htm>)

Basel I ve Bilanço Varlıkları Bazında Risk Ağırlıklandırması

İlk dönemlerde likidite perspektifinden kredi riskine odaklanan Basel Komitesi kararları, piyasa ve operasyonel risklerin de ilavesiyle, gelişmeye açık hale gelmiştir. Getirilen risk ağırlıklarının kredi riski, banka bilançosu ve dolayısıyla kredilendirme kapasitesi üzerinde önemli etkisi bulunmaktadır. Basel I'de, sermaye yeterliliği açısından, bankaların aktifleri dört risk kategorisinde (% 0, % 20, % 50 ve % 100) ağırlık-

landırılarak ortalaması alınmakta ve banka sermaye tutarının risk ağırlıklı aktifler içindeki payının yüzde 8'den (%8) daha az olamayacağı öngörülmektedir.

Ayrıca, bilanço dışı varlıklar için de iki aşamalı bir yöntem uygulanmaktadır. Birinci aşamada kredi dönüştürme katsayıları ile nakdi kredi benzeri haline getirilmekte ve ikinci aşamada uygun risk ağırlıkları ile çarpılmaktadır.

Basel I'de, devletler, merkez bankaları ve bankalar için OECD üyesi ülke ayrımı yapılmakta ve bu ülkelerdeki bankalar daha az riskli olarak değerlendirilmektedir. (Basel I'deki bu uygulama OECD üyesi olan, ancak kredi riski yüksek ülkeler açısından (Türkiye gibi) avantaj, OECD üyesi olmayan, ancak kredi riski göreceli olarak daha düşük ülkeler açısından (Singapur gibi) dezavantaj oluşturmaktadır.)

Risk Ağırlığı	Varlık Türü
% 0	1. Nakit 2. Merkezi hükümetten ya da merkez bankasından yerel para birimi cinsinden alacaklar 3. OECD üyesi merkezi hükümetlerden ve merkez bankalarından alacaklar 4. OECD merkezi hükümetlerinin çıkardığı menkul kıymetlerin teminat olarak verildiği ya da OECD merkezi hükümetlerinin bizzat garantisi altındaki alacaklar
0, 10, 20 ya da %50 (ulusal değerlendirmeye bağlı)	Merkezi hükümet ve merkezi hükümetin garantisi altındaki borçlar dışında kalan kamu kuruluşları
%20	1. Uluslararası Kalkınma Bankaları ve bu bankalar tarafından ihraç edilen menkul kıymetler ve bu bankalar tarafından garanti edilen borçlar 2. OECD ülkeleri bankalarından alacaklar ve OECD ülkelerindeki bankalar tarafından garanti edilen alacaklar 3. OECD ülkesi dışındaki ülke bankalarından vadesine bir yıl ve daha az süre kalmış alacaklar ile yine bu bankaların garantisi altında olan vadesine bir yıl daha az süre kalmış alacaklar 4. Ulusal olmayan OECD kamu sektörü kuruluşlarından alacaklar 5. Nakit alacaklar
%50	İpotekli Konut Kredileri
%100	1. Özel sektörden alacaklar 2. OECD ülkesi dışındaki ülke bankalarından vadesine bir yıldan daha uzun süre kalmış alacaklar 3. OECD ülkesi dışındaki ülkelerin merkezi hükümetlerinden alacaklar (ulusal para cinsinden değil ise) 4. Kamu sektörü tarafından işletilen ticari işletmelerden alacaklar 5. Bina, fabrika ve teçhizat ve diğer sabit varlıklar 6. Gayrimenkul ve diğer yatırımlar 7. Diğer bankalar tarafından ihraç edilmiş sermaye benzeri enstrümanlar 8. Tüm diğer varlıklar

Kaynak: BIS Bank of International Settlements, Basel Committee on Banking Supervision, **The Basel Capital Accord**, 1988

BASEL II UZLAŞISI (The New Basel Capital Accord)

26 Haziran 2004 tarihinde yayınlanan Basel II düzenlemelerinin, bankalar başta olmak üzere tüm kredi ve yatırım kuruluşlarına uygulanması öngörülmüştür. Basel II, bankalarda etkin risk yönetimini ve piyasa disiplini geliştirme, sermaye yeterliliği ölçümlerinin etkinliğini artırma, bu sayede sağlam ve etkin bir bankacılık sistemi oluşturma ve finansal istikrarı sağlamayı amaçlamaktadır.

Basel II içinde sermaye yükümlülüğünün nasıl hesaplanacağı, maruz kalınan risklerin nasıl yönetileceği, sermaye yeterliliğinin nasıl değerlendirileceğine ilişkin hükümler mevcuttur. Yeni düzenleme, risk odaklı sermaye yönetimi ve risk odaklı kredi fiyatlaması (*risk-based pricing*) gibi yenilikleri beraberinde getirmektedir (LEE, 2003:93). Risk odaklı kredi fiyatlaması ayrıca bankalar başta olmak üzere tüm kredi kuruluşları ile beraber, kullanılacak kredilerin miktarını ve fiyatını da olumlu ve/veya olumsuz yönde etkileyecektir. Kullanılan kredilerin türünden, vadesine, teminatından firma derecelendirmesine kadar çeşitli kriterler, kredilerin fiyatlamasına yansıtacaktır. Kredi riski Basel I'de ileri tekniklerle ölçülmeden belirlendiğinden, aynı firma hakkında bankalar arasında farklı değerlendirmeler yapılabilmekte ve farklı kredi fiyatları ortaya çıkabilmekteydi.

Bu aksaklıklara ilaveten, Avrupa'daki kredi kuruluşları da, Basel I anlaşmasının, sürekli gelişme gösteren finansal piyasaların ihtiyaçlarını karşılamadığını fark etmişlerdir. Yeni teknoloji, küreselleşme, yenilikçi finansal ürünler ve hizmetler, piyasa işleyiş şekli başta olmak üzere, bankaların kredi yönetimini, piyasa ve operasyonel risk yöntemlerini de değiştirmiştir (BIS, 2004:(<http://www.bis.org/publ/bcbs107.htm>)).

Bu ihtiyaç ve değişim doğrultusunda çıkarılan Basel II'de, kredi kuruluşlarında risk yönetimine odaklanılmakta ve bu kuruluşlarda bilinçli bir risk yönetim kültürü oluşturulması hedeflenmektedir. Risk yönetim kültürü oluştuktan sonra, bankacılık sistemi daha verimli hale gelecek, niteliksel ya da sayısal herhangi bir sorun ortaya çıktığında, sorunun risk yönetimine hızlı bir şekilde teşhisi mümkün olabilecektir.

Basel II'de risk ağırlıklı kredilendirmeye ilaveten, riski azaltıcı bir unsur olarak sigorta konusuna da daha fazla onay verilmekte ve ayrıca kısmi mortgage kredi kullandırılmaları konusuna da büyük esneklik getirilmektedir. Ayrıca, KOBİ'ler (Small and Medium-Sized Enterprises-SMEs) ve daha önce özel bir düzenleme olmayan ipotekli tahviller de özel düzenlemeye tabi tutulmaktadır (Basel II'nin KOBİ'lere etkisi konusunda ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz TBB, 2004).

Basel II uzlaşısında açıklanan gelişmiş yöntemlerin, banka ve kredi kuruluşlarının risk ölçümünde kullanılmaması halinde, banka/kredi kuruluşlarının sermaye ihtiyaçlarının katlanarak artırılması öngörülmüştür (Geçer, 2005:78). Bu yöndeki bir artışın, bu kuruluşlarca kullanılan kredi maliyetlerine yansıtılması ve uzun dönemde, rekabetçilik yeteneklerinin de etkilenmesi gibi sonuçları olabilecektir. Basel II Direktifi ile getirilen temel düzenlemeler üç ana başlık altında özetlenebilir.

Tablo: 3- Basel II ile getirilen temel düzenlemeler

⇒	Minimum Sermaye İhtiyacının tekrar tanımlanması (minimum capital requirements),
⇒	Gözetim ve Denetim Sürecinin Gözden geçirilmesi (supervisory review)
⇒	Piyasa Disiplini (market discipline)

Kaynak: BIS, **Basel II: International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards: a Revised Framework**, June 2004, (<http://www.bis.org/publ/bcbs107.htm>)

Minimum sermaye gerekliliğine ilişkin I.temel, riske daha duyarlı bir sermaye yönetimi standartlarını belirlemektedir. Bu temel, , kredi riski, operasyonel risk, kredi riskini azaltma ve teminat gibi konuları ele almaktadır. Düzenleyici gözetim ve denetim sürecine ilişkin II.temel, denetimlerin sorumluluk ve yetkilerini şu notalarda daha da artırıcı düzenlemeler getirmektedir. Bunlar; sermaye ve risk yönetimi süreçleri, sermaye yeterliliği, sermaye karşılığı düzeyi, sermaye seviyesinin proaktif izlenmesi ve gerekli önlemlerin artırılmasıdır. Piyasa disiplinine ilişkin III. ve son temel ise, finansal durum bildirimlerinin içeriğini ve şeffaflığını şu konularda artırmaktadır. Bunlar; risk yönetimi yaklaşımının açıklanması, sermaye seviyesi ve risk ve işkollarına göre sermaye analizidir.

Yeni Basel II uzlaşısında sermaye yeterlik rasyosu değişmemiş ve minimum %8 olma koşulu aynen korunmuştur. Yeni uzlaşi ile temel değişiklikler, Sermaye Yeterlilik Rasyosundaki risklerin (Kredi Riski+ Piyasa Riski+ Operasyonel Risk) hesaplanmasında olmuştur. Piyasa riski aynı kalırken, kredi riski daha detaylı tanımlanmıştır (*Kredi riskinin son yirmi yıldaki gelişimine ilişkin ayrıca bkz. ALTMAN&SAUNDERS, 1998*). Ayrıca sermaye hesaplanırken piyasa ve kredi riski ile beraber dikkate alınmak üzere ilk defa Operasyonel Risk (operational risk) gündeme getirilmiştir (LEE, 2003:94)

Bankanın Sermaye Rasyosu (en az %8) =	$\frac{\text{Toplam Sermaye}}{\text{Kredi Riski + Piyasa Riski + Operasyonel Risk}}$
---------------------------------------	--

Teknik seviyesi yüksek ve uygulanması pahalı olan Basel II içerisinde, risk ölçümüne ilişkin basit matematiğe dayalı standart yöntemler ile kredi, piyasa ve operasyonel riske ilişkin ileri istatistikî/matematikselsel risk ölçüm metotlarını içeren yöntemler bulunmaktadır.

Kredi riski bankacılık işlemlerini etkilemektedir. Paydanın bileşenlerinden biri olan kredi riski, risk-ağırlıklı aktiflerdir. Risk-ağırlıklı aktifler ya standart ya da iç derecelendirmeye dayalı yaklaşımlarla hesaplanmaktadır.

Basel II'de, yukarıda da belirtildiği gibi, piyasa riskinin ölçümü için 1996 yılında yapılan değişiklikle Basel I'e getirilen uygulamadan farklı bir yöntem önerilmemiştir (BIS, 2001:2). Yukarıdaki oranda paydada yer alan piyasa riski bileşeni, hazine işlem-

lerinden kaynaklanan piyasa riski olup, hazine işlemlerini etkilemektedir. Buna göre, piyasa riski ya standart yöntemle ya da içsel modellerle ölçülebilir.

Paydada yer alan operasyonel risk bileşeni, üç farklı yöntemden birisiyle hesaplanmış operasyonel risk değeridir. Operasyonel riskin ölçümü için yeni yaklaşımda önerilen yeni yöntemler, Temel Gösterge Yaklaşımı, Standart Yaklaşım ve İçsel Ölçümlere Dayalı Yaklaşımdır. Üç farklı yöntem ile Basel II'de risklere daha duyarlı ve esnek bir yapının oluşturulması hedeflenmektedir (KORKMAZ, 2004:66-69). Yeni yayınlanan uzlaşıda hem kredi hem de operasyonel riskin ölçümü için basitten karmaşığa doğru geniş bir spektrum içerisinde yer alan modellerin kullanılmasına imkan verilmektedir (BIS, 2004:4).

Basel II ile bankalara, kendi içsel risk derecelendirme modellerini kullanarak, kredi riski için ayırmaları gereken minimum sermaye tutarını hesaplayabilme imkanı veren önemli bir değişiklik getirilmektedir. Bu yeni yaklaşım, bankaların ayırmak zorunda olduğu yasal sermayeyi bankaların risk pozisyonlarını dikkate alarak ayırdıkları ekonomik sermayeye yaklaştırmaktadır.

Basel II Işığında Kredi Riski ve Risk Bazlı Fiyatlandırma/ Teminatlandırma

Basel II uygulamalarıyla birlikte banka ve kredi kuruluşlarının maruz kaldıkları riskleri daha iyi ölçmeleri beklenmektedir. Bunun için bankaların derecelendirme ve risk bazlı fiyatlamayı da hayata geçirmeleri gerekmektedir. Derecelendirme ve risk bazlı fiyatlama (risk based pricing), bankanın daha çok risk aldığı ürünlerde ve düşük dereceli müşterilerde daha yüksek fiyatlama yapması olarak yorumlanabilir.

Basel II ile getirilen yeni düzenlemede, kredi kullananın (firmanın) kredi riskinin ölçümü iki ana unsura dayanmaktadır. a)Kredi kullananın (firmanın) risk seviyesi ve b)Kredi işleminin risk seviyesi.

Kredi kullananın riski, firmanın finansal verileri (bilanço, gelir tablosu vb.), finansal tablolara yönelik analiz ve projeksiyonlar vb.niceliksel faktörleri ile niteliksel faktörlerinin (şirketin yönetici ve ortaklarının geçmişi, yönetim, organizasyon ve iç kontrol yapısı, faaliyet alanları ve etkinliği, ürün/hizmet gelişimi, ithalat/ihracat, iş ilişkileri, rekabet durumu, pazar payı vb) değerlendirilmesi sonucu tesbit edilen firma derecelendirme notu ile ifade edilmektedir.

Kredi işlem risk seviyesinin belirlenmesinde ise, kredi işleminin türü, vadesi, tutarı, kullanım amacı, teminatlar ve para birimi dikkate alınır. Risk bazlı derecelendirme ve fiyatlamayı etkileyen zorlayıcı unsurlardan birisi de kullanılacak krediler için firmalarca verilecek Teminatlardır (collateral). Bu unsurlar göz önüne alınarak kredi, 'çok riskli' veya 'az riskli' olarak belirlenmekte ve buna göre fiyatlandırma yapılmaktadır.

Basel II kapsamında kabul edilebilecek teminatlarda da bir farklılaşma sözkonusu olmaktadır. Basel II de kabul edilmesi öngörülen Teminatlar şunlardır: Nakit para, mevduat veya mevduat sertifikası, altın, borçlanma senetleri (reytinge göre, likit ve bankalarca çıkartılan), ana endeksteki hisse senetleri, yatırım fonları, düzenlenmiş piyasalarda işlem gören hisse senetleri, düzenlenmiş piyasalarında işlem gören hisse senedi içeren fonlar, İpotek (çeşitli şart ve sınıflamalara göre). (NYUGEN, 2004: www.economic-research.bnpparibas.com) ve (REICLING, 2002: www.uni-magdeburg.de).

Gerçek müşteri çek ve senetleri ile ortak ve grup şirketleri kefaletleri teminat kapsamına alınmamıştır. Dolayısıyla, ülkemizde yaygın olarak kullanılan teminat türlerinin (ortak kefaleti, grup şirketi kefaleti, müşteri çek ve senetleri) değersiz hale gelmesi nedeniyle ülkemiz bu değişimden önemli derecede etkilenmektedir.

Ayrıca, Basel II uygulamaları kapsamında ticari emlak ipoteği karşılığı verilen kredilerin (fabrika, depo vb) teminat kapsamına alınması özel ve oldukça zorlayıcı şartlara bağlanmıştır. Diğer yandan teminatına ikamet amaçlı gayrimenkul ipoteği alınan kredilerin % 35 risk ağırlığıyla değerlendirilmesi öngörülmüştür.

Kredi maliyetini etkileyecek anahtar faktörlerin başında firma derecelendirme notu, risk ağırlıklandırma kapsamında belirlenen risk ağırlığı, banka içsel derecelendirme notu, kullanılan kredi türü, teminat kalitesi gelmektedir.

Basel II’de, kredi riskinin ölçümü için “Standart Yaklaşım” ve “İçsel Derecelendirme Yaklaşımı” şeklinde iki yöntem önerilmektedir. İçsel Derecelendirme Yaklaşımı ise kendi içerisinde “Temel” ve “Gelişmiş” olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

Tablo: 4- Sermaye Gereklilikleri (Capital Requirements)

⇒ Operasyonel Risk (<i>operational risk</i>)
⇒ Piyasa Riski (<i>market risk</i>)
⇒ Kredi Riski (<i>credit risk</i>)

- Standart Yaklaşım (<i>Standardized Approach</i>)
- Temel İçsel Derecelendirme Yaklaşımı (<i>FIRB-Foundation Internal Ratings Approach</i>)
- Gelişmiş İçsel Derecelendirme Yaklaşımı (<i>AIRB-Advanced Internal Ratings Approach</i>)

Kaynak: BIS, 2004 (<http://www.bis.org/publ/bcbs107b.pdf>) den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Basel II’den sonra kredi fiyatı şu unsurların bileşiminden oluşacaktır.

Tablo: 5- Kredi Fiyatlandırma Formülü ve Kredi Fiyatını Belirleyen Faktörler

$\text{Kredi Fiyatı}^* = \{\text{Sermaye Maliyeti} \times \text{Sermaye}\} + \{\text{Yabancı Kaynak Maliyeti} \times \text{Yabancı Kaynak}\} + \text{Operasyonel Giderler} + \text{Risk Primi} + \text{Kar Marjı}$
<p><i>*Formüldeki sermaye maliyeti bileşeni, faiz vb makro koşullar ile bankanın genel risklilik düzeyi vb. hususlarca belirlenir. Sermaye bileşeni ise, yurtiçi/yurtdışı yeni hissedarlar, halka arz ve birleşme ve devralma gibi faktörlerden etkilenir. Yabancı kaynak maliyeti bileşeni ise, faiz vb.makro koşullar, menkulkiymetleştirme imkanları, bankacılıkta vade perspektifi, banka bono/tahvil ihracı, banka derecelendirme notu (risklilik düzeyi) ve mevduat piyasası koşulları ve diğer hususlardan etkilenir. Yabancı kaynak bileşeni, mevduat toplama kapasitesi, yurtdışı kredi piyasalarına erişim, uluslar arası makroekonomik gelişmeler, uluslar arası kuruluşlardan kaynak sağlama imkanı vb.hususlardan etkilenir.</i></p> <p><i>Operasyonel giderler bileşeni, vergisel yükler, karşılıklar gibi bankacılık mevzuatından kaynaklanan yükümlülükler, Basel II uygulama maliyeti, ölçek büyüklüğündeki değişimler, diğer sistem maliyetleri vb.hususların etkisi altındadır. Formülün diğer bileşeni olan risk primi ise, müşteri kredi değerliliği, derecelendirme sistemi, birimi risk primi (bankanın risk iştahı), varlık değerindeki değişimler, teminat likiditesi vb.teminat yapısı, garantörün kredi değerliliği, garanti koşulları, kamu garantisi vb. hususları içeren garanti yapısı, kredi satışı vb.gibi riski transfer imkanları, kredi türevleri vb.gibi riski hedge etme olanakları gibi etkenlerin etkisi altındadır.Formüldeki son bileşen olan kar marjı ise, bankanın alternatif yatırım olanakları (DİBS, büyük ölçekli firmalara verilen krediler, tüketici kredileri vb), bankalar arası rekabet yapısı, diğer finansal araçlarla olan rekabet yapısı vb.gibi hususlardan etkilenmektedir.</i></p>

Basel II- Standart Yaklaşım

Banka ve kredi kuruluşlarının kredi kullandırırken firmaya yansıtacak kredi maliyetinin hesaplanmasında kullanılacak Basel II yöntemlerinden birisi Standart yaklaşımdır. Çok özet olarak bakıldığında; bu yöntem, bir firmaya verilecek kredi için ayrılması gereken sermayenin tesbitinde, firmaların “Perakende/retail” ya da “kurumsal/corporate” olarak sınıflanmış olması gereğine dikkat çekmektedir.

Bankalar kurumsal portföyünde bulunan firmalar için, bağımsız uluslararası derecelendirme kuruluşlarınca verilmiş not ile belirlenen kredi değerliliğini kullanacaklardır. Uluslararası arenada çok sayıda rating kuruluşu olmasına karşın, genel kabul görmüş üç kuruluş (*Standard&Poor's*, *Moody's* ve *Fitch*) öne çıkmaktadır. Basel II’de özellikle S&P’nin (*Standard& Poor's*) rating notları, risk ağırlıklarının belirlenmesinde referans olarak alınmaktadır.

Basel II Standart yaklaşım, 1988 Sermaye Uzlaşısı (Basel I Accord) ile içerik olarak aynı, ancak risk hassasiyeti daha yüksektir. Bankalar varlıklarına ve nazım hesaplarda (bilanço dışı) takip ettikleri pozisyonlarına belli bir risk ağırlığı vererek, risk ağırlıklı varlıklarının (risk-weighted assets) toplamını bulurlar.

Risk ağırlığının yüzde 100 olması, o pozisyonun risk ağırlıklı aktiflerin hesaplanmasında tüm değerinin dikkate alınması, yani %8'lik bir sermaye ihtiyacının ortaya çıkması demektir. Buna benzer bir şekilde %20'lik bir risk ağırlığı ise o varlığın %1.6'sı kadar (%8'in beşte biri kadar) sermaye ihtiyacı olacağını gösterir (BIS, 2004:3).

Standart Yaklaşımına göre aktifler içindeki temel kredi grubu; devletlerden, bankalardan ve firmalardan alacaklar kalemlerinden oluşmaktadır. Yasal sermayenin hesaplanmasında 1988 uzlaşısına göre, risk ağırlıklı varlıkların toplamı dikkate alınmakta idi. Risk ağırlıklı varlıkların toplamını belirleyen en önemli ölçü, varlıkların taşıdıkları risk düzeyleri idi.

Basel II-İçsel Derecelendirme Yaklaşımı, Risk Kategorileri ve Bileşenleri

Mevcut uygulamadan farklı olarak, Basel II tarafından getirilen yeni öneri paketinde, bankaların sermaye yeterlilik oranını hesaplamak üzere kendi iç risk derecelendirme sistemlerini kullanabilecekleri içsel derecelendirme yaklaşımı (*Internal Ratings Approach*), geliştirilmiştir. Belli bir geçiş aşamasından sonra bankalarca bu yöntemin uygulanması önerilmektedir. İçsel derecelendirme yaklaşımını (IRB) kullanacak banka ve kredi kuruluşları, kendi risk değerlendirmelerine göre varlıklarına risk ağırlıkları saptayabilecekleri için sermaye karşılıkları optimum seviyede kalacaktır. Bu nedenle bu yaklaşımda, banka kendi içsel derecelendirme kriterlerine göre değerlendirme yapabildiği için sermaye yeterliliğinin hesaplanmasında riske karşı duyarlılık standart yaklaşımına göre daha yüksek olacaktır.

İçsel derecelendirme yaklaşımının kullanımı, Komite'nin geliştirdiği standartlara dayalı olarak gözetim otoritesinin iznine bağlı olacaktır. Bazı standartlara bağlı kalmak kaydı ile bankalara, borçlunun kredibilitesini kendi içsel yöntemleri ile belirleme izni verilecektir. Bankanın her bir borçlu için yapacağı hesaplar, gelecekteki olası bir zarar tahmini cinsinden ifade edilmekte, bu da asgari sermaye gereklerinin temelini oluşturmaktadır.

Temel yaklaşımda banka, her bir borçlunun ödememe olasılığını tespit etmekte, gözetimciler diğer bilgileri sağlamaktadır. Gelişmiş içsel derecelendirmeye dayalı yaklaşımda, gelişmiş bir sermaye tahsis yapısına sahip bankaya, diğer gerekli girdileri de sağlama izni verilmektedir. Hem temel hem de gelişmiş içsel derecelendirme yaklaşımında, risk kategorileri standart yöntemlere göre çok fazla çeşitlendirilmiş, böylece riske karşı duyarlılık artırılmıştır. Bankalar kredi riski için ayırmaları gereken sermaye tutarını kendi içsel risk derecelendirme modellerini kullanarak ayırabilmektedir. Bunun için bankalar yasal düzenleyicilere başvurarak düzenleyicinin onayını almak durumundadır.

İçsel derecelendirme yaklaşımında; (BIS, 2004:19) (<http://www.bis.org/publ/bcbs107b.pdf>). öncelikle riskler kategorize edilerek (Firma, banka, devlet, perakende, hisse senedi vb), her bir risk sınıfının bileşenleri tesbit edilmektedir. Daha sonra

Temerrüt Olasılığı (PD- Probability of Default) ve Temerrüt Halinde Zarar (LGD - Loss Given Default) hesaplanmakta, bilahare de Temerrüt Halinde Risk (EAD-Exposure at Default) ve Efektif Vade (M-Maturity) belirlenmektedir.

Risk bileşenlerine dayalı risk ağırlıkları hesaplandıktan ve yaklaşımın uygulanması için gerekli asgari şartlar sağlandıktan sonra son aşama olan asgari şartların ve uygulamaların ulusal denetim otoritesince sürekli gözetimi ve kontrolü gündeme gelecektir (LEE, 2003:93).

İçsel değerlendirmeye dayalı yaklaşımla kurum, ülke ve banka riskleri benzer bir uygulama altında değerlendirilmektedir. Bireysel krediler, proje finansmanı ve hisse senedi riski ayrı yapılar altında incelenmektedir.

Her risk grubu için, uygulamanın üç temel elemanı bulunmaktadır: Bunlar: a)- Risk bileşeni, bankanın kendi tahminlerini ya da gözetim otoritesinin verdiği standart tahminleri kullanabilmesidir. b)Bankalarca risk ağırlıklı aktiflerin hesaplanmasında kullanılan risk bileşenlerini risk ağırlıklarına çeviren risk ağırlık fonksiyonudur. c)Bir bankanın kendi içsel değerlendirme yöntemini kullanabilmesi için gerekli olan minimum özelliklerdir.

İçsel Derecelendirme Yaklaşımında Risk Kategorileri, özetle şunlardan oluşmaktadır. Devletlerden Alacaklar, Bankalardan Alacaklar, Firmalardan Alacaklar, Kurumsal Firmalardan Alacaklar, KOBİ Firmalarından Alacaklar, Özellikli Krediler, Proje Finansmanı, Eşya (object) Finansmanı, Emtia Finansmanı, Gelir Getiren Gayrimenkuller, Yüksek Riskli Ticari Amaçlı Gayrimenkuller, Perakende Krediler, İpotekli konut kredileri, Nitelikli Dönen Perakende Krediler, diğer Perakende Krediler ve Hisse Senedi Yatırımları.

Kurum, Ülke ve Banka Risklerine yönelik olarak özetle; Bankanın kredi riskinin içsel ölçümü, borçlunun ve işlem riskinin değerlendirilmesine dayanır. Çoğu banka, derecelendirmesini borçlunun temerrüde düşme ihtimaline göre belirler. Her bir borçlu bir risk grubuna dahil edildikten sonra, her bir sınıf için “temerrüt olasılığı” (Probability of default, PD) belirlenir.

Temerrüt olasılığı (PD), kredi riskinin tek bileşeni değildir. Bankalar sadece temerrüt olasılığını değil, aynı zamanda temerrüt durumunda ne kadar kaybedeceklerini de dikkate alırlar.

Temerrüt durumunda kayıp, iki faktöre bağlıdır. Birinci faktör, bankanın borçludan her bir birim risk için ne kadar tahsilat yapmayı beklemekte olduğudur. Eğer temerrüt sonrası elde edilecek tutar yeterli değil ise, bu durum “zarar yaratan kaybın” (Loss Given Default, LGD) ortaya çıkmasına neden olacaktır. İkinci faktör ise temerrüt anında bankanın riske atmış olduğu tutara eşittir, bu tutara da “temerrüt anındaki kullanım” (Exposure at Default, EAD) adı verilir.

Temerrüt olasılığı (PD), kolaylıkla ve sağlıklı bir biçimde hesaplanabilirken, bankalar açısından güvenilir LGD hesaplaması, veri kısıtları ya da bu değişkenin tek tek

bankalara özgü durumu nedeniyle mümkün olmayabilir. Temel ve gelişmiş içsel değerlendirme yöntemleri, bu açıdan farklılık gösterir. Temel yöntemde LGD değerleri gözetim otoritesi tarafından belirlenir. Gelişmiş yöntemde ise bankalar LGD değerini kendileri tahmin edebilirler. Örneğin iç derecelendirme yaklaşımı bağlamında, ipotekli konut kredilerinde ilişki (korelasyon) katsayısı sabitlenmiş ve 0,15 değeri kabul edilmiştir. Bunun dışında sermaye gerekliliği ve risk ağırlığı hesabı için benzer formüller kullanılmaktadır.

Basel II ve Temel Kredi Gruplarında Risk Ağırlıklandırma Oranları

Basel I'de özel sektör firmalarına verilen krediler risk yapısına bakılmaksızın, teminat yapısı dikkate alınarak büyük oranda % 100 risk ağırlığına sahipken, Basel II'deki standart yöntem altında risk ağırlığı kredi notuna bağlanmaktadır.

Basel I'de ağırlıklar beş kategoriye ayrılmış (%0, %10, %20, %50, %100), risk ağırlıklı varlıkların çok basit bir biçimde hesaplanmasına önem verilmiş, tek bir metodun tüm bankalara uyacağı varsayımı yapılmıştı. Uygulamada sorunlar yaşanması, daha esnek bir yaklaşıma geçilmesi gerektiğini ortaya koymuştur.

Yeni Basel II uzlaşısı ile bankaların ülkeler, bankalar ve kurumlar (firmalar) bazında aldığı risklere karşı tavrı, standart yöntemin risk duyarlılığını artırmak için geliştirilmiştir. Böylece ülkelerin ya da regülasyon otoritesinin kurallara mekanik bir biçimde uyup uymadığı değerlendirilmeyecek, daha esnek bir yaklaşım ortaya çıkacaktır.

Bankaların, ülkelerden (hükümetler, merkez bankası ve kamu sektörü kurumları) olan alacakları değerlendirilirken, uluslararası kredi derecelendirme kurumları tarafından yayınlanan notlar dikkate alınacaktır.

Devletlerden Alacaklar için Basel I'de %0 risk oranı uygulanırken, Basel II'de bu oran, % 20'den aşağı olmamak üzere (%20-50-100-150) risk ağırlıklandırmasına tabi kılınmıştır.

Ayrıca, yeni uzlaşıyla, henüz OECD ülkesi olmayan bankaların ve kurumların risk ağırlığının daha yüksek olması uygulaması kaldırılmıştır. Böylece Bankalar ve Kurumlar, ülkelerinin kredi notundan daha yüksek bir kredi notuna sahipse, yüzde 20'den daha düşük olmamak şartıyla daha düşük risk ağırlığı alabileceklerdir.

Peraende portföyde yer alan Firmalar için ise herhangi bir dış derecelendirme notu sözkonusu olmayacağından, bu firmalara ve kredilere standart % 75 risk ağırlığı uygulanacaktır.

Basel I'de Bankalar için % 20 risk ağırlık oranı uygulanmakta iken, Basel II'de (% 20- 50-100-150) öngörülmüştür. Basel II'de Bankalardan alacaklar için iki opsiyon öngörülmüştür. Ulusal denetim otoritesi bu opsiyonlardan birini seçerek uygulama inisiyatifine sahiptir. Birinci opsiyonda; banka, kurulu bulunduğu ülkenin risk derecesinden bir düşük derecedeki risk ağırlığına tabi tutulmaktadır.

Ancak, yüzde 150 risk ağırlığı olan ülke bankaları hariç, bankalara uygulanan risk ağırlığı yüzde 100'den daha fazla olamayacaktır şartı ileri sürülmüştür (BIS, 2004:18 (<http://www.bis.org/publ/bcbs107b.pdf>)).

İkinci opsiyonda ise, bankaların kendi rating notlarına göre riskleri ağırlıklandırılmaktadır. Opsiyonda, orijinal vadesi 3 ay ve daha kısa olan alacaklar için yüzde 20'den aşağı olmamak üzere, bir derece daha iyi risk ağırlığı uygulanmaktadır. Bu kolaylığın, yüzde 150 risk ağırlığına tabi olan bankalar için uygulanması öngörülmektedir.

Tablo: 6 - Bankalardan Alacaklar- Kuruluşlardan(firmalardan) Alacaklar

Kredi Notu (Credit assesment)	AAA'danAA-	A+'dan A-	BBB+'dan B-	BB+'dan B-	BB-altı	Notsuz (unrated)
Risk Ağırlığı	%20	%50	%100	%100	%150	%100

Kaynak: BIS, *The New Basel Capital Accord*, 2004, s.19 (<http://www.bis.org/publ/bcbs107b.pdf>)

Firmalardan/Kuruluşlardan Alacaklara bakıldığında, Basel I'de firmalardan olan alacaklara % 100 oranı uygulanırken, Basel II'de (%20-50-100-150) olarak öngörülmüştür. Kurumsal firmalar için de (sigorta firmaları dahil) rating notlarına ihtiyaç duyulmaktadır ve aynı oranlar uygulanmaktadır.

Basel I'e göre rating notu olmayan firmalardan alacaklar için de yüzde 100 risk ağırlığı uygulanmaktadır. Ulusal denetim otoriteleri, firmaların temerrüde düşme oranlarının yüksek olduğu durumlarda, rating notu olmayan firmalardan olan alacaklara uygulanacak standart risk ağırlığını (% 100) artırmaya yetkili kılınmıştır.

Perakende Krediler (retail credits) açısından bakıldığında; vadesi geçmiş perakende krediler hariç, perakende kredilerde yüzde 75 (% 75) risk ağırlığı uygulanmaktadır. Yeni Basel II düzenlemelerinde; perakende krediler şu kriterlerle tanımlanmaya çalışılmıştır (BIS, 2004:19) (<http://www.bis.org/publ/bcbs107b.pdf>).

- *Oryantasyon kriteri (orientation criterion)*; Risk, gerçek kişilerde veya KO-BI'lerde olmalıdır,

- *Ürün (product)kriteri*; Riskler, bireysel bankacılık ürünlerinden olmalıdır,

- *Yoğunlaşma (granularity) kriteri*; Perakende krediler portföyü yeterli düzeyde çeşitlenmiş olmalıdır,

- Perakende riskler düşük tutarda olmalıdır.

Gerçek kişilere yönelik bireysel krediler haricinde, bir firmaya yapılan kredilerin perakende kredi sayılabilmesi için iki ön koşul ileri sürülmektedir: a) Bir firmanın bir bankacılık grubuna olan, nakdi ve/veya gayri nakdi risk toplamı 1 Milyon Euro'nun altında olmalıdır. B) Bir firmanın yıllık satış hasılatı 50 Milyon Euro'nun altında olmalıdır.

Basel II’de Perakende kredi için tanımlanan 1 Milyon Euro ve 50 Milyon Euro limitleri piyasa için nisbeten yüksek kaldıkça, birçok kredi rating notuna ihtiyaç duymadan perakende kredi grubuna girecek ve % 100 risk ağırlıkları %75 risk ağırlığına düşecektir. Risk ağırlığındaki %25’lik azalma ise sermaye yeterliliği açısından bankalara olumlu bir katkı sağlayacaktır. Bu noktada, satış hasılatı 50 Milyon Euro’un altında olan firmalar KOBİ olarak kabul edilmektedir.

Basel II kriterleri, risk ağırlıklandırması yoluyla minimum sermaye gerekliliği üzerinde etki yaratmaktadır. Bilanço varlıklarındaki risk ağırlıklandırmasının düşüşü, (örneğin ipotekli konut kredilerinde standart yöntemde % 50’den % 35’e düşmüş (EMF, 2004), kredi/fonlama maliyetini azaltarak, kredi hacmini artırmış ve neticede kredi kuruluşlarının minimum sermaye gerekliliğini düşürme yönünde bir etki yaratmıştır. Tersinden bakıldığında, yani riske dayalı kredilendirme ve fiyatlandırma neticesinde, bilanço varlıklarına ilişkin risk ağırlıklarının değişmesi ve kredi derecelendirme notu düştükçe, kredinin (enstrümanın) risk seviyesi artacak, (bankalar dahil) kredi kuruluşları hem daha çok risk alacak, hem de karşılığında daha çok sermaye tutacaktır. Bu durum kullanılabilir kredi hacmi ve bilançolar üzerinde doğrudan etkili olacak ve daha çok kaynağın getiriden mahrum kalmasına ve kullanılacak kredilerin/fonlama maliyetlerinin artmasına yol açacaktır.

Basel II Sermaye Yeterliliği Uzlaşısı İle Bilanço Varlıklarında Risk Bazlı Ağırlıklandırmanın ve Risk Odaklı Kredi Fiyatlamasının Çok Yönlü Etkileri

Basel II’nin yürürlüğe girmesi önemli değişiklikleri de beraberinde getirmektedir. Bunlardan bazıları şunlardır: a)Asgari sermaye gerekliliğinde değişme, b)Borçlanma maliyetlerinde değişme, c)Risk yönetimi uygulamalarında değişme, d)Kredilendirme davranışlarında (portföy tercihlerinde değişme, derecelendirme sistemi ve risk alma kararlarında değişme, konjonktürel etkiler vb.) değişme, e)Kurumsal yönetim ve rekabet yapısında (fiyatlamada farklı ölçüm yöntemlerinin kullanılması, itibar riski vb) değişiklik, f)Bilgi işlem ve sistem maliyetlerinde değişme, g)Fiyatlama ve sermaye tahsisinin etkinleşmesi, fiyatlamadaki değişikliklerin bankaya ve müşteriye yansımaya derecesi vb

Basel II bilanço varlıklarına uygulanacak risk ağırlıklarında, risk bazlı derecelendirme ve ağırlıklandırmaya dayalı (kademelendirmeli) bir değişim öngörülmektedir.

Buna karşın, ülkemiz açısından bakıldığında Kredi riski için gerekli olan sermaye miktarının saptanmasında, Standart Yöntem’in kullanılması durumunda, Basel I çerçevesinde Türkiye için geçerli olan OECD üyeliği ayrıcalığı ortadan kalkacaktır. Basel I’de, devletler, merkez bankaları ve bankalar için OECD üyesi ülke ayrımı yapılmakta ve bu ülkelerdeki bankalar daha az riskli olarak değerlendirilmektedir. Basel I’deki bu uygulama OECD üyesi olan, ancak kredi riski yüksek ülkeler açısından (Türkiye gibi) avantaj, OECD üyesi olmayan, ancak kredi riski göreceli olarak daha düşük ülkeler açısından bir dezavantaj oluşturmaktadır. Dolayısıyla, Basel II ile bir-

likte bu avantaj ve ayrıcalık ortadan kalkacaktır. Dolayısıyla, ülkemizdeki kurum ve kuruluşlar, borçlanma maliyetini etkileyen hususları (dış derecelendirme notu, içsel derecelendirme notu, kredi türü, teminat kalitesi ve kredi fiyat farklılaşması vb.) daha fazla dikkate almak durumunda kalacaklardır.

Ayrıca, Basel II ile birlikte, risk bazlı ağırlıklandırma ve risk bazlı dışsal derecelendirilme kullanılmaya başlanacağı için, bazı ülkelere ve ülkelerdeki bankalara verilecek kredilerin risk ağırlığında ve dolayısıyla da bu ülkelere verilecek krediler için ayrılması gereken minimum sermaye gerekliliğinde önemli değişiklikler olacaktır. Bu değişikliğin en olumsuz şeklini yaşayacak ülkelerden biri Türkiye'dir. Basel II yürürlüğe girdiğinde, Türkiye'den olan alacakların risk ağırlığı %0'dan %100'e ve Türk bankalarından olan alacakların risk ağırlığı ise %20'den %100'e çıkacaktır. Bu nedenle, Basel II'yi uygulamaya bile, Türkiye'nin ve Türk bankalarının alacağı kredilerin faizinde artış, miktarında ise azalış olacaktır.

Basel II ile birlikte, derecelendirme notu bulunmayan şirketlere mevcut duruma ilaveten herhangi bir değişiklik gelmemekte, ancak yüksek derecelendirme notuna sahip şirketler diğerlerine göre daha avantajlı duruma geçmektedir.

Ayrıca Basel II'nin yürürlüğe girmesinden sonra kamu kağıtları da risk ağırlıklandırmasına tabi tutulacak ve bu kağıtların da artık bir risk ağırlığı olacaktır. Halihazır ülke derecesine göre Türkiye'nin risk ağırlığı %100'e çıkacaktır. BIS, ülkelere kendi parası cinsinden yurtiçi borçlanmaları için %0 risk ağırlığı belirleyebilme esnekliğini sunmaktadır. Ancak, Türkiye'nin yurtiçi de olsa yabancı para cinsinden borçlanmasının ve yurtdışında ihraç ettiği Eurobond veya diğer borçlanma senetlerinin Risk ağırlığı %100 olacak, dolayısıyla da bu kağıtlara yatırım yapan bankalar (yerli veya yabancı) % 8 sermaye yükü ile karşılaşacaklardır.

Basel II ile birlikte, gelişmekte olan ülke bankaları, en azından başlangıç aşamasında uzunca bir süre kredi riski için Standart Yöntemi kullanma durumunda kalırken, G-10 ve AB'deki bankalar, kredi ve operasyonel riskler için içsel yöntemlerin kullanımına daha öncelikle geçebileceklerdir. Bu durum, sermaye yeterliliği konusunda karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olacak gelişmiş ülke bankalarının, gelişmekte olan ülkelerdeki bankalarla birleşme, onları satın alma şeklinde yaşanacak bir konsolidasyon sürecini de başlatabilecektir. Şu anda bu tür bir sürecin ülkemiz için başlamış olduğu ve önümüzdeki dönemde yabancı bankaların payının daha da artacağı söylenebilir.

Basel II'nin reel sektöre yönelik olarak da, derecelendirme gereksiniminde, kurumsal yönetim yapısında, kabul edilen teminat türünün değişmesinde, borçlanma maliyetinin seviyesinde ve oynaklığında çeşitli değişikliklere neden olması beklenmektedir.

Ekonomiye yönelik olarak yeni uzlaş, özetle, finansal aracılık fonksiyonunun etkinleşmesi, kurumsal yatırımcı olarak bankaların "risk iştahı"nın değişmesi, banka, finansal araçlar ve banka müşterisi şirketlerdeki kurumsal yönetim yapısındaki iyileşmenin kayıtdışılık, şeffaflık ve sermaye piyasalarının etkinliğini artırması vb. hususlarda çeşitli etkiler doğuracaktır. (BDDK, 2004:20)

Diğer taraftan, AB standartlarına dolaylı olarak uyumlaştırma anlamına da gelen Basel II, ülkemiz açısından daha sağlam ve daha etkin bir bankacılık sistemi için sunulmuş bir fırsat olarak değerlendirilebilir. Basel II ile beklenen başlıca faydalar şunlardır: a) Bankalarda ve şirketlerde risk yönetim kültürünün ve etkinliğinin artması, b) Bankaların aracılık fonksiyonlarını daha etkin biçimde yerine getirmesi, c) Bankalar ve şirketler tarafından kamuya açıklanacak bilgiler aracılığıyla piyasa disiplininin artması, d) Bankaların sermaye düzeylerinin maruz kaldıkları risklere paralel olması, e) Bankaların müşterileri konumundaki reel sektör şirketlerinin şeffaflık ve kurumsal yönetim yapılarında iyileşme f) Etkin bankacılık sistemine ve uluslararası standartlara geçiş için altyapı oluşturması g) Yüksek bilgi işlem ve insan kaynağına yatırım yapılması.

Yukarıdakilere ilaveten, Basel II'nin etkileri bir başka açıdan, farklı başlıklar ve ana kavramlar olarak aşağıda özetlenmiştir.

Bankalara Olan Muhtemel Etkiler: Basel II'nin bankalara olan etkisi, yukarıdakilere ilaveten, üç farklı kavramsal temelde zikredilebilir.

I.Temel: Basel II'nin veri ve risk yönetim modeli ve süreçlerine ilişkin getirdiği gereklilikler, bankalar açısından şu hususları mümkün kılmaktadır: Daha etkin kredi portföy yönetimi ve fiyatlandırma, (istihbarat/analiz, kredi tahsis ve kredi izleme)den oluşan geleneksel kredilendirme yöntemi ile fonlama maliyeti+kar payı)ndan oluşan geleneksel fiyatlama yaklaşımının değiştirilmesi, sorunlu banka kredileri seviyesinde düşüş, müşteri ilişkileri yönetiminde etkinlik, faaliyetleri desteklemek için gerekli sermaye oranında azalma ve bu sayede artan sermaye ve hissedar değeri getirisi. Borçlanma maliyetini etkileyen hususları (dış derecelendirme notu, içsel derecelendirme notu, kredi türü, teminat kalitesi ve kredi fiyat farklılaşması vb.) daha fazla dikkate alma.

II.Temel: Basel II'nin risk yönetimini ve sermaye dağıtımını bankanın stratejik karar verme sürecine dahil edilmesi gereksinimi şu hususları olanaklı hale getirmektedir. Daha verimli sermaye dağıtımı, müşteri/ürün segmentlerinde daha iyi karar alabilme yeteneği.

III.Temel: Kaliteli risk yönetim altyapısını detaylandıran dış raporlama gereklilikleri şu hususları yapmaya fırsat tanımaktadır.: Müşteri güveni ile desteklenen yüksek itibar seviyesi, kredi derecelerinin iyileştirilmesi, özsermaye maliyetinin azaltılması.

Hazine Borçlanmasına Olan Muhtemel Etkiler: Kamu borçlanma senetlerinin sermaye avantajının ortadan kalkması, ülke notunun öneminin artması, OECD ülkesi olma avantajının ortadan kalkması, borçlanma maliyetlerine ilişkin konjonktürel etkiler olması ihtimali, IMF, Dünya bankası vb.uluslararası kuruluşların değerlendirmelerinin öneminin artması, etkinin boyutu borç verici konumundaki ulusal ve uluslararası bankaların kullandığı ölçüm yöntemine bağlı olacaktır.

Reel Sektöre Olan Muhtemel Etkiler: Daha şeffaf ve standart bir finansal raporlama ihtiyacının artması, kredilendirme, derecelendirme sürecine tabi olma, kurumsal

yönetim yapısına ilişkin değişim, kabul edilen teminat türlerinin farklılaşması, borçlanma maliyetlerinin farklılaşması, kullanılan kredinin büyüklüğüne ve kredi veren bankaca kullanılan ölçüm yöntemine bağlı olacaktır.

Kurumsal Yönetim, Finansal Raporlama ve Veri Sunum Kalitesi ve Piyasa Farklılaştırmasına Olan Etkiler: Yönetim, yönetim yapısı ve personel kalitesinde iyileşme, amaçlar ve ürünler ile hizmetlerde gelişme, finansal raporlama, muhasebe, iç kontrol ve risk yönetim sistemlerinin kurulması ve/veya etkinleştirilmesi,, finansal yönetim kalitesinde artış, iş akışları ve süreç yönetiminde etkinlik, ürün/hizmet ve teknoloji seviyesinde gelişme, satış ve pazarlama faaliyetleri, Pazar konumu, rekabet , müşteriler ve tedarikçiler, güvenilirlik ve iletişim kanallarının açık olma gereği, Basel II neticesinde bankaların şeffaf, güvenilir ve etkin bir finansal raporlama ve muhasebe sistemine sahip olan, kredibilitesi ve risk derecelendirme notu daha yüksek firmaları kredilendirmeyi tercih etmelerine doğru bir yönelim ve gidişatın gözlenmesi.

BDDK Açısından Muhtemel Etkiler: Denetim ve gözetim yaklaşımlarında ve tekniklerinde değişim ihtiyacının artması, yasal düzenleme çerçevesinde (regulatory framework) değişiklik ve ek düzenleme ihtiyacının artması, uzmanlaşma, eğitim, bankalarla ve diğer ilgili kesimlerle etkin diyalog, sistem altyapısının oluşturulması ve piyasa disiplininin etkin şekilde izlenmesi, bankaların risk profili ve stratejilerine göre sermaye seviyelerini değerlendirmek için gerekli süreçlere sahip olup olmadıklarının takibi, sözkonusu süreçler kapsamında banka sermayesini olumsuz etkileyecek faktörlerin belirlenmesi amacıyla geleceğe yönelik stres testlerinin yapıp yapılmadığının izlenmesi, denetleyici otorite olarak, bankaların iç sel sermaye değerlendirmelerinin ve sermaye yeterlik stratejilerinin incelemesi ve değerlendirilmesi, bankaların minimum sermaye yeterlilik rasyolarının üzerinde sermaye yeterliliğine sahip olmaları konusunda yaptırım gücüne sahip olunması, banka sermayelerinin minimum yeterlilik düzeyinin altına düşmesinin engellenmesi, gerektiğinde önceden müdahale edilmesi.

Ekonomi Açısından Muhtemel Etkiler: Alternatif finansman kaynaklarının payının artması, azalan sermaye gereksinimi ile reel sektöre ek kaynak sağlanabilmesi şansı, bankalar, diğer finansal sektörler ve banka müşterisi olarak şirketlerdeki kurumsal yönetim (corporate governance) yapılarının iyileşmesi, kurumsal yatırımcı olarak bankaların risk alma isteklerinde oluşacak değişmelerin etkileri ve konjonktürel etkiler.

SONUÇ

Basel II ile birlikte çok çeşitli değişiklikler getirilmektedir. Yeni yaklaşım ile, risk bazlı kredilendirme ve fiyatlandırmaya dayalı risk odaklı (risk-based) bir yaklaşıma geçilmekte ve bilanço varlıklarına ilişkin risk ağırlıkları değiştirilmektedir. Kredi riski, derecelendirme notuna göre belirlenmekte ve bankaların sermaye yeterliliklerini kendilerinin değerlendirmesi istenmektedir. Risk derecelendirme notları ve bilanço varlıklarına ilişkin risk ağırlıklarının değişmesi ise, (banka dahil) kredi kuruluşları ile

kredi hacmi, maliyeti, minimum sermaye gerekliliği, bilançolar vb. üzerinde doğrudan etkili olacaktır.

Bunlara ilaveten, yeni uzlaş, derecelendirme, risk yönetimi, denetim ve iç kontrol etkinliği, piyasa disiplini, şeffaflık, geçiş ve uyum maliyeti, kurumsal yönetim fırsatı, öğrenme ve değişim süreci, rekabet, kolektif çaba ve proaktif olma gibi çeşitli etkileri olan yenilikler de içermektedir.

Basel II ile birlikte, etkin risk yönetimi/derecelendirme sistemleri ile yüksek risk derecelendirme notuna sahip ülkeler/şirketler diğerlerine göre daha avantajlı duruma geçmektedir. Türkiye'nin OECD üyeliği ayrıcalığı ortadan kalkmakta ve Türkiye'den olan alacakların risk ağırlığı artmaktadır. Bu da, alınan kredi faizlerinin artması, miktarının azalması anlamına gelmektedir.

Basel II, kredi ve piyasa risklerinin yanı sıra operasyonel risk için de ilave bir sermaye yükü ve yükümlülüğü getirmektedir. Risk bazlı ağırlıklandırma ve risk bazlı dışsal derecelendirilmenin kullanıma girecek olması nedeniyle, risk ağırlıklandırmasının artması, kredi/fonlama maliyetindeki artış ile ilave sermaye yükümlülüğü ve minimum sermaye gerekliliğindeki artışı da beraberinde getirecektir. Neticede, Basel II, sermaye yeterliliği konusunda karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olacak bankaların rekabetçilik yeteneğini, hem ulusal hem de uluslararası piyasalarda bu bankalar lehine olumlu yönde etkileyecektir.

Basel II'nin ülkemiz açısından öneminin çeşitli açılardan proaktif irdelenerek gerekli hazırlıkların yapılmasında yarar görülmektedir. Bunlar; kaynak yönetimi kalitesi, etkin risk yönetimi, finansal istikrar, kurumsal yönetim, AB uyum süreci ile uluslararası yatırım ve işbirliği fırsatları vb.dir.

'Kritik' başarı faktörleri olarak öngörülen hususlardan bazıları şunlardır. Kurumsal hedeflerin belirlenmesi, kurumsal fırsatların yakalanması için hazırlık çalışmalarının önceliklendirilmesi ve takvimlendirilmesi, bankaların geçiş süresine ilişkin hazırlıkların tamamlanması ve hayata geçirilmesi amacıyla değerlendirilmesi, bu 'yolculuktaki' 'doğru' iş ortaklarının belirlenmesi, kurumsal iş ve risk yönetim yetkinliklerinin iyileştirilmesi, bankalar ile daha şeffaf bir ilişkinin yaratılması.

Bu nedenle, ülkemiz açısından Basel II'nin olumsuz etkilerinin azaltılması, uluslararası rekabet gücünün ve etkinliğinin artırılması önem arz etmektedir. Dolayısıyla, AB direktifleri ve Basel II'nin uygulanışına ilişkin BIS düzenlemeleri de gözönünde tutularak, (BIS, 2004), (ilgili tüm tarafların kendi bireysel yol haritalarına ve hareket planlarına ilaveten), BDDK, TBB, bankalar vb.tüm ilgili taraflarca gerekli adımların, gerçekçi, iddialı ve koordinatör bir master plan çerçevesinde gecikmeksizin atılmasında ve uyum ve veri toplama altyapılarının oluşturulmasında yarar görülmektedir.

Bu doğrultuda, (yasa koyucu, devlet, hükümet, gözetim ve denetim kurumları, bankalar, reel sektör temsilcileri, şirketler, uzman ve teknik komiteler, çalışma, yönlendirme ve sayısal etki grupları, danışmanlar vb.) konuyla ilgili "tüm" tarafların

etkin katılımı, istişaresi ve koordinesi sağlanmalıdır. Dinamik bir değerlendirme sürecine, koordinasyona, standartlara, normlara ve çalışma esaslarına dayalı etkin bir organizasyonel yapı oluşturulmalıdır. Ülke genelinde atılacak adımlar için gerekli yasal düzenleme çerçevesi de, yine tüm tarafların mutabakatı ve etkin koordinesi sağlanarak oluşturulmalıdır.

Kamusal ve düzenleyici otoriteler, vergi mevzuatı, kayıtdışı ekonomi, düzenleme ve uygulama çalışmalarında işbirliği gibi hususları da dikkate almak durumundadır. Sektör kuruluşlarında ise bilgilendirme, destek ve danışmanlık faaliyetleri de öne çıkmaktadır. İşletmelerce dile getirilen diğer hususlara ilaveten şu konularda da yoğunlaşılması önerilmektedir. (Kurumsal yönetim ilkeleri, iç denetim, iç kontrol ve risk yönetimi, özkaynaklar ve finansal planlama, belge ve kayıt düzeni, finansal raporlama ve muhasebe sistemi, yeni finansman kaynakları, teknolojik altyapı, insan kaynakları ve eğitim, uyum analizi ve yol haritası konusunda gerekli alt yapıların oluşturulması, etkinliklerinin artırılması vb.)

Bankalar bünyesinde kredi riski, piyasa riski, operasyonel risk, faiz oranı riski ve likidite riski yönetimlerine ve portföy bazında sayısal etki çalışmalarına ilişkin seçilecek strateji, model ve uygulamalar ile içsel özkaynak değerlendirme sistemlerine vb. ilişkin çalışmaların planlanarak etkin ve koordineli bir şekilde realizasyonu önem taşımaktadır.

Ayrıca, Basel II'nin içeriğine ve tüm ilgili taraflara yönelik olarak; ülke genelinde tüm tarafları ve iktisadi birimleri bilgilendiren, ulusal uygulama tercihlerini ve yerel etkilenme derecelerini periyodik olarak ölçen, uygulanacak stratejileri, tercihleri ve sonuçlarını ortaya koyan tüm gerekli alt yapısal çalışmaların gerçekleştirilmesi uygun olacaktır.

Ayrıca, banka ve şirketlerin öncelikle, daha kurumsal ve daha şeffaf bir yapıya kavuşturulması, kredi ve operasyonel risk veri setlerini de içeren risk derecelendirme ve risk yönetim kültürü ile sistemlerinin ve modellerinin oluşturularak etkinliğinin artırılması, uyumdaki en önemli hususlardan birisidir. Bunun yanında, risk derecelendirmesinin başlatılması, bankaların sermaye düzeylerinin maruz kaldıkları risklere paralel bir yapı arzemesi, gerekli teknolojik donanım ve insan kaynaklarına yatırım yapılması ve tüm gerekli eğitim programlarının koordineli bir şekilde oluşturulması ve gerçekleştirilmesi hususları da, kaybedilen zamanın kaybı açısından, 'proaktif' bir adım anlamında büyük önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- ALTMAN, E. ve SAUNDERS, A. "Credit Risk Measurement: Developments Over the Last 20 Years", *Journal of Banking & Finance*, 21, 1998
- BDDK, Yeni Basel Sermaye Yeterliliği Uzlaşısı (Basel-II), Aralık 2004
- BDDK, 10 Soruda Yeni Basel Sermaye Uzlaşısı (Basel-II), Ocak 2005

- BIS, Basel Committee on Banking Supervision, **The Basel Capital Accord**, 1988 (<http://www.bis.org/publ/bcbs04A.pdf>)
- BIS, Bank of International Settlements, Basel Committee on Banking Supervision, **Overview of the New Basel Accord**, 2001
- BIS, (<http://www.bis.org/bcbs/aboutbcbs.htm>)
- BIS, (<http://www.bis.org/publ/bcbs107.htm>)
- BIS, Basel Committee, **The Basel New Capital Accord: Consultative Document**, January 2001, (<http://www.bis.org/publ/bcbsca03.pdf>)
- BIS, Basel Committee, **The Internal Ratings-Based Approach**, Supporting Document to the New Basel Capital Accord, Consultative Document, 2001
- BIS, Basel Committee, **The New Basel Capital Accord: An Explanatory Note**, 2001
- BIS, Basel Committee , **QIS 3-Third Quantitative Impact Study**, 1 October 2002 (<http://www.bis.org/bcbs/qis/qis3.htm>)
- BIS, **Basel II: International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards: A Revised Framework**, June 2004
- BIS, Basel Committee, **Basel II: Revised International Capital Framework:History**, 26 June 2004; (<http://www.bis.org/publ/bcbsca.htm>)
- BIS, Basel Committee, **Implementation of Basel II: Practical Considerations**, June 2004
- BIS, Basel Committee, **An Explanatory Note on the Basel II IRB Risk-Weight Functions**, July 2005, (<http://www.bis.org/bcbs/irbriskweight.pdf>)
- EMF, **Position Paper on the Weighting of Covered Bonds**, 16.4.2004
- KORKMAZ, T., "Bankalarda Kredi Riski Ölçümünde Alternatif Yöntemler", **Active**, Tem-Ağust. 2004
- LEE, Kidder, "Basel II: Roadblock or Opportunity?", **Mortgage Banking**, September 2003
- NYUGEN, Van, **Basel II: What are the Economic Consequences**", 2004, (www.economic-research.bnpparibas.com)
- REICLING, P. **The New Basel Capital Accord Effects on MSEs in Central and Eastern Europe**, 2002,
- TBB, **Basel Komitesi İstişari Raporu:Yeni Bir Sermaye Yeterliği Çerçevesi**, 31.3.2000
- TBB, **Basel Komite Yeni Sermaye Yeterliliği Düzenlemesi**, Ekim 2002
- TBB, **Risk Yönetimi ve Basel II'nin KOBİ'lere Etkileri**, no:238, Eylül 2004
- (www.uni-magdeburg.de),

Üçüncü Sektör Kooperatifçilik

Kişilik ve İletişim Tipleri

Çetin Murat Hazar*

Özet : Bu çalışmada kişilik, fiziksel, toplumsal ve ruhsal özelliklerine göre ele alınmakta ve kişilik ile iletişim tipleri ve ikna arasında ilişkiler kurulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kişilik, Kişilik Kuramları, İletişim Tipleri.

PERSONALITY AND COMMUNICATION TYPES

Abstract: In this study, the personality is dealt with physical, social and psychological characteristics and is made connections with communication types and persuasion.

Keywords: Personality, Theories of Personality, Communication Types.

KİŞİLİK VE İLETİŞİM TİPLERİ

Kişilik, kalıtımla dış faktörlerin bir sonucu olarak görülmektedir. Kişiliği, bireyin iç ve dış çevresiyle kurduğu, diğer bireylerden ayırt edici, tutarlı ve yapılaşmış bir ilişki biçimi olarak tanımlamak (Cüceloğlu, 1993:404) olanaklıdır. Kültürel olayların benzerlik ve ayrılıklarını toplumdaki kişilik tipinin oluşmasında ana etken olarak görenlere göre ise, kişilik, bireye özgü duygu, düşünce ve davranışların örgütlenip bütünleşmesidir (Güvenç, 1984:347)

* Dr. G.Ü. İletişim Fakültesi HİT Bölümü

Carrel ise, daha pragmatik bir tanım yaparak, kişiliği insanın ta kendisi olarak ele alır. Her birimize küçüklüğümüzü, aleladeligimizi, gücümüzü veren odur. (Carrel, 1973:154)

Psikolojide uzun süre,

Kişilik özellikleri ————— Davranış
(varsayılan) (gözlenen)

modeli hakimiyetini sürdürmüştür. Ancak, 1960'larda, Mischel, Marlowe ve Gergen'in kişilik ve ahlaki özellikler arasındaki tutarlılığın beklenenden düşük boyutlarda olduğunu ve değişkenliğin yüksek tezahür ettiğini bulduklarında,

Kişilik özellikleri —————
(varsayılan)

Ortamsal etkiler —————
(etkileşim)

Davranış
(gözlenen)

modeline geçilmiştir. Dolayısıyla kişilik özelliklerinin tek tek değil de birbirleriyle etkileşim halinde bir bütün olarak davranışı etkilediği ileri sürülmektedir. (Kağıtçıbaşı, 1977:78)

19. yüzyılın sonlarında, kişilik özelliklerinin irade dışı açığa vurulması, bedensel özelliklere dayalı olarak, "kafanın fiziksel biçiminden yola çıkılarak karakterin okunması" anlamına gelen Frenoloji ve yine fiziksel özelliklere göre geleceğin suçlularının ortaya çıkarılmasında Bertillon ölçümlerine gerek duyulmuştur (Sennett, 1996:41-42).

Aynı dönemlerde kişiliği çevre etkilerinden bağımsız olarak bireyin kendi benliğinin belirlediği görüşü de (Freudcu yaklaşım) etkinlik kazanmıştır. Çevresel etkileri başat öge olarak ele alan görüşler ise ruhsal ve toplumsal yapıya göre kişiliğin ortaya çıktığını ileri sürmüştür.

1. Fiziki Özelliklere Göre Kişilik

Carrel, eski hekimlerin pek haklı olarak teşhis ve tahminlerinde fiziksel yapıya önem verdiklerini, görmesini bilen biri için her insanın yüzünden onun beden ve ruh tarifinin okunacağını (Carrel, 1973:84) belirtmektedir.

Kısalık, uzunluk, zayıflık, şişmanlık, güzellik, çirkinlik, saç, göz, ten rengi, yürüyüş, oturuş, mimik, jest gibi bedensel özelliklere göre çevrenin gösterdiği ilgi, tepki, ilişki kurma isteği farklılıklar göstermektedir. İnsanların bu tepkilere verdikleri cevaplar uzun süreli ve benzer nitelikli olursa, değişik kişilik yapılarının oluşması gündeme gelmektedir (Köknel, 1986:82-83). Dolayısıyla şöyle veya böyle fiziksel

özellikler kişilik özelliklerini etkilemektedir. Buna iyi bir örnek olarak Doberman köpekleri gösterilebilir. Dobermanlar kendileriyle aynı sınıfa girdikleri kurt köpekleriyle aynı davranış kalıplarına sahip bulunmaktadırlar. Ancak görünüşlerinden dolayı, bu köpeklerle sahiplerinin dışında yakın ilişki içine girilmemekte, sevgi gösterilmemekte, onlardan genellikle korkulmaktadır. Böylece Dobermanlar, Kurt köpeklerinde olmayacak derecede bir saldırganlık göstermektedirler.

Tablo 1. Düşüncülere Göre Beden Yapıları ve Kişilik Tipleri

YAZAR	TİP 1	TİP 2	TİP 3	TİP 4
HİPOKRAT	Öfkeli	Melankolik	Sıcakkanlı	Soğukkanlı
GALEN	Kolerik	Melankolik	Flegmatik	Sagvinik
ROSTAN VE ARKADAŞLARI	Dijestif	Respiratuar Serebral	Müsküler	
VİOLA	Mikro-Splanknik	Makro-Splanknik		
SİGAUD VE AULİFFE	Dijestif	Respiratuar	Müsküler	Serebral
DAVENPORT	Slender	Medium	Fleshy	
GALANT	Stenosom	Mesosom	Megalosom	
Dİ TULLIO	Brevilignes	Longilignes		
KRETSCHMER	Piknik	Astenik	Atletik	Displastik
SHELDON	Viserotonik/ Ektomorf	Serebrotonik/ Ektomorf	Somatotonik/ Mezomorf	

Modern tıbbın babası olarak kabul edilen Hipokrat'ın kişilik kavramı, onun öğrencisi olan Empedokles'in ortaya koyduğu 4 element (hava, su, ateş ve toprak) teorisine uygun olarak 4 temel mizaca bölünmektedir (Hall, Lindzey, Loehlin ve Manosevitz, 1985:379). Bu bölümlenme, insan vücudundaki kan, balgam, sarı ve siyah safra olmak üzere 4 sıvıya (ki bunlar kalp, beyin, karaciğer ve dalağa karşılık gelmektedir) dayanmaktadır. Tipleri öfkeli, sıcak kanlı, hüzünlü ve soğukkanlı olarak bölümleyen Hipokrat, sıcakkanlı ve öfkeli kişiliğin, kolayca heyecanlanan, ilgileri çabuk değişebilenlerden kurulu olduğunu ileri sürmektedir. Öfkeli tipin ilgisi zayıf, ikincinin ise hızlıdır. Buna karşılık soğukkanlı ve hüzünlü mizaçlar ilgilerinin sürekli olması ama yavaş yavaş uyarılması ile ortaya çıkmaktadır. Soğukkanlı olanların ilgileri zayıf, hüzünlülerinki ise şiddetlidir (Öfkeli= ateş= sarı safra= sıcak ve kuru, hızlı ve kuvvetli. Sıcakkanlı= hava= kan= sıcak ve nemli, hızlı ve zayıf. Soğukkanlı= su= balgam= soğuk ve nemli, yavaş ve zayıf. Hüzünlü= toprak= kara safra soğuk ve kuru, ağır ve kuvvetli.) (Fromm, 1995:71)

Aynı şekilde Galen de, Hipokratın vücut sıvılarına dayanan dörtlü sınıflandırmasını kabul eder. Öncelikle, kan bolluğu nedeniyle neşeli ve canlı olan sagvinik tipe

referans yapar. Sonra aşırı balgamdan etkilenen ve sakin, rahat, iyimser olan flegmatik tip, fazla safra sıvılarından etkilenen ve hüzünlü olan melankolik tip gelir. En sonra ise, enerjik kolerik tip gelmektedir.

18. yüzyıla kadar varlığını sürdüren Hipokrat ve Galen'in tipleştirmeleri, her ne kadar günümüzde çok ciddiye alınmasa da, önerdikleri tiplerin kelime anlamlarına bakıldığında (Sanguinicus = mutlu, iyimser, kan renginde, Phlegm = soğuk kanlılık, balgam) uzun yıllar ne kadar etkili olduğunu göstermektedir.

Ortaçağda, insan fizyonomi okulunu kuran Giambattista della Porta, insan davranışları ile yüz özellikleri arasındaki ilişkileri incelemiştir. Bir suçlu tipolojisi de çıkaran Porta'ya göre, hırsız, geniş dudaklı ve sert bakışlıdır. (Timur Demirtaş, www.kriminoloji.com)

19. yüzyılın başlarında, Gall ve Spurzheim'in frenolojiyi geliştirmeleriyle birlikte, kişilikle ilgili çeşitli özellik ve fonksiyonların beyinde belirli merkezler kanalıyla geliştiği ileri sürülmüştür. Yaşamının 20 yılını akıl hastaları ve mahkumlar arasında, onların kafataslarının şeklini çizerek geçiren Gall, a) beyin düşüncenin merkezidir, b) beynin farklı bölgeleri, değişik davranışları yönlendirir, c) beynin daha önemli kısımları nisbi olarak daha küçüktür, d) kafatası beyin korteksini kaplar ve kafatasında eş anlamlı çıkıntılar olur yargılarına varmıştır. Gall, beyindeki merkezlerin kafatasına etki yapır orada bir takım çıkıntı ve girintilere yol açacağını, kafatasındaki çıkıntı, düzlük veya girintinin incelenmesiyle kişilik özelliklerinin bulunabileceğini iddia ederek, kafatasının arka kısmında belirli bir çıkıntısı olanların maddi zevklere düşkün, alımlarının yukarı kısmı çıkıntılı olanların ise mal ve mülkiyet arzularının kuvvetli olduğunu vurgulamaktadır. (Timur Demirtaş, www.kriminoloji.com)

Yine 19. yüzyılın başlarında Rostan'ın da içinde bulunduğu birkaç Fransız yazar kişilik tipolojisini Dijestif, Respiratuar Serebral ve Müsküler almak üzere üçe ayırırlar.

İtalyan hukukçu Lombroso ise, kişilerin bedensel yapılarına göre suça ne derecede eğimli olduklarını ve kalıtımsal olarak bu eğilimin aileden çocuğa geçtiğini iddia etmektedir. Askerlik yaptığı sıradaki gözlemlerinden yola çıkarak, devamlı suç işleyen kişilerin beden yapılarının normal insanlardan farklı olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre, tepesi yassı küçük kafalı, elmacık kemikleri çıkık ve goril tipi elleri olanlar (ki günümüzdeki çizgi filmlerde de suçlu ve kötü adam tipi böyle canlandırılır) suç işlemeye doğuştan yatkındırlar (Ankay, 1992:28).

Ferri'nin doğuştan suçlu teorisi olarak isimlendirdiği düşünceye göre, suçlular suçlu olmayanlardan kafatasının küçüklüğü, kolların uzunluğu, ağrılara karşı duyarlılık ve solaklık gibi farklı birtakım belirtiler taşımaktadır. Katiller: kafatasları dar, elmacık kemikler dışarı çıkıktır, ırza geçenler: gözleri eğri ve birbirlerine yakın, çeneleri uzundur, hırsızlar: gözleri devamlı hareketli, alımları çıkık ve solaktırlar. Ferri'ye göre, sayılan özelliklere sahip olmayan kişiler de suç işleyebilirler, ancak bu belirtileri taşıyanlar suç işlemeye mahkum durumdadırlar. (Soyaslan, 1996:35)

20. yüzyılın başlarında ise İtalya'da Viola insan vücudunun karşılaştırmalı büyüklüğüne göre kişilik tiplerinin oluştuğunu ileri sürmüştür. Hipokrattan esinlenerek, küçük vücutluları Mikro-Splanknik, büyük vücutluları Makro-Splanknik olarak değerlendirmektedir. (Hall, Lindzey, Loehlin ve Manosevitz, 1985:379)

Sigaud ve Auliffe insanları beden yapılarına göre, Celebral, Respiratoire, Musculaire ve Digestive olarak dört tipe ayırmaktadır. Celebral tip, ufak yüz yapısı, büyük kafatası, Respiratoire tip, karın boşluğuna oranla çok geniş göğüs kafesi, Musculaire tip, iyi gelişmiş kol ve bacak kasları, Digestive tip ise, geniş ve büyük karın boşluğu özelliklerine sahiptir.

1923 yılında Davenport, Slender (ince-uzun), Medium (orta) ve Fleshy (şişman-
etli) ayırımına gitmiştir. Aynı şekilde Sovyet araştırmacı Galant (1927), Stenosom, Mesosom ve Megalosom gibi tiplere gitmekte ve Davenport gibi farklı fizik özelliklerine sahip insanların birbirlerinden farklı kişilik özelliklerinin olduğunu ileri sürmektedir. (Köknel, 1986:83-84)

Di Tullio ise genel olarak kişileri organları (uzun organlı-kısa organlı) ve gücü yönünden (güçlüler-güçsüzler) birbirlerinden ayırmaktadır. Kısa organlı olanların (Brevilignes) omuz ve sırtları geniş, kol ve bacakları kısa, yüzleri yuvarlaktır. Uzun organlıların (Longilignes) ise omuz ve sırtları dar ve boyları, kol ve bacakları ile çehreleri uzundur. Kısa organlı ve güçsüzlerin genel olarak az suç işlediklerini, kısa organlı ve güçlülerin ağırsif olduklarını, adam öldürme, hırsızlık gibi suçları işlediklerini, uzun organlı ve güçlülerin fanatik suçlular olduklarını, ihtiraslı adam öldürme suçları işlediklerini ileri sürmüştür. (Soyaslan, 1996:37)

Farklı tip suçlular arasında, aynı zamanda da suçlu olmayanlar ve suçlular arasında ırk farklılıkları ve anatomik değişiklikleri bulmaya çalışan Antropolog Hooton, 17 bin suçlu üzerine yaptığı araştırmalarda, ince dudaklar, dar ve eğimli alın, zayıf ve ince yanaklar, ince boyun, düşük omuzlar ve kepçe kulaklar gibi ortak özellikler bulunduğunu ileri sürmüştür. Ayrıca farklı suçları işleyen suçluları değerlendirerek, örneğin uzun boylu zayıf erkeklerin katil ve haydut, uzun boylu ve kalın erkeklerin adam öldürme, dolandırıcılık ve sahtecilik suçlarını işleme, kısa boylu, ufak tefek erkeklerin hırsız, evlerden hırsızlık, kısa boylu kalın erkeklerin ise müessir fiil ve cinsel suçları işleme, bayağı görünümlü erkeklerin değişik tür suç işleme eğiliminde olduklarını iddia etmektedir. Yine Hooton'a göre hırsızların kısa kafası, sarı saçları ve çıkık alt çeneleri, yağmacıların ise uzun dalgalı saçları, uzun kafaları, kısa kulakları, geniş yüzleri bulunmaktadır.

Sosyal çevrenin etkilerine değinen Hooton, yapısal bakımdan daha aşağı durumda olan kişilerin, çevrenin de yarattığı baskı ile daha da kötü oldukları ve suçluluğa bunun yol açtığı üzerinde durmaktadır. Toplumun ise bu tür insanları düzeltmeyeceğini, tam tersi kötü organizmaların iyi çevreyi bozacağını belirtmektedir. (Sokullu-Akıncı, 1999:153-154)

Ancak, bedensel tipler arasında en çok ilgi gören Kretschmer (1927) ve Sheldon'un (1954) sınıflandırmaları olmuştur.

Kretschmer, beden yapılarını Piknik, Astenik, Atletik ve Displastik olarak 4 tipe ayırmaktadır. (Songar, 1977:168-172)

1. Piknik yapılı olanlar, orta boylu, kısa boyunlu, yağlı, şişman, göbekli, yuvarlak, yüzleri yağlı, saçları ince ve seyrek, sakalları sert ve beden kılları çok, kol ve bacakları kısa, elleri, parmakları tombuldur.

Piknik tip, orta yaşlarda eriştiği en son olgunluk safhasında, iç organları ihtiva eden boşluğun çok fazla gelişmesi ve gövdede yağ birikmesi ve omuz çevresi, kol ve bacaklar gibi hareket organlarının zayıf bir şekilde teşekkülü ile kendini göstermektedir.

2. Astenik tip, uzunluğuna bir büyümedir. İnce, uzun, zayıf beden yapıları, ufak baş, ince uzun burun, küçük çene, soluk yüz derisi, kalın telli saçlar tipik özelliğidir.
3. Atletik tip, iskeletin, kasların ve tenin iyi gelişmesiyle kendini gösterir. Boyları ortanın üstündedir. Kol ve bacaklar uzun, baş sert ve yüksektir.
4. Displastiklerde vücut diğerlerine benzemez. Kalıtımla ilgili veya sonradan olan iç salgı bezlerine ilişkin bozukluklardan dolayı anormal bir intiba verir. Aşırı uzun veya kısa boy, şişmanlık, zayıflık, zeka gerilikleri, kişilik sapmaları gibi özellikleri içerir.

Kretschmer, hasta ve sağlıklı insanlar üzerinde yaptığı araştırmalar sonucunda, insanları genel olarak Siklotimik ve Şizomik biyotipe ayırır.

Çoğunlukla piknik tiplerde gelişen Siklotimik, dışadönük, canlı, neşeli, sevecen, insancıl kişilerdir. Kolay ve çabuk duygulanır, sever, kızar, öfkelenir, uygulamalı ve toplumsal alanlarda başarılı olurlar.

İçedönük, soğukkanlı, duygularını dışa yansıtmayan insanlar ise Şizomitiklerdir. Çekingen ve alıngandırlar. Yalnızlıktan ve soyut konularla uğraşmaktan hoşlanırlar. İradeleri güçlüdür ve başladıkları işin sonunu getirirler. Genellikle astenikleri kapsamaktadır. (Köknel, 1986:84-85)

Sheldon ise, iskelet ve beden oranlarının değerlendirilmesi ve ölçümlendirilmesi için beden yapıları farklı insanlar ve bunların çeşitli açılardan çekilmiş fotoğraflarından yola çıkmıştır. (Köknel, 1986:86-87)

Beden yapılarını döl yatağı içinde gelişen katmanlara göre Endomorf, Mezomorf ve Ektomorf şeklinde üç temel tipe ayırmıştır. Döl yatağı içinde oğulcuğun ilk oluşan katmanları endoderm olup, bundan sindirim sistemi, mide, bağırsak kanalı gelişir. Daha sonra oluşan mezodermden kemik, kas ve bağ dokuları gibi bedenın temel destekleri, son oluşan ve oğulcuğun dışında bulunan ektodermden ise merkezi sinir

sistemi ve duyu organları gelişmektedir. Sheldon, oğulcukta ayrı katmanlardan kaynaklanan sistemlerin gelişmesi sonucu ortaya çıkan üç ayrı beden yapısının üzerinde bunların uygun üç ayrı kişilik olduğunu ileri sürmüştür.

1. Endomorf tipte olanların iç organları gelişmiş olup, özellikle karın bölgeleri geniştir. Beden yuvarlak, kaslar gevşek, saçlar seyrek ve cilt düzgündür.

Endomorflarda, Viseronotik denilen, hareketleri yavaş ve uyusuk, rahata düşkün, yemek yemekten hoşlanan, topluluktan haz duyan, bol gülen, neşeli, arkadaş canlısı, sevme tanınma isteği güçlü, hoşgörülü, ilgisi kendisine dönük, çok ve derin uyuyan, alkole düşkün, çabuk ve kolay duygulanan, kaygılanan, üzülen ve ağlayan bir kişilik yapısı görülmektedir.

2. Mezomorf tipte olanların omuzları ve özellikle kasları iyi gelişmiş, dayanıklı, atletik kişilerdir.

Bunlarda, Somatotonik denilen, beden hareketleri canlı, spordan ve serüvenden hoşlanan, egemen olma ve yönetme tutkusunu olan, davranışlarında girişken ve atılgan, kapalı yerlerden korkan, içinden geldiği gibi hatta zaman zaman saygısızca davranan, her türlü kalabalık ve gürültüden hoşlanan, dışadönük, kaygı ve endişe durumlarında dışa yönelik eylemlerde bulunan ve saldırgan olan bir kişilik görülür.

3. Ektomorf tipte olanlar ince, uzun, iyi gelişmemiş kas yapısına sahiptirler.

Serebrotonik denilen bu tip kişilikte, hareketler yavaş ve endişeli, olaylar ve insanlar karşısında geriye çekilme ve içe kapanma, aşırı zihinsel işlev ve akılcı yaklaşım, duyu ve coşkular üzerinde aşırı denetim, topluluktan, kalabalıktan hatta arkadaşlardan çekinme ve kaçma, açık yerlerden, geniş alanlardan korkma, aşırı ve dışarı yansıtılmayan duyarlılık, alkole karşı dayanıklılık, kaygı ve korku yaratan durumlarda içe kapanma ve yalnız kalma isteği ortaya çıkmaktadır.

Sheldon, bu tiplerin saf olarak nadir bulunacaklarını ve herhangi bir kişilik tipinin diğerlerine baskın olduğunda anlamlı bir kişilik tipinin ortaya çıkacağını savunmaktadır.

Kişiliğin oluşumunda, genlerin, vücut sıvılarının da büyük bir etkinliği vardır.

Günümüzde genlerin ancak % 2'sinin işlevleri bilinmekte ancak, bununla bile psikolojide bir devrim yaratılabilmektedir. Lange, 13'ü tek, 17'si ayrı yumurta ikizi olan 30 çocuğu suçluluk yönünden inceler. Bu çalışma ile eşit yumurta ikizlerinden 10'u, ayrı yumurta ikizlerinden ise sadece 2'sinin suç işlediği saptanmıştır. (Ankay, 1992:25-26)

İç salgı bezleri de kişiliğin oluşumunda etkin görev görmektedir. İnsan beyni sınırdan kurtulmak için morfine benzer Serotonin gibi kimyasal maddeler üretmektedir. Serotonin, nöronlarla ilgili olduğundan az salgılandığında kaygı ve depresyon durumlarına yol açmaktadır. Bunu önlemek için organizma karbohidratlı besinlere

yönelmekte ve kişi şişmanlamaktadır. Isı ve ışığın da iç salgı bezlerinin çalışmasını etkilediği bilinmektedir.

Kişiliğin hem bir türevi hem de oluşturucusu niteliğinde olan duyguların temelinde de biyokimya vardır. Yapılan bir deneyde, erkek farenin hipotalamusuna Bekaendorfin enjekte edildiğinde, belirli bir dişi fare ile daha fazla ilişkiye girdiği ve diğerlerine ilgi duymadığı ortaya çıkmıştır. Adrenalinin de duygusal yaşamı harekete geçirdiği ve beyin aktivitesini arttırdığı ispatlanmıştır. (Ankay, 1992:31-32)

Toplumsal ve Ruhsal Özelliklere Göre Kişilik

Araştırmacıların bazıları ise, beden yapısından bağlantısız olarak kişilik özelliklerini toplumsal ve ruhsal açıdan değerlendirmeye almaktadırlar. Bu yaklaşımları, Psikoanalitik, Neo-Analitik, Biyolojik, Davranışsal, Bilişsel, Özellikli, İnsancıl ve Etkileşimci olarak sınıflandırmak olanaklıdır.

Psikoanalitik Yaklaşım

Kişilik konusundaki Psikoanalitik yaklaşım Freud'un kişilik kavramından kaynaklanmaktadır. İnsanların fark etmedikleri birtakım içgüdüleri, itileri ve gereksinimlerinden yola çıkarak, altta yatan gereksinimlerin yada kaygıların bilinmesinin farklı ortamlarda yapılan farklı davranışları birbirleriyle tutarlı hale getireceğini (Morgan, 1998:315) ileri süren Freud, insan kişiliğinin üç temel birimi olarak "İd", "Ego" ve "Süperego" kavramlarını ele alır (Cüceloğlu, 1993:406-414).

İd, kişiliğin, en kaba, en ilkel kalıtımsal dürtü ve arzularını içerir. Zevk ilkesine göre işleyen ve bilinçaltı dürtülerden oluşan id, hiç geciktirilmeden bütün isteklerin yerine getirilmesini (size zorluk çıkarana saldırma veya çekici bulunan karşı cinsten birisiyle o anda birlikte olma vb.) ister.

Rüyalar veya hayal kurmalar şeklinde de ortaya çıkan id'in doyurulması "Birincil Süreçler"i oluşturmaktadır. Birincil süreçlerin baskın olduğu bireylerde, davranışların düşünme ve akıl yürütme yoluyla değil, id'in istekleri yönünde geliştiği görülür.

İd'i denetim altında tutmaya çabalayan kişilik birimi ego'dur. Gerçek ilkesine uyarak, gerçek dünya ile id arasında bir aracı olarak işlev görür. İkincil Süreçler'e dayalı düşünce içinde çalışan ego, mantık ve gerçekçi düşünceyi ön plana çıkarır. İd'in "hemen şimdi istiyorum" emrine karşı, ego "koşullar uygunsuzsan istediğini verebilirim" der. Akılcılık ve pratikliğini kullanarak, id'le çoğu zaman çelişki halinde olsa da onun arzu dürtülerini mümkün olduğunca yerine getirmeye çalışır. İd'in sürekli bir danışmanı ve yol göstericisi olduğundan, iyi ve kötü kavramlarıyla ilgilenmez ve herhangi bir ahlaksal tutumu yoktur.

Toplumun inandığı ve kişiye dayattığı doğru ve yanlış kararların kaynağını Süperego oluşturmaktadır. Vicdan olarak da isimlendirilen Süperego, bireyin davranışlarını süzgeçten geçirerek, bireye iltifat veya yergi bildirir. Böyle bir yapılanma içinde

ego, id ile superego arasında bir nevi cambaz niteliğindedir. Hem id'i memnun etmeye, hem de superego tarafından azarlanmaktan kurtulmak ister.

Freud'a göre, kişiliğin bütün bu katmanları birbirleriyle devamlı çelişki halindedir. Böylece, kaygı ile birlikte, bastırma, düş kurma, ussallaştırma, yansıtma, saplanma ve gerileme, özdeşim, özleşme, ödünleme, yer değiştirme-yön değiştirme, kaçma, tepki oluşturma, çözülme, dönüşüm, yüceltme, yapma-bozma, inkar, yalıtma, dışa vurma gibi savunma mekanizmaları ortaya çıkar.

Freud, bir bebeğin psikoseksüel aşamalardan geçerek kişilik geliştirdiğine dikkat çekmektedir.

Çocuk doğumdan iki yaşına kadar oral (ağız) aşamasındadır. Emme ve yeme çocuğun en büyük haz duyduğu davranışlardır.

İki ile dört yaş arasında, emmekten daha ziyade anal uyarımdan (dışkılama) zevk almaya başlar.

Dört yaşlarında, bu anal aşamadan, cinsel organlarına dokunmaktan zevk aldığı fallik aşamaya geçilir.

Beş ile oniki-onüç yaşlarına kadar süren örtük aşamada çocuğun cinsel dürtüsü gizlidir. Cinsellikle ilgili konulardan hoşlanmaz ve kendini oyuna verir.

Genital aşama ergenlikle birlikte kendisini gösterir. Cinsellikle duyguları arasında bir bağ olduğunu keşfeden kişi, karşıt cinsle romantik ilişkilere girmeye başlar.

Yetişkinlikle birlikte, insanların kişiliğini saplanma (Fixation) belirlemeye başlar. Birey belirli bir aşamadaki bir davranışına bağlanır ve yaşamının diğer bölümlerinde de bu baskın olarak kendini gösterir. Çocukluğunda emme alışkanlığı ve zevki geliştiren çocuk, yetişkinlikle birlikte sigara içen bir birey haline gelmektedir.

Freud, cinsel gelişmenin bu çeşitli aşamalardaki saptamalara bağlı olarak, Sevgeç, Sado-mazoşist ve Özsever olmak üzere üç temel kişilik tipi üzerinde durmaktadır. (Köknel, 1986:91-92)

Sevgeç tiptekiler, sevmenin ve sevilmenin egemen olduğu, ağır bastığı duygusal insanlardan oluşmaktadır.

Superego'ları ile Ego'ları arasında sürekli çatışma ve sürtüşme görülen tipler ise, Sado-Mazoşist'leri oluşturmaktadır. Katı kurallar karşısında, bunlara uymamanın verdiği kaygı ve sıkıntı nedeniyle devamlı tedirginlik gösterirler. Saplantılı düşünceleri ve korkuları kendilerinde taşıma eğilimindedirler.

Kendi bedenine ve kişiliğine aşırı düşkün olma durumuyla da, özsever tip ortaya çıkmaktadır.

Freud, bunların, birbirinden bağımsız ortaya çıkmak yerine, iki tipin özelliklerinin bir bölümünü taşıyan değişik kişilik yapılarının da belirdiğini ileri sürer.

Neo-Analitik Yaklaşım

Freud'un takipçisi olan ancak, cinselliğin rolünün Freud'un ifade ettiğinden daha düşük olduğunu ileri süren Neo-Analitik düşüncenin en önemli temsilcileri Carl Jung ve Alfred Adler'dir.

Jung, "Persona" ve "Gölge" kavramlarını ortaya koymaktadır. (Songar, 1977:136-137)

Persona, kişinin gerçek egosunun üstüne geçirilen, toplumsal açıdan kabul edilebilir ve çevreye sunulabilir bir maskedir. Toplumsal çevre ve konjonktür kişileri meslek ve meşguliyetlerine bağlı olarak bir takım davranışları göstermesi konusunda yönlendirmektedir. Bir Bakan, Doktor, Avukat vb. sadece mesai saatlerinde değil, toplum tarafından her zaman bir Bakan, Doktor veya Avukat olarak görülür. Dolayısıyla, Persona, bireyin çevreyle uyuşmasını sağlayan bir mekanizma görevi yapmaktadır.

Persona maskesinin altında ise, arzuları, duyguları ve bunların bağlantılarını oluşturan Gölge yer almaktadır. İç davranış adı da verilen Gölge, Persona'ya oranla daha sabit ve ona zıt bir figürdür. Olgunlaşma ve eğitimle değiştirilemez. Birey, toplumsal nedenlerden dolayı (ahlak, vicdan vb.) Gölge'yi kabullenmekte zorlanmakta, bu da tehlikeli bir iç çelişkiye neden olabilmektedir.

Jung, temel olarak aldığı içedönük ve dışadönük kişilik tiplerini duyum, duygu, sezgi ve düşünme gibi işlevlerine göre (dışadönük duyumsal, içedönük duyumsal, dışadönük duygusal, içedönük duygusal, dışadönük sezgisel, içedönük sezgisel, dışadönük düşünen, içedönük düşünen tarzında toplam sekiz kişilik) değerlendirmektedir. Kişinin içinde bulunduğu ortama, zihinsel gelişmelere göre bu işlevlerden biri ön plana geçmektedir. Böylece ağırlık kazanan işlev, kişinin bilinçli yanını oluşturmaktadır. Gölgede kalan işlev ise diğerine yardımcı olmaktadır. Geriye kalan iki işlevden birisi arada sıkışmış, sonuncusu ise, gelişmeyerek, denetim dışı kalmıştır. (Köknel, 1986: 89-91)

Kişilikte bulunan bu dört işlevden birisinin gelişmesi ergenlik çağının sonunda ortaya çıkmaktadır. Ancak, kişilik gelişmesini tamamlayamayanlar bu dört işlevden hangisine başvuracaklarını bilemediklerinden dengesiz ve düzensizdirler ve her an değişme gösterebilirler.

Adler ise, çocukluk hayatının başkasına tabi olma durumu ve yetersizliklerinin zamanında kalmayıp devam etmesiyle, kişide aşağılık duygusunun geliştiğini ileri sürmektedir. Birey, eksikliğini fark ettiğinde, bunu giderici faaliyetlerde bulunur. (Songar, 1977:131-132)

Üstünlük arzusunun, kişinin psikolojik hayattaki amacını oluşturduğunu, dünya görüşünü ve davranış kalıbını değiştirdiğini, kendisine ait çeşitli ruhsal ifadeleri belli kanallara doğru sevk ettiğini belirten (Adler, 1997:291) Adler, dominant (baskın) üst erkeklik (masculinity) ve resesif (çekingen) kadınlık (femininity) durumlarına işaret

etmektedir. Erkekte feminen eğilimlerin kişi tarafından fark edilmesiyle “erkek protestosu”, aşırı bir agresif davranış görülür.

Kişiliği, Freud’dan farklı olarak, bireyin kendisine, diğer insanlara ve topluma karşı geliştirdiği tutumların ürünü olarak alan (Geçtan, 1988:83) Adler, insanları karşılaştıkları zorluklara göre, iyimser-kötümser (Adler, 1997:306-307), saldırgan (boş gurur, harislik, kıskançlık, haset, cimrilik, kin) ve kendini savununlar (insanlardan kaçma, endişe yüreksizlik, uyumsuzluk belirtisi olarak baskı altına alınamayan içgüdüler) (Adler, 1997:309) olarak ayırmaktadır.

Biyolojik Yaklaşım

Her ne kadar motivasyon ve çok çalışma bireylerin arzuladığı herhangi bir şeyi yapmada, elde etmede önemli olsa da, biyolojik faktörlerin kişiliği etkilediği şüphe götürmez bir gerçekliktir.

Beyin yarımkürelerindeki aktivitelerden, zehirlenme veya hastalıklara kadar bir çok biyolojik değişken kişilik farklılıkları üzerinde etkili olabilmektedir (Friedman ve Schustack, 2003:199). Beynimizin yapısına ve işleyiş tarzına bağlı olarak gerek duyu organların hassasiyetinde, gerekse vücudun hormon üretiminde kişiden kişiye, ortandan ortama ve hatta zamana bağlı olarak değişiklikler meydana gelmektedir. Dolayısıyla bu değişikliklere bağlı olarak herhangi bir olay karşısında algı, dikkat, önem, reaksiyon şiddeti gibi unsurlar değişebilmektedir. Çikolatanın çok sınırlı da olsa rahatlatıcı işlevi dikkate alındığında, çikolata bağımlısı bir kişinin reaksiyonu ile diğerlerinin reaksiyonları arasında düşük düzeyli bir farklılık göze çarpacaktır. Diğer yandan, hastalıklar, zehirlenme, fiziksel maddelere bağımlılıklar yüzünden kişilik değişiklikleri görülebilmekte, bu unsurlar kişilik üzerinde dramatik etkilere yol açabilmektedir (Friedman ve Schustack, 2003:199).

İnsanların sadece çevreden etkilenmediklerini, belli yeteneklerle doğduğunu ile ri süren biyolojik yaklaşım taraftarları, özellikle ikizler üzerine yapılan çalışmalar üzerinde durmaktadır. Tek yumurta ikizlerinin, diğer ikizlere oranla kişilik yönünden daha fazla benzerlikler taşıdıkları belirtilmektedir. Özellikle benzer çevresel etkilere karşı benzer davranış örüntüleri görünmektedir. Ancak, çocukluktan yetişkinliğe ve yaşlılığa kadar önemli çevresel etkilerin, benzerlikleri caydırıcı olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Genç tek yumurta ikizlerinin kişilik benzerlikleri ile yaşlanmış tek yumurta ikizlerinin kişilik benzerlikleri arasındaki fark da bunu göstermektedir. (Friedman ve Schustack, 2003:199)

Biyolojik yaklaşımın önemli temsilcilerinden kabul edilen Ivan Pavlov, beyin kabuğunda oluşan uyarılma ve ketleme süreçlerine göre mizacı güçlülük, dengelilik, hareketlilik boyutlarında 1) güçlü, dengeli, hareketli-canlı tip, 2) güçlü, dengeli hareketli-sakin, yavaş tip, 3) güçlü, dengesiz-engelsiz tip, 4) zayıf tip şeklinde ayırma gitmektedir (AnaBritannica, 1989:363).

Yine kişiliğin belirli özelliklerinin nesiller boyunca aktarıldığını ileri süren Galton, genlerle aileden kalma bazı özelliklerin zamanla aynı ailenin devamında görüldüğünü, Tyron, kalıtımla zeka arasında ilişki olduğunu, Gottesman, ikizlerin benzer kişilik özelliklerinin genetik benzerliklerinden kaynaklandığını, Newman, Greeman ve Holzinger, ikizler arasındaki ağırlık, fizyolojik yapı ve zeka düzeylerindeki benzerliklerden ötürü benzer kişilik özelliklerinin oluştuğunu ileri sürmüşlerdir (Timur Demirtaş, www.kriminoloji.com).

Davranışçı Yaklaşım

Bir çok yaklaşım, kişiliği anlamak için, kompleks bir bütün olan insan davranışından yola çıkarken, davranışçı geleneğe sahip olanlar öncelikle daha basit olan hayvan davranışı üzerinde durmuşlardır. Hayvan davranışlarının özellikle çevre tarafından koşullanmasından yola çıkarak, bireyin tam olarak çevre tarafından kontrol edildiğini ileri sürerler (Friedman ve Schustack, 2003:202).

Ampirik yaklaşımı sürdüren anglo-sakson geleneği, gözle görünmeyen, ölçülemeyen ego, id, üst ben gibi soyut kavramlar yerine, kişiliğin öğrenme tarihçesini yansıtan davranış alışkanlıklarından oluştuğunu iddia etmektedir (Cüceloğlu, 1993:423). Böylece, öğrenmeyi temel tezi olarak ele alan davranışçı yaklaşım, bireylerin, sosyal davranışı da tıpkı başka bir davranışın öğrenilmesi gibi aynı ilkelere bağlı olarak öğrendiklerini savunmaktadır. Dahası, farklı durumlarda değişik davranışlarda bulunmayı da öğrenmektedirler. Bireyler bir durumda dürüst olmayı öğrenirken, bir başka durumda bu davranışı öğrenmeyebilirler. Dolayısıyla kişinin belli durumlarda neler yaptığının anlaşılması için onun gözlemlenmesi ve kendine sorulması (çeşitli durumların resimlerinin gösterilmesiyle davranım ya da tepkilerdeki otomatik değişimleri ölçmek, rol yapılması sağlanarak sorunların olası nedenlerini saptamak, görüşmelerle, anketlerle kişinin değişik durumlarda neler yaptığının kendisine sorulması vb.) gerekir (Morgan, 1998:318). Davranışçılar, genelde, bir insanın her günlük davranışıyla kişilik davranışları arasında bir fark olmadığını, pekiştirme, cezalandırma, genelleme ve ayırt etme gibi kavramlarla kişiliğin açıklanabileceği üzerinde durmaktadırlar. (Cüceloğlu, 1993:432)

Biyolojik yaklaşımda olduğu gibi, Davranışçı yaklaşımın da önemli simalarından olan Ivan Pavlov, klasik şartlanma deneyiyle öğrenmenin temel ilkelerini ortaya çıkarmıştır. Pavlov, köpekler üzerine yaptığı deneyde, yemek vermeden önce zili çalmakta sonrasında yemeğini vermektedir. Normalde zil çalmasının tükürük salgılayıcı bir işlevi olmamasına rağmen, belli bir deneyimden sonunda sadece zilin çalmasıyla köpek tükürük salgılamaya başlamaktadır. Böylece köpek zilin çalmasının yemek anlamına geldiğini öğrenmektedir.

Edimsel koşullamanın (yapıldığında bir ödülle götüren davranışın gittikçe kuvvetleneceği, davranışın ödülle örtüştüğü) kişiliği oluşturan temel etmenlerden biri olduğunu ileri süren Skinner ise, kişiliği çevresel şartlar tarafından organize edilen

öğrenilmiş bir davranış repertuarı olarak görmektedir. Çocuklar üzerinde de çalışan Skinner, yaşamını ve kişiliğini çevresel olayların kontrol ettiği çocuğun güvercinler gibi çevrenin fonksiyonu olduğunu, kişilik gelişmesinde ödül ve cezanın önemli bir rolü olduğunu belirtmektedir. (Friedman ve Schustack, 2003:229)

Freud'un ileri sürdüğü kişilik kavramlarının öğrenme süreçleriyle açıklanabileceğini ileri süren Miller ve Donald, bir öğrenmenin gerçekleşebilmesi için bireyin bir şeyi istemesi, dikkate alması, yapması ve elde etmesi gerektiğini söylemektedirler. Uyarı ve cevap arasındaki bağlantıyı alışkanlık olarak adlandırdıklarından, kişilikten bahsettiklerinde, öncelikle alışkanlığın oluşumunu ve çeşitli alışkanlıklar arasındaki ilişkileri kastederler. (Friedman ve Schustack, 2003:229)

Bilişsel Yaklaşım

Dünyamızdaki olayları nasıl anlıyoruz, doğayı ve diğer insanların eylemlerini nasıl anlıyoruz, sosyal çevremizden nasıl öğreniyoruz, davranışlarımızı nasıl kontrol ediyoruz ve anlıyoruz soruları üzerinde duran Bilişsel söylem, kişiliğin temeline zihinsel süreçlerle, algıyı koymaktadır. (Friedman ve Schustack, 2003:232)

Bilişsel yaklaşım içinde yer alan Kelly, öncelikle kişiler arası ilişki üzerine odaklanmaktadır. Kelly'e göre, her insan anlamak ve davranışı tahmin edebilmek için benzersiz bir sisteme sahiptir.

Kişiliğin oluşumunu inanç sistemine bağlayan Rotter, sosyal-bilişsel teorisiyle, bireyin davranış potansiyeli, beklenen sonuçlar ve verilen değer bağlamında davranışlarını seçtiğini ileri sürmektedir (Friedman ve Schustack, 2003:267). Rotter'ın beklenti-değer yaklaşımına göre, kişi belirli bir davranış, o davranıştan belirli bir sonuç beklediği için yapmaktadır. Birey için bu davranıştan elde edeceği düşündüğü sonucun bir değeri bulunmaktadır. Herhangi bir durumda beklenti veya değerden biri çok düşükse davranış ortaya çıkmamaktadır. Buradaki beklenti kavramı temelde algılamaya ve bilişsel süreçlere dayanmaktadır. Değer ise, algılama düzeyinde bir ödüllendirir.

Bireyin herhangi bir davranışı öğrenmesi için bir başkasını belirli davranışları yaparken gözlemlemesi gerektiği, bunun için ödülün gerek şart olmadığı düşüncesine katılan Bandura da, sosyal ortama ve gözlemlemeye önem vererek, insan algılamasını yani bilişsel süreçleri ön planda tutar. (Cüceloğlu, 1993:426-427)

Bazı durumlarda, ilgili teoriler, doğrudan konunun içindeki teorilerden daha fazla bu teorilerin varsayımlarına katkıda buldukları görülmektedir. Kurt Lewin'in Gestalt yaklaşımı da aynı şekilde bilişsel yaklaşıma önemli bir destek sağlamaktadır. Gestalt yaklaşımı, algı ve problem çözümünü ele alarak, bunu kişilik teorileri sahasında geliştirmiştir. (Friedman ve Schustack, 2003:266)

Özellikçi Yaklaşım

Özellik yaklaşımı, bireyin kişiliğini, temel özelliklerinin bir sentezi olarak görmektedirler. Bu özelliklerin bilinmesiyle bireyin kişiliği de öğrenilmiş olacaktır. Böylece, kişilik testleri ve dereceleme ölçekleri ile ölçülebilecek belirli sayıdaki bir takım özelliklerin bir araya getirilmesi gerekmektedir. Bu özellikler daha çok birbirine zıt sıfatlar halinde ifade edilen iyi-kötü, gergin-rahat, sevimli-sevimsiz vb. yakıştırma- larla ifade edilmektedir (Cüceloğlu, 1993:416-417). Bireyin kişiliği, bu ifadelerin kullanıldığı kişilik testleriyle veya herhangi bu kişiyi tanıyan yargıcılara özellik de- recelendirmesi yaptırmak yoluyla ölçülmektedir (Morgan, 1998:312). Ancak, özellik yaklaşımında kullanılan sınırlı sayıdaki özelliklerin kişiliği özetlemekte faydalı ol- masına rağmen bunların sayısı hala tartışma yaratmaktadır (Friedman ve Schustack, 2003:305).

Özellik yaklaşımının önemli simalarından olan ve 1930'larda modern kişilik teori- lerinin şekillenmesinde önemli bir rolü olan Allport, kişiliği tümüyle bireysel ve tekil özelliklerinden oluşan bir bütün olarak ele alarak, insan davranışının değişmeyen, öznel ve tekil kişilik özelliklerine göre belirlendiğini ileri sürmektedir.

Kişiliğin gereksinimler içinde oluştuğunu savunan Murray'ın, hazırladığı gereksi- nimler listesi kişiliğin istatistik yöntemleriyle çözümlenmesine dayalı testlerin temeli- ni oluşturmaktadır. Bu testlerin bilinçdışı davranışları ortaya çıkarma amacı taşıması, kişiliğin de bilinçdışı süreçlerin ürünü olduğu düşüncesine yol açmıştır.

McDougall ise, kişiliği kalıtsal (birincil) ve öğrenilmiş (ikincil) özellikler bütünü olarak görmektedir (AnaBritannica, 1989:363).

Hümanist Yaklaşım

Hümanist yaklaşım varoluşçulukla birlikte, kişisel ve etik değerler üzerinde yoğun- laşmakta, dünyanın insansız, insanın da dünyasız olamayacağını ileri sürmektedir.

Benlik kuramını da içinde bulunduran bu yaklaşıma göre, yaşamını doyumluluğa ulaştırma yönünde sürekli seçim yapan birey, son derece karmaşık bir organizmadır ve kendi kaderi üzerinde karar verme gücüne sahiptir. İyiye gitme, gelişme ve mutlu- luğa ulaşma yönünde kararlar verir (Cüceloğlu, 1993:428).

İnancılı yaklaşımın önde gelenlerinden Fromm, karakterin temel yapısının libi- do'nun çeşitli şekillerinden değil de, bireyin dünya ile olan özel ilişkilerinden kay- naklandığını ileri sürmektedir. Ona göre, süreç içinde birey dış dünya ile nesnelere elde ederek ve kendine mal ederek, kendisini başka insanlar ile ilişkili hale getirerek bağlantı kurar. Birincisine kendine mal etme süreci, ikincine de sosyalleşme süreci demektir. İnsanların ihtiyaçlarını karşılamaları için onları elde etmesi aynı zamanda da başkaları ile ilişki kurması gerekir. (Fromm, 1995:79)

Fromm, yaptığı kişilik tipleştirmelerinde, yaratıcı olmayan yöneliş ile yaratıcı yö- neliş ele almaktadır. Kendine mal etme sürecinde yaratıcı olmayan yöneliş 1) alıcı (kabul eden), 2) sömürücü (zorla alan), 3) biriktirici (saklayan), 4) pazarlayıcı (değiş-

tokuş eden) kişilikleri ortaya koyarken, sosyalleşme düzeyinde 1) mazoüstik (aşırı bağı), 2) sadistik (otoriter), 3) yıkıcı (kendini gösteren, ön plana çıkararak), 4) ilgisiz (yalnızca çekici görünmeye çalışan) tipleri önermektedir. Olumlu bir imaj çizen yaratıcı yöneliş ise, kendine mal etme sürecinde çalışan, sosyalleşme sürecinde ise seven, düşünen tipleri ortaya çıkarmaktadır. (Fromm, 1995:134-135)

Rogers'a göre ise, her birey doğuştan mutluluğu arar, potansiyellerini geliştirmek ister. Bu insanın doğasında vardır. Bir kişinin benlik bilinci onun kendisiyle ilgili düşüncelerini, algılamalarını ve kanaatlerini içerir. Olumlu bir benlik bilincinin gelişmesi için ise koşulsuz sevgi (ne yaparsa yapsın onun sevgi ve saygıya layık olması) içinde yetişmesi gerekmektedir.

Etkileşimci Yaklaşım

Etkileşimci yaklaşım, sosyal durumlardan yola çıkmaktadır. Eğer durumdan duruma insanların kişilikleri değişiyorsa, kişilikle ilgili nasıl konuşabiliriz sorusundan yola çıkan etkileşimciler, kişiliğin sosyal durumlarla nasıl bir ilişki içinde olduğunu araştırmaya başlamışlardır. Yaklaşım, kişiliğin zaman içinde ufak değişikliklere uğrayacağını, insanın iradesinin sınırsız olmamak kaydıyla özgür olarak belirlendiğini ileri sürmektedir.

Kurt Lewin'in Alan Teorisinden etkilenen ve daha önce özellik yaklaşımında da gördüğümüz Henry Murray, zaman perspektifini öne alarak, kişisel etkileşim ve insanların hayatları boyu karşılaştıkları durumları analiz ederek, tipik bir ihtiyaçlar kombinasyonu (birleşmek, özerklik, egemenlik, sergileme, kötülüğü önlemek, yardımcı olmak, düzenlemek, oyun, erotizm, yardımcı olmak, anlamak) önermiştir (Friedman ve Schustack, 2003:349).

Sosyal self kavramını ele alan ve kültürel etkilerin de göz önüne alınması gerektiğini Amerika Birleşik Devletlerinde ilk gören (Horney, 1986:20) Sullivan ise, farklı durumların farklı insanları oluşturduğunu ileri sürmektedir. Dolayısıyla yeni bir kasabaya tanınan kişilerin taze bir başlangıç yapmaları, yeni arkadaşlara, komşulara, iş arkadaşlarına yeni bir imaj sunmaları gibi sahip olduğumuz kişiler arası durumlar kadar kişilikler oluşmaktadır (Friedman ve Schustack, 2003:375).

İletişim Tipleri

İletişim tipleri, kullanılan iletişim sürecinin ne anlamda farklı olduğunu ortaya koymak, iletişimi daha kolay anlamlandırmak için tercih edilmektedir. Zıllıoğlu (1993 :18-21), bir toplumsal ilişkiler sistemi olarak; kişiler arası iletişim, grup iletişim, örgüt iletişimi, toplumsal iletişim, grup ilişkilerinin yapısına göre; biçimsel olmayan/yatay iletişim, biçimsel/dikey iletişim, kullanılan kanallara ve araçlara göre; görsel iletişim, işitsel iletişim, görsel-işitsel iletişim, dokunma ile iletişim, telekomünikasyon, kitle iletişimi ya da doğal araçlarla iletişim, yapay araçlarla iletişim, kullanılan kodlara göre; sözlü iletişim, yazılı iletişim, sözsüz iletişim, zaman ve mekan boyutlarında; yüz

yüze iletişim, uzaktan iletişim olarak sınıflandırmaktadır . Ancak, daha basite indirgenirse, kendi kendine iletişim, kişiler arası iletişim ve kitle iletişiminden bahsetmek olanaklıdır.

Kişiyi güdüleyen, motive eden, gereksinimleriyle kişinin kafasındaki ben kavramını ortaya çıkaran kendi kendine iletişime (Usluata, 1994:45), söz, jest ve mimiklerle kendisi dışındaki kişileri algılamayı, onlara kendini anlatmayı sağlayan kişiler arası iletişime ve kitle iletişim araçlarını kullanarak kütsel bir üretimin söz konusu olduğu kitle iletişimine göre iletişimin kullanımı farklılık gösterebilmektedir. Bu farklılıklar, genellikle iletişim süreci içinde yer alan kaynak, araç, hedef ve feedback gibi kavramlardan ortaya çıkmaktadır.

Tablo 2. İletişim Tiplerinin Farklılıkları

	KENDİ KENDİNE İLETİŞİM	KİŞİLER ARASI İLETİŞİM	KİTLE İLETİŞİMİ
KAYNAK	Birey	Birey	Kuruluşlar
ARAÇ	Düşünce	Söz, Mimik ve Jestler	Kitle İletişim Araçları
HEDEF	Bireyin Kendisi (Bilinen)	Diğer Bireyler (Daha Az Bilinen)	Bütün Toplum veya Toplumlar (Çok Daha Az Bilinen)
FEEDBACK	Otomatik, Anında	Hızlı	Yavaş

Genel iletişim sürecinin bir kaynakla başladığı, kaynağın oluşturduğu iletileri bir araçla hedefe ulaştırdığı ve bunun sonucunda bir feedback alarak iletişimi buna göre değiştirdiği, tekrarladığı veya sonlandırdığı göz önüne alınırsa, iletişim tiplerine göre bu süreç içinde yer alan unsurların da farklı kullanıldığı ortaya çıkmaktadır. Kendi kendine iletişimi veya kişiler arası iletişimi kullanan bireyin kaynağı yine kendisi olurken, kitle iletişiminde bu daha çok kuruluşlar olmaktadır.

Kendi kendine iletişimde araç olarak beyinsel elektrik dalgaları, hormonlar vb. tarafından güdülenen düşünce ön plana çıkarken, kişiler arası iletişim de bu söz, mimik ve jestler, kitle iletişiminde ise kitle iletişim araçları kullanılmaktadır.

İletişimde bulunularak etkilenmek istenen hedef, kendi kendine iletişimde özellikleri diğerlerine oranla çok iyi olarak bilinen bireyin kendisi olurken, kişiler arası iletişimde nitelikleri daha az bilinen diğer bireyler, kitle iletişiminde çok daha az bilgi sahibi olunulan toplum söz konusudur.

Son olarak, iletişimin varlığı ve başarısı konusunda yaşamsal bir öneme sahip olan feedback devreye girdiğinde, kendi kendine iletişim de bunun anında hatta otomatik olarak gerçekleştiği, kişiler arası iletişimde ise kendi kendine iletişim kadar olmasa da hızlı olduğu, ancak kitle iletişiminde çok yavaş tezahür ettiği görülmektedir.

Kişilik ve İletişim Tipleri

İletişimin amacı, iletişimcinin içeriğini belirlediği iletilerin, uygun kanallar ve araçlar vasıtasıyla alıcıya ulaşması ve onda istenen bir etkinin oluşmasıdır. Dolayısıyla da ileti amaca yakın bir ikna edici niteliğe haiz olmalıdır. Alıcıyı ikna edebilmek, uygun kanalları bulabilmek, iletiyi şekillendirmek için ise onun kişiliği dikkate alınmalıdır. Bu yüzden, belli bir toplumsal kişilikte, belirgin olan insanca ihtiyaçlara yanıt verebildiği ölçüde ikna edici ileti etkili bir güç haline gelebilmektedir (Fromm, 1993:243).

İkna edici iletilerde temel olarak ele alınacak nokta, kişiliğin, çevre, ortam, konjektür, zaman, kalıtım gibi faktörlere dayandığı ve belli bir dille yapıldığıdır.

Zaten kişilikle ilgili, dilimizdeki veya dünya dillerinde kelimelerin çokluğu, ikna edici iletilerin bunları bilinçli veya bilinçsiz kullandığını ortaya çıkarmaktadır. Allport İngilizce'de kişilik çizgilerini ifade eden 17.953 kelime bulmuştur. Bu bütün İngilizce dağarcığının % 45'ini oluşturmaktadır. Bunların % 25'lik ilk grubu en dar anlamıyla kişilik çizgilerini veren nazik, kaba, dalgın gibi kelimelerden oluşmaktadır. Yine % 25'lik ikinci grubunda, şaşkın, neşeli, kendinden geçmiş gibi geçici psikolojik durumları belirleyen kelimeler yer almaktadır. % 29'luk bir kısmı, anlamsız, saçma, sevimli gibi kişi üzerindeki değer yargılarını içermektedir. Son grupta yer alan % 21'i ise, heterojen bir nitelik taşımaktadır. Bunlar içinde, şımarık, çocuk gibi davranış açıklayıcı, tombul yanaklı, tıknaz, babacan gibi fiziksel çizgileri psikolojik çizgilerle ilişkilendirilen, yetenekli, çalışkan verimli gibi yetenek ve becerileri belirleyen sınıflandırmalar yer almaktadır. (Tolan, 1985:399)

Biyolojik ve Özellik yaklaşımları içinde kabul edilen Hans Eysenck, hiyerarşik açıdan kişiliği oluşturan faktörleri sıralamaktadır. Dört düzeylik bu sürecin kişiliğin en alt düzeyi olan ilk düzeyi, çok özel tepkileri içererek, belirli uyarıları, biyolojik ve katılımsal özellikleri taşır. Bireyin bulunduğu ortamlardan elde ettiği alışkanlıklara dayalı özellikle ilgili olan ikinci düzeyden sonra, eğilimleri içeren ve kişinin bir çok alışılmış davranışları arasında eğilimler (süreklilik, değişmezlik, bireysel dengesizlik, doğruluk ve değişkenlik, heyecanlılık özelliklerinin olduğu) kazanma evresi olan üçüncü düzey gelir. Son düzey ise tip safhasıdır ve burada baskın özelliklere göre belirgin tipler ortaya çıkmaktadır. (Timur Demirtaş, www.kriminoloji.com)

Kişiliğin zekayla ilgili olduğunu da ileri sürerek, IQ'su 120 olan bir kişinin, 80 olan bir diğ erinden daha fazla kompleks ve çok boyutlu kişiliğe sahip olduğunu belirten (Schultz ve Schultz, 1998:268) ve diğ er bir çok çağdaş araştırmacı gibi kişilik tiplerini iç edönük-dış adönük ayırımına tabi tutan Eysenck, bunlara oturmuş (dengeli) ve uçarı (dengesiz) sınıflandırmalarını eklemektedir.

Tablo 3. Eysenck'in Kişilik Tiplemesi

	İÇEDÖNÜK	DIŞADÖNÜK
OTURMUŞ	Oturmuş-İçedönük	Oturmuş-Dışadönük
UÇARI	Uçarı-İçedönük	Uçarı-Dışadönük

Kaynak: Doğan Cüceloğlu, (1993). **İnsan ve Davranışı**. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Eysenck'e göre, dış dünyaya yönelen dışadönük kişiler, diğer insanlarla birlikte olmayı tercih etme, sosyal, atılgan, iddialı, baskın olma ve tehlikeye atılma eğilimindeyken, içedönükler bunun tersidir. Araştırmacı bu farklılığın biyolojik ve genetik temelleriyle ilgilenerken, dışadönük olanların, içedönüklere oranla kortikal uyarılarının daha düşük olduğunu ileri sürmüştür (Schultz ve Schultz, 1998:269). Bu yüzden dışadönükler, heyecan ve uyarıcı arayarak kortikal bir dengeye gitmeye çalışmaktadır. Bunun tersi olarak da, içedönükler kortikal uyarılarının fazla olmasıyla heyecan ve uyarılardan uzak durmakta bu yönde bir dengeye ihtiyaç duymaktadırlar. Dolayısıyla, dış dünyadan gelen duygusal uyarılar konusunda düşük etkilenme eşliğine sahip olduklarından daha tepkisel olan içedönükler küçük bir uyarıyla etkilenebilirken, benzer bir etkiye dışadönüklerde sahip olabilmek için daha büyük bir çabaya gerek duyulmaktadır.

Eysenck'ini yaptığı ikinci açılım oturmuş-uçarı ayrımıdır. Ona göre, oturmuşlar çevrelerine daha iyi uyum sağlarlarken, uçarılar kendilerini yaşamlarında referans olarak aldıklarından uyum problemleri ortaya çıkmaktadır.

Dörtlü çerçevede ise, sakin, güvenilir, dikkatli olan oturmuş-ıçedönük kendini denetim altında tutabilir. Diğer yandan, oturmuş-dışadönük, hoş sohbet, aldırılmaz, atılgan ve önderlik özellikleri olan, uçarı-ıçedönük, topluluktan kaçan, karamsar, kati, kaygılı, ne zaman neşeli ne zaman kızgın olacağı bilinmeyen ve uçarı-dışadönük hemen alinganlaşan, saldırgan, çabuk heyecanlanan, çabuk değişebilen, hareketli bireyleri temsil etmektedir.

Eysenck'in ayrımı dikkate alındığında, ikna edici iletinin fonksiyonel olabilmesi için iletişim tiplerine göre farklı yönelimler gerekmektedir.

İçedönük kişilikler ister oturmuş olsun ister uçarı olsun, kişiler arası iletişim yerine daha çok, kendi kendine iletişim ile kitle iletişimi tercih etmektedir. Yine de kişiler arası iletişime verdiği önem derecesinde içedönük kişilikleri oturmuş veya uçarı olarak nitelendirmek olasıdır. Oturmuş-ıçedönükler kişiler arası iletişimi kullanmakla, özellikle, kendileri için önemli bir rol üstlenen topluluk içinde kontrol mekanizmasını ele almak isterler. Örneğin topluluk halinde bir yürüme sırasında, oturmuş-ıçedönük olanların toplulukla birlikte, ancak birkaç santim geriden yürüdüğünü görmek olasıdır. Bunun nedeni bu birkaç santimin kendilerine verdiği denetim işlevidir. Benzer bir durumda ise uçarı-ıçedönükler o yürüyen topluluk içinde olmamayı, mecburiyet du-

rumunda ise oldukça geriden gelmeyi tercih edeceklerdir. Amaçları kontrol mekanizmasından daha çok, toplulukla ilişkilerini en aza indirmektir. Hatta bir ara onların yok olduklarını bile sanabilirsiniz. Topluluğun denetimine kişiler arası iletişim yoluyla girmeleri, girmemelerinin onlara getireceği zararları gördüklerinde daha mümkündür. Kaldı ki topluluk üyelerinin uyarı-ıçedönüklerin uyarı-dışadönükler gibi hangi olaya nasıl tepki verecekleri belli olmadığından, çekinerek yaklaşımları onları biraz daha toplum dışına itmektedir.

Kendi kendine iletişim ise, kişiyi güdülemekte, kişinin düşüncelerindeki “ben”-inin farkına varmasını sağlamaktadır. Bireyin “ben”ini fark etmesi ve sorgulamaya başlaması ile, diğerlerinin duygu ve düşüncelerini umursamamak veya tam tersi olarak gereğinden fazla umursamak arasında bir yaptığı, en azından iletişim kurduğu veya kurmadığı/kuramadığı diğer bireylerin kendisini ciddiye aldığı veya almadığı görülmektedir. Kendi kendine iletişimi kullanma konusunda oturmuş-ıçedönükler ile uyarı-ıçedönükler arasında yine bir fark oluşmaktadır. Oturmuş-ıçedönükler diğer iletişim tiplerini de mümkün olduğunca kullanma yolunu tercih etmekteyken, uyarı-ıçedönükler özellikle kendi kendine iletişimi benimsemektedirler. Böylece kendi kendileriyle daha çok bir arada olmakta, dışarıdan gelecek olası tehlikeleri (özellikle manevi tehlikeler) azaltmaktadır. Uyarı-ıçedönük kişiliğin, çoğu kez kişiler arası iletişimden kaçarak, kendi kendine iletişime sığınmasının altında, kişiler arası iletişimde başarısız olma korkusu, insanların kendi hakkındaki görüşlerini gereğinden fazla ciddiye alma gibi faktörler yatabilmektedir.

Kitle iletişimin her iki tipte de (oturmuş-ıçedönük ve uyarı-ıçedönük) farklı amaçlarla da olsa yoğun olarak kullanıldığı görülmektedir. Oturmuş-ıçedönük, kitle iletişimiyle, dikkatli ve sakin bir yapısı olduğundan diğer gereksinmelerinin yanında yaşamında kullanabileceği bilgileri elde ederken, uyarı-ıçedönükler, doğrudan kendilerini hedef almayan bu tip iletişimle, bir boşalma yaşamakta ve diğerleriyle ilgili elde ettikleri bilgileri kendi ben’leriyle kıyaslamaktadırlar.

Genel olarak ıçedönüklerde, iletinin daha az yoğun ancak kısa tekrarlara dayanan (piramit-önce girişlerin yapıldığı ve sonlara doğru temel argümanın verildiği) şeklinin seçilmesi daha faydalı olabilecektir. Duygusal, kendisiyle meşgul ve alingan niteliklere sahip olan ıçedönük kişilik, yoğun içerikli iletileri kendisine karşı bir tehdit unsuru olarak göreceğinden, oturmuştan uyarıya kadar bu tip iletilerin mevcut dengelerinde azdan çoğa doğru bir sarsılmaya yol açması olanaklıdır. İletinin kısa sürelerle tekrarlanması ise, bu kişiliğin nevrotik bir yapıya dönüşmesini engellemek için gereklidir.

Dışadönük kişilik tiplerinde ise, kendi kendine iletişim belki de diğerlerine oranla pek zaman ayrılamadığından ıçedönük olanlardan daha az kullanılmakta, kullanıldığında da topluluk içinde gerçekleştiğinden neredeyse bir grup terapisi niteliğine bürünebilmekte ve yine toplulukla ilgili planlanmaktadır. İçedönüklerde olduğu gibi oturmuş-dışadönük ile uyarı dışadönük arasında kişiler arası iletişimi kullanma konusunda farklar oluşmaktadır. Yukarıdaki örnek dikkate alındığında toplulukla bir-

likte bir yerden bir yere giderken, oturmuş-dışadönük kişiliğin diğerleriyle birlikte ama biraz önde, uçarı-dışadönük kişiliğin ise diğerlerinin epey önünde hatta onlardan bağımsız gibi davrandığı görülebilir. Oturmuş-dışadönük atılgan olması ve önder niteliğinden dolayı diğerleriyle iletişim içinde ancak onlara liderin kim olduğunu gösterme niyetindedir. Topluluğun biraz önünde olmak, onları yönlendirmek ve bir ölçüde kontrol etmek için önemli bir avantajı beraberinde getirmektedir. Buna karşın uçarı-dışadönük ise, saldırgan kişiliğiyle, topluluğun epey önünde, beni kim takip ederse etsin, ben yine bildiğimi okurum tarzını yansıtır. Dolayısıyla çoğu kez arkasına bile bakmayacak, her şeyi belirleyecek, belki de diğerlerini pek dinlemeden en çok o konuşacak ve kişiler arası iletişimi tek yönlü olarak kullanacaktır. Dışadönük kişilik tipleri deşarj olma vasıtası olarak diğer insanları, grupları gördüklerinden onların favori iletişim tiplemesi kişiler arası iletişim olacaktır.

Dışadönüklerin kendi kendine iletişimi çok fazla kullandığını söylemek zordur. Ancak, belki de bu görüldüğünden veya beklendiğinden daha fazla tezahür etmektedir. Topluluk içinde bir oraya bir buraya koşan, yalnız kalmaktan hoşlanmayan ve mecbur kaldığı bu durumlarda eline telefon alarak birileriyle konuşan kişilik tipleri bile bir şekilde kendi kendine iletişimi kullanarak bir iç muhasebe yoluna gitmektedirler. Bu muhasebe uçarı-dışadönüklerde, oturmuş-dışadönüklere oranla daha çok gerçekleşmektedir. Tıpkı uçarı-içedönükler gibi alıngan ve çabuk değişebilen bir kişiliğe sahip olan uçarı-dışadönükler muhasebelerinin sonucunda onlardan farklı olarak tepkilerini daha çok saldırganlık olarak ortaya koymaktadırlar.

Kitle iletişimi ise, dışadönükler arasında kişiler arası iletişime oranla daha az kullanılmaktadır. Oturmuş-dışadönükler toplum içinde tartışma yaratabilecek, kendilerinin toplumdaki konumlarını arttırabilecek olan konularla ilgili olan kitle iletişim iletilerini daha revaçta bulmakta ve toplum tarafından kabul edilen tavır ve davranışları öğrenmek için (kendilerinin de kabul edilebilirliğini arttıracığı savıyla) çaba sarf etmektedirler. Buna karşın uçarı-dışadönükler kitle iletişim araçlarını kullanarak kendilerine uygun savları kabullenerek, aleyhtekiler konusunda saldırgan bir tepki içinde bulunurken, toplumun kabul edeceği davranışlar yerine, kendilerinin daha çok kaile alınacağını düşündükleri pek hoş gitmeyecek davranışlarla sivrilme yolunu seçeceklerdir. Dolayısıyla, toplumun sevgiye dayalı olarak onları kabullenmesinden çok, korku ve endişeye dayalı bir kabulü yaymaya çalışacaklardır.

Favori iletişim tiplemesi, kişiler arası iletişim olan dışadönük kişilik için diğer bireylerle karşılıklı etkileşim içinde olmak olmazsa olmaz bir nitelik taşımaktadır. İçedönük olanların kendi kendine iletişim ile sağladığı bireyin kendi varlığının farkına varması süreci, dışadönük kişilik yapısında grup veya toplum içinde sağlandığından, daha yüksek yoğunluk taşıyan ancak sık sık tekrarlanan ikna edici iletiler etkin olabilecektir. Bu tipler, kendilerini bir yerde topluma adadıklarından, sosyal ilişkileri ve yayılımları fazla olduğundan, yoğun olmayan içerikli bir iletiyle yeteri kadar ilgilenmeyecekler ve ilgilerini kolaylıkla benimsetmek istediğimiz iletinin dışındaki iletilere

kaydırabileceklerdir. Dolayısıyla da yoğun içerikli (ters piramit-temel argümanın başta verildiği ve giderek geliştirildiği) iletilerin çok tekrarlar verilmesi, onlarda topluluk içinde kendilerine bir mevzuu açması bakımından da faydalı olabilecektir.

İçedönük olanların genellikle cezalandırılacaklarını, dışadönük olanların ise ödüllendirileceklerini sanmalarından dolayı –ki genelde toplum onlara bu şekilde davranmaktadır-, bu pekiştirici unsurlar tersine kullanılarak, iletinin daha kolay kabullenilmesi ve kalıcı olması sağlanabilir. İçedönük olanların cezalandırılmayı bekllemeleri, bunun tersi olarak da dışadönük olanların ödüllendirilmeyi ummaları yüzünden, onların beklentilerinin tersine içedönüklerde ödül, dışadönüklerde ceza imajı yaratmasıyla ileti daha etkin olabilecektir.

Her iki tipin de bir şekilde sorunu veya mutluluğu toplum olduğu için ödül ve cezanın da daha etkili olabilmesi için toplumsal çevreler içinde verilmesi gerekecektir. Ancak, ödül veya cezanın derecelerini belirlerken, her iki tipteki kişilerin (içedönük ve dışadönük), ne derecede ortalamaya yakın oldukları (oturmuş-içedönük ve oturmuş dışadönük) veya ne derecede ortalamadan saptıkları (uçarı-içedönük ve uçarı-dışadönük) göz önüne alınmalıdır. Ortalamadan sapsın her iki tipte de aşırıya varacak dozlardaki ödül-ceza, içinde olabilecekleri nevroitik durumu her an şizofrenik bir duruma çevirebilecektir. Dolayısıyla da ikna edici iletişimi kullanan iletişimci, kaç yapayım derken göz çıkarabilir.

KAYNAKÇA

AnaBritannica Ansiklopedisi (1989). Kişilik Maddesi. Cilt.13. İstanbul: Ana Yayıncılık A.Ş. ve Encyclopaedia Britannica, Inc.

ADLER, Alfred (1997). **İnsan Tabiatını Tanıma**. Çev. Ayda Yörükân. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.

ANKAY, Aydın (1992). **Ruh Sağlığı ve Davranış Bozuklukları**. Ankara: Turhan Kitabevi.

CARREL, Alexis (1973). **İnsan Denen Mechlul**. Çev. Refik Özdek. İstanbul: Yağmur Yayınevi.

CÜCELOĞLU, Doğan (1993). **İnsan ve Davranışı**. İstanbul: Remzi Kitabevi.

FRIEDMAN, Howard S. And Miriam W. SCHUSTACK (2003). **Personality Classic Theories and Modern Research**. Boston: Allyn and Bacon.

FROMM, Erich (1993). **Özgürlükten Kaçış**. Çev. Selçuk Budak. Ankara: Öteki Yayınları.

FROMM, Erich (1995). **Erdem ve Mutluluk**. Çev. Ayda Yörükân. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.

GEÇTAN, Engin (1988). **Psikanaliz ve Sonrası**. İstanbul: Remzi Kitabevi.

GÜVENÇ, Bozkurt (1984). **İnsan ve Kültür**. İstanbul: Remzi Kitabevi.

- HALL, Calvin S., Gardner LINDZEY, John C. HOEHLIN, Martin MANOSEVITZ (1985). **Introduction to Theories of Personality**. New York:John Wiley & Sons.
- HORNEY, Karen, (1986). **Günümüzün Nevrotik İnsanı**. Çev. A. Erdem Bagatur. İstanbul: Yaprak Yayınları.
- KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem (1977). **İnsan ve İnsanlar**. İstanbul: Duran Ofset.
- KÖKNEL, Özcan (1986). **Kişilik**. İstanbul: Altın Kitapları.
- MORGAN, Clifford T. (1998). **Psikolojiye Giriş**. Çev. Hüsnü Arıcı vd. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü Yayınları.
- SCHULTZ, Duane and Sydney Ellen SCHULTZ (1998). **Theories of Personality**. 6th Ed. California: Brooks/Cole Publishing Company.
- SENNETT, Richard (1996). **Kamusal İnsanın Çöküşü**. Çev. Serpil Durak-Abdullah Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- SONGAR, Ayhan (1977). **Psikiyatri, Modern Psikobiyoloji ve Ruh Hastalıkları**. İstanbul: Geçit Kitabevi.
- SOKULLU-AKINCI, Füsün (1999). **Kriminoloji**. İstanbul: Beta Yayınları.
- SOYASLAN, Doğan (1996). **Kriminoloji**. Ankara: A.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları.
- TOLAN, Barlas (1985). **Toplum Bilimlerine Giriş**. Ankara: G.Ü. Yayınları.
- USLUATA, Ayseli (1994). **İletişim**. İstanbul: İletişim Yayınları.
- ZILLIOĞLU, Merih (1993). **İletişim Nedir?** İstanbul: Cem Yayınevi.
- DEMİRTAŞ, Timur (2005). www.kriminoloji.com

Üçüncü Sektör Kooperatifçilik

Bölgesel Kalkınma Stratejileri ve Ülke Ekonomisine Katkıları

İbrahim GÖNEN *

Özet : Günümüzde üretim aşamaları küreselleşme sürecinde tanımlanmaktadır ve dünya ekonomisinde büyük bir rekabet vardır. Bundan dolayı her bir birey, kurum, işletme ve özel yatırımcıların dünyadaki gelişmeleri çok yakından takip etmeleri gerekmektedir. Bu durumda rekabet gücünü artırmak için her şeyden önce ekonomik bir model geliştirmek ve küresel ve bölgesel olarak kendi yetenek ve kaynaklarından emin olmak gerekmektedir. Bununla birlikte küresel rekabet için güçlü olmak ve muhtemel kriz durumlarına karşı hazırlıklı olmak gerekmektedir.

Günümüzde bölgesel kalkınma, hayli zor ve önemli bir konumdadır. Bu yüzden küreselleşme süreci ve dünyadaki diğer değişimlerin doğru bir şekilde takip edilmesi yanında, gerekli olan yeni yapılanmaların bu doğrultuda gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Bölgesel Kalkınma, Kriz Yönetimi.

REGIONAL DEVELOPMENT STRATEGIES AND IT IS ADDITIVES IN ECONOMY OF THE COUNTRY

Abstract : To day all over the production be arranged to take charge of globalization and there is a huge competition environment in world economy. Therefore, all person, companies and specially country administrators are to trace of the developing world. And that should be very close. At this time, for increasing of competition power, first of all it is necessary to create an economical model and make sure own capabilities

* Dr. İbrahim GÖNEN, Yeditepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü,

and resources as a local or global. Mean while, it is necessary to be powerful for the global competition. And to be ready of prospective crisis conditions.

To day, to ensure of reginal development is highly difficult and important condition, for that reason, globalization process and other developing things in the world have to be follow correctly. Thus to examine with detailed and the new formation in micro and macro base with this direction have to verify.

Key Words: Globalization, Reginal Development, Crisis Management.

Giriş

Günümüzde üretimin tüm aşamaları küresel düzlemde ele alınmaktadır ve yeni dünya ekonomik düzeninin hedefi; özel girişimin rekabet ortamında dünya ekonomisiyle entegrasyonunu sağlamaktır. (Ergülen,1998, s.59). Aynı zamanda demokratikleşme, çağdaşlaşma ve küresel ekonomiden pay alarak sürdürülebilir bir kalkınma sağlamak, ülke yöneticilerinin uluslar arası standartlara uygun olarak çalışması, dünyanın değişen ve gelişen koşullarına ayak uydurabilmesi ile mümkün olabilecektir. (Kocaoğlu, 2000, s.409). Bu nedenle tüm bireylerin, şirketlerin ve özellikle ülke yöneticilerinin gelişen dünyayı iyi izlemeleri gerekmektedir.

Küreselleşen dünya ekonomisinin, ulusal hükümetlerin kontrolünden giderek çıkmakta olduğu, ulusal düzenlemelerden kaçan çok uluslu şirketlerin denetimine geçeceği söylemi, son dönemlerde bazı kesimlerce sıkça dile getirilmektedir. Bu görüşte olanlara göre; çok uluslu şirketler, ekonomik yönden avantajlı buldukları yerlere gidecekler, maliyetleri yerel hükümlere ve vergi mükelleflerine yükleyecekler, hem ücretleri hem de sosyal maliyetleri aşağıya çekmeye çalışacaklar, rahatsız edildiklerinde yada en ufak bir kriz anında ise, hemen o ülke ya da bölgeden çekilip gitme tehdidinde bulunacaklardır. (Hirst and Thompson,1998, s.15).Bununla birlikte Ülkeler arasında bölgeselleşme eğilimleri hızla artmaktadır. Bölgeselleşme yönünde atılan adımlar ise, Bir anlamda küreselleşmenin karşısında gözüke de, aslında bölgeler arasındaki ekonomik ilişkiler arttıkça, küreselleşme için doğal bir ortam yaratılmış olmaktadır. (Karluk,1996, s.2). Bu görüşler yanında konu, çok daha değişik boyutlarıyla ele alınması gereken ve aynı zamanda ülkelerin gelecek yaşamlarını önemli ölçüde etkileyecek konumda yer almaktadır.

Küresel Ekonomideki Değişimler

Dünya ekonomisinde 1970'lerin başından itibaren istikrarlı büyüme sürecinden uzaklaşılması, düşük büyüme hızı, işsizlik, istikrarsız fiyatlar, koruma politikalarına olan eğilimin yeniden artmasına sebep olmuştur. Bunun sonucunda bazı alanlarda küreselleşme devam ederken bazı alanlarda da yeni bir akım olan bölgeselleşme (Bölgesel Entegrasyon Hareketleri) hız kazanmaya başlamıştır. Günümüzde bölgeselleşme çoğu zaman küreselleşmenin önüne geçmektedir. Son dönemde ABD. ve AB. Gibi blokların dünya ekonomisinde bölgesel ekonomik bütünleşmelere giderek kendi pa-

zarlarını rakiplerine daha az açıp, buna karşılık dünya pazarlarına daha çok girme çabaları bölgeselleşme kapsamında değerlendirilmektedir.

1990'lı yıllarda dünya ekonomisinin işleyiş biçimini, yakın geçmişin olayları kadar konjontürel ve teknolojik süreçler de belirlemiştir. Yeni Dünya Ekonomik Düzeni'nin hedefi; özel girişimin dünya ekonomisiyle rekabet koşullarında bütünleştiği bir ekonomik sistem yaratmak olmuştur. Dolayısıyla üretimin tüm aşamaları küresel düzlemde ele alınmaya başlamıştır. Bölgesel yada küresel yatırım kararı alınırken, her bir ülkedeki ücret düzeyi, emeğin verimliliği, alt yapının durumu, vergi oranları ve vergi mevzuatının çekiciliği, çevre koruma duyarlılığı, mal ve hizmetin satış olanakları ya da pazara yakınlık vb. gibi faktörler üretim yerini belirler konuma gelmektedir. (Ergülen,1998, s.59). Bu ise, sermaye hareketliliğinin artmasına, küresel şirketlerin üretimlerini ve kârlarını uygun olanaklar sağlayan ülkelere kaydırmalarına neden olmaktadır.

Bölgeselleşme Eğilimi ve Yansımaları

Bu gün global firmaların bir çoğu, iyi konumlanmış yerel markaları ile pek çok amaca hizmet etmekte ve çok daha başarılı olmaktadır. Örneğin; bazı global üreticiler yerel markalardan oluşan ürünlerini Avrupa pazarında piyasaya sürmekte veya yerel marka bulunduğu pazarda uluslar arası rakiplerine karşı çok daha güçlü konumda yer alabilmektedir. (Marketing Türkiye,2003, s.18). Günümüzde genel eğilim globalleşmeden yana görünse de yerellik halen kendini güçlü bir eğilim olarak hissettirmekte ve küreselleşme ile yerellik kendi özgün sentezini yaratmaya doğru gitmektedir.

11 Eylül 2001'de ABD.de yaşanan olaylar sonrasında oluşan jeopolitik şok dalgalarının sonucu olarak, küresel markaların sahipleri olan ve ABD. dışında iş yapmak isteyen ABD. şirketleri ABD.li olma özelliklerini geri plana çekerek yerel marka olma yönünde çalışmalar içine girmektedirler. Bu da yerel toplumlara karşı sorumluluklarını göstermek için yerel ortaklarıyla birlikte daha çok çaba göstermeleri gerektiği anlamına gelmektedir. (Rubin,2003, s.5-6). Bu durumda ulusal pazarlarla sınırlı kalmak rekabet gücü açısından ciddi bir tehdit konumuna gelmektedir. Dolayısıyla ulusal düzeyde markalar gerçekleştirerek bu markaları küresel düzeye taşımak gerekmektedir. Bununla birlikte sadece marka olmak yeterli olmamakta, ulusal düzlemde uluslar arası arenaya çıkarak orada lider olmak gerekmektedir. (Elitok, 2003, s.155-156). Bu bağlamda markalaşmaya da genel bir ticari strateji olarak bakmanın doğru bir yaklaşım olacağını söylemek mümkündür. Zira marka; bir keşfin, bilimsel bir buluşun ticari bir değer taşıması yada ticari bir çıkış için değer yaratıcı ürünler oluşturmak; bir kuruma yasal ve müşterilere duygusal olarak onaylatılmış ürün yada hizmet süreçlerinde sürekli uzman olabilmek için oluşturulmuş; isim, terim, işaret, sembol vs. ile farklılaştırılmış değerli olgular bütünüdür. (Elitok, 2003, s.2-3). Bu yönüyle marka kuramının önemli ismi olan David A. Aaker'e göre; Marka, müşteriye ürünün kaynağını işaret etmekte ve hem müşteriye hem de üreticiyi, belirleyici özellikleri olan ürünleri ele geçirmeye çalışan rakiplerinden korumaktadır. (Elitok, 2003, s.2). Bunun

için ise, öncelikle iç ve dış koşulların analiz edilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda stratejik marka analizi; aşağıdaki gibi tasnif edilebilmektedir.

İç analiz:

- Müşteri analizleri
- Rakiplerin analizi
- Pazar analizleri
- Kurumsal analiz
- Çevresel analizler

Dış Analiz:

- Performans analizleri
- Stratejik seçimleri belirleme çalışmaları.

Günümüzde küreselleşmenin getirdiği baskı nedeniyle, gelişmekte olan ülkeler, ekonomik, siyasal ve diğer yetersizlikler nedeniyle bu süreçte bölgesel kalkınma modelleri geliştirerek rekabet şanslarını artırmak ve kalkınmalarını bu yolla sağlamak yolunu seçmek zorunda kalmaktadırlar. Bu doğrultuda yapılan bölgesel kalkınma girişimlerinde, kamunun yapacağı master planlar ve uygulamalar yanında, bölgede faaliyet gösteren ve ekonomide önemli bir yeri bulunan, küçük işletmelerin, hizmet işletmelerinin ve kar amacı gütmeyen diğer işletmelerin de ele alınması, onlar açısından sorun olan konuların ortadan kaldırılması yada uygun ortamlar sağlanması gerekmektedir. (Dinçer, 1998, s.419). Dolayısıyla önceden yapılacak sistematik çevre analizi hem uyumu kolaylaştıracak, hem de çalışmaların etkinliğini artıracaktır.

Uluslararası Rekabet Edebilirlik Koşullarındaki Değişimler

Dünya ekonomisinde belirgin eğilim, bilgi ve sermayenin artarak emeğin yerini alması şeklinde olmaktadır. Bu ise, uluslar arası rekabeti, teknoloji ya da bilgi eksenine oturtmaktadır. Teknoloji eksenine oturan uluslar arası rekabet, global pazarlarda varlıklarını sürdürmek isteyen işletmeleri çeşitli yapısal değişimlere zorlamaktadır. Bu kapsamda küresel yoğun rekabet nedeniyle işletmeler organizasyonel açıdan son derece çevik, bürokrasiden uzak, hantal yapılardan sıyrılarak, çekirdek işletmeler haline gelmeye zorlanmaktadır. Günümüzde giderek kısalan ürün hayat eğrileri ve artan teknoloji yaratma maliyetleri böylesi şebeke (network) üretim sistemlerini zorunlu kılmaktadır. (Özbey, 1999, s.120). Dolayısıyla küreselleşme süreciyle birlikte, firmalar rekabette avantaj elde etmek amacıyla üretim ve pazarlama stratejilerini buna göre belirlemektedirler.

Günümüzde pazarlamada 4P'ler (Product-ürün, Price-fiyat, Place-dağıtım, Promotion-tutundurma) geçerliliğini yitirmeye başlamıştır. Bunların yerini pazarlama faaliyetlerinde; 1-Değişimi yönetmek, 2-İlişkiler kurmak, 3-Bilgi akışını ve ürün yelpazesini yönetmek almaya başlamıştır. Bilgi çağında şirketlerin oluşturabildiği yeni

fikirler ve bu fikirlerden olabildiğince çoğunu piyasaya sürebilmek için gerekli olan risk yönetimi yeteneği gelecekteki başarılarını yada başarısızlıklarını belirleyecektir. Zira artık pazarlamada savaş alanı, tüketicinin aklına doğru kaymaktadır. (Marketing Türkiye, 2003, s.36). Dolayısıyla tüketici davranışlarına yönelik araştırmalar da hızla artmakta ve işin temelinde tüketici ihtiyaçlarını doğru belirlemek ve tüketici tatmini ni sağlayacak üretim yapmak yatmaktadır.

Daniel Kahneman'a göre; yerleşik ekonomi teorisinde temel yanılğı; bireyin piyasada var olan tüm bilgilere ulaşabilen, duygusal ve iç güdüsel faktörlerden bağımsız karar veren, rasyonel bir varlık olarak tanımlanmasıdır. Oysa tüketicilerin karar verme sürecinin, önceki deneyimlerden kaynaklanan ön yargılar, algısal hatalar ve duygular tarafından etkilendiği geniş kapsamlı deneylerle kanıtlanmıştır. (Marketing Türkiye, 2003, s.14). Bu açıdan işletmeler, kurumlar ve ülkeler imajlarını başkaları tarafından belirlenmeden çok önce kendileri stratejik bir yaklaşımla ve el birliğiyle, çağdaş iletişim standartları belirleyerek oluşturmalıdırlar. Aksi halde daha önceden oluşmuş olan olumsuz imajların silinmesi yada yeniden oluşmasının engellenmesi mümkün olamayacaktır.

Teknoloji eksenine oturan rekabetin bir başka etkisi ise firmaların kendi faaliyet alanındaki rakipleriyle bile stratejik işbirliği yapılanmalarına girmeleri şeklinde kendisini gösterebilmektedir. Bu yeni ve genellikle de çok uluslu (multinational) ya da uluslar ötesi (transnational) yapılar, son derece istikrarsız ekonomik ortamlarda bile yaşama ve rekabet şansına sahip olmaktadır. Çok uluslu şirketlerin yüzyılın başından beri yeni pazarlar yaratmak ve maliyetleri düşürmek yönündeki algılamaları, günümüzde uluslar ötesi ve küresel üretim şebekeleri oluşturmak şeklinde ortaya çıkmaktadır. Son yıllardaki eğilimlere göre büyük ve güçlü firmalar çok sayıdaki bölgeyi kontrol etmeye yönelik stratejileri benimserlerken, orta büyüklükteki firmalar ise bölgesel pazarları kontrol etmeye uygun stratejileri tercih etmektedirler. Küçük firmalar ise, stratejilerini büyük firmaların yöneldikleri piyasalara bağlı ve bu firmalarla olan ilişkilerini zedelememek üzerine oluşturmakta ve onların izledikleri uluslar arası stratejiyi izleme veya terketme durumuyla karşı karşıya gelmektedirler. (Marketing Türkiye, 2003, s.121). Buradan hareketle oluşturulacak yeni yapılanmalar küresel düzeyde gerçekleşen bu eğilimler dikkate alınarak gerçekleştirilmelidir.

Bir ülkede değişen dünya koşullarında rekabet gücünün artırılması artık olmazsa olmaz koşul haline gelmiştir. Bunun için öncelikle daha serbest, istikrarlı ve önceden tahmin edilebilir bir makro ekonomik model yaratılmalıdır. (TUSİAD, 1998, s.121). Bununla birlikte küreselleşme sürecinde ülkelerin makro düzeyde rekabet şansını artırabilmek ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak için aşağıdaki temel unsurların dikkate alınması gerekmektedir. (TUSİAD, 1998, s.221). Ülkenin gelecekle ilgili beklentilerine uygun olarak siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik hedefleri çok uzun dönemli olarak belirlenmeli ve bu doğrultuda politikalar saptanmalıdır. Bu kapsamda aşağıdaki önerileri getirmek mümkündür.

- Ülkenin sürdürülebilir kalkınması ve hedeflerine ulaşması için toplumda bir konsensüs sağlanmalı ve kalkınma hamleleri gerçekleştirilmelidir.
- Gelecek vizyonu olan siyasi irade ve liderlik anlayışının geliştirilmesi gerekmektedir.
- Devlet yöneticileri, işletme yöneticileri ve halk kriz durumlarındaki hareket tarzları konusunda eğitilmelidir.
- Mikro bazda işletmeler ve makro bazda devlet örgütleri tarafından olağan üstü hallerden korunmak yada en az zararla atlatılmak amacıyla kriz yönetimi konusunda tedbirler alınmalı ve uygulanmalıdır.
- Kriz yönetimi konusunda plan, program ve senaryolar üretilerek eyleme geçirilmelidir.
- Ülkenin tüm yöre, belde ve bölgelerinin yerel özellikleri bir master plan çerçevesinde belirlenmeli ve buna göre uygun sistem tasarımları gerçekleştirilmelidir.
- Yapılacak araştırmalar sonucunda belirlenecek olan yörenin özellikleri ve kaynakları, yöreye yapılacak yatırımlarda ön planda tutularak kaynakların optimum kullanımı sağlanmalıdır.
- Bölge insanının aidiyet duygusunun gelişmesi ve yöresinde istihdam olanaklarının geliştirilmesi doğrultusunda yatırımlar teşvik edilmeli ve nitelikli insan gücü yetiştirilmelidir.

Küreselleşme sürecinde değişik yaklaşımlarla, yerelleşme ve bölgesel marka olma eğilimleri artan global firmaların, bölgesel bazda uyguladıkları stratejileri de iyi tanımlamak ve bununla ilgili olarak ülkelerin kendi rekabet güçlerini artırabilmek yönünde karşı tedbirler alabilmeleri önemli konuma gelmektedir. Bu doğrultuda global firmaların, bölgesel bazda uyguladıkları stratejileri aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür. (Kırımlı, 2003, s.18).

- 1- Global düşünmek fakat yerel hareket etmek.
- 2- Müşteriyi tanımak ve ihtiyaçlarını anlamak.
- 3- Pazar bölümlendirmesini (segmentasyon) sağlamak.
- 4- Değişik ihtiyaçlara değişik ürünler sunmak.
- 5- Müşterinin ürünü bulmak istediği her satış kanalında yer almak.
- 6- Süreklilik-tutarlılık ilişkisi yaratmak.
- 7- Krizlerde pazarlama bütçesini azaltmak yerine artırmak.
- 8- Tüm organizasyonun ve ortakların moralini yüksek tutmak.

9- Pazar dinamiklerini sürekli takip etmek ve firma hedeflerini buna göre saptamak.

10-Sürekli araştırma içinde olmak ve yeniliklere açık olmak.

Günümüzde küreselleşme doğrultusunda gerçekleşen global yapılanmada gelişmekte olan ülkeler, teknolojiyen yeterince faydalanamamaları ve yeterli finansman kaynaklarının bulunmaması nedeniyle yabancı sermayenin desteğine ihtiyaç duymaktadırlar. Bununla birlikte bir çok ülke direk yabancı sermaye yatırımlarını artırmak için değişik teşvik uygulamalarına gitmekte ancak yeterli düzeyde direk yatırım gerçekleştirilmemektedir. Bunda yabancı işletmelerin, çok uluslu şirketlerin yatırımdan ziyade yönetim alanında işletmecilik kontratlarını tercih etmeleri, yatırım yapılacak ülkedeki siyasi ve ekonomik istikrar gibi nedenler etkili olmaktadır. (Hacıoğlu, 1986, s.107). Bu açıdan konuya yaklaşıldığında, Türkiye potansiyeli ve yetenekleri yüksek, stratejik önemi olan bir ülke olmasına rağmen, sık yaşanan politik ve ekonomik duraksamalar ile verimlilik ve yönetim sorunları, Türkiye'nin uzun süreli, tutarlı bir imaj sergilemesine engel olmaktadır. Bu ise Türkiye'de yatırım yapmak isteyen yerel yada yabancı yatırımcıların uluslar arası arenada yapacağı açılımlar açısından sıkıntılar yaratmaktadır. Bununla birlikte Türkiye'de yaşanan kriz dönemleri nedeniyle Türk insanı bu durumdan dersler çıkarabilmiştir. (Aydın, 2003, s.19). Bu gün doğru stratejilerle dışı açılımını her alanda sağlayabilmeyi başaran bir Türkiye'nin, bölgesinde önemli bir güç olma yönünde güçlü aşamalar kaydedebilecek potansiyele sahip olduğunu söylemek mümkündür. Burada önemli olan bu potansiyeli harekete geçirebilmektir.

Bu gün, gelişen bilgi ve iletişim teknolojileri, ülke ekonomilerinin itici gücü ve kamu ve özel sektör için rekabet gücünün en önemli yapı taşlarından biri konumuna gelmektedir. Girişimciler, geleneksel dağıtım kanalları yanında, tüketici ihtiyaçlarının tatmini amacıyla üretici-tüketici ve ürün arasında dinamik, kalıcı ve uygun maliyette araçlar geliştirmeye doğru yönelmektedirler. Aynı zamanda 21. YY.da Dünyada gözlenen değişim süreci nedeniyle bütün ekonomik sektörlerde bir birine karşı avantaj kazanmak isteyen firmalar, özellikle kriz dönemlerinde kullanılmak üzere, Toplam Kalite Yönetimi, Stratejik Yönetim, Bechmarketing vb. gibi yeni yönetsel modeller uygulamaya başlamışlardır. Bu dönemde Stratejik Ortaklıklar oluşturmak ise, bir başka strateji olarak ortaya çıkmaktadır. Son zamanlarda küresel stratejiler bağlamında stratejik ortaklıklar oluşturulması, ticari sınırların ortadan kalkması ve özellikle iletişim ve dağıtım teknolojilerindeki yaşanan yeni gelişmeler nedeniyle ürün ve hizmet pazarlamasında temel değişimler yaşanmaktadır. Göstergeler başarılı hedef pazarlama için küresel pazar ortamında farklı destinasyonlarda farklı hissedarlar arasından güçlü ortaklıklar oluşturarak ortaklaşa ve farklı pazarlama yaklaşımları sergilemek gerektiğini ortaya koymaktadır. (Wilkinson, 2001, s.521-523). Bu ise sonuçta ortaklar ve hissedarlara daha fazla kâr sağlamak amacıyla pazarın gereklerine hızlı reaksiyon gösterebilmek, pazarlama ve yönetim anlayışında yenilik ve etkileşimi de beraberinde getirmektedir. (Buhalis, Tjoa, and Jafari, 2001, s. 1070-1072).

Stratejik Ortaklıkların gerçekleştirilmesi aynı zamanda ülke olarak dışında bulunan AB, ASEAN, NAFTA gibi birliklere şirketler bazında girebilmek fırsatı sağlamaktadır. (Esener, 1997, s.1-2). Bir stratejik ortaklık; iki veya daha fazla örgüt, işletme, kurum vb. arasında bilgi ve kaynakların paylaşılmasına yönelik bir anlaşmadır. Aynı zamanda stratejik birlikler, teknoloji veya pazarlama konusunda, yerel örgütler arasında veya farklı ülkelerde faaliyet gösteren örgüt veya işletmeler arasında olabilmektedir. (Seymen ve Bolat, 2002, s.162). Bunların ışığında, işletmeler, bölgesel bazda, kapasite ve faaliyet büyüklükleri açısından bir takım yetersizlikler içinde bulunmaları nedeniyle ve işletmelerin çok şikayetçi oldukları, dışa bağımlılık, ilişkide oldukları çok uluslu şirketlerin merkezizetçilikleri, kendi ölçüklerinin rekabet etmeye yetmeyecek düzeyde küçük olmaları, finansal yetersizlikler vb. bir takım olumsuzlukları ortadan kaldırmaya yönelik olarak, kendi aralarında ve sektörel bazda, yerel, bölgesel ve ülke çapında bir takım bütünleşmelere gidebilmelidirler. Bu aynı zamanda işletmelerin ölçük ekonomilerinden azami ölçüde yararlanmalarına katkıda bulunurken ülke tanıtımını da olumlu yönde etkilemektedir.

Bütün bu anlatılanların yanında göz önünde bulundurulması gereken önemli konulardan birisi de, ülkelerin yerel yada dışarıdan kaynaklanan kriz niteliğindeki olaylar nedeniyle kalkınma yarışından kopmak zorunda kalmalarıdır. Makro ve mikro açılardan ele alınması gereken böylesi dönemlerle ilgili olarak da hazırlıklı olmak ve konuyu her yönüyle irdelemek gerekmektedir.

Kriz Yönetim Sistemi

Bilindiği gibi krizler beklenilmeyen bir anda oluşan ve önlem alınmadığında örgüt performansını negatif yönde ve ciddi bir biçimde etkileyen durumlardır. (Laiko, İlina, Vereshagin and Ponomareva, 2004, s.84). Kriz ortamları, örgütlerin güveninin tüketici nazarında tazelandığı yada yitirildiği ortamlardır. Bir anlamda kurum itibarının hangi noktada olduğunun test edildiği ortamlardır. Eğer bir kurumun itibarı yoksa gelecekte rekabet ortamında ayakta kalması, rekabet edebilmesi, müşterilerini, çalışanlarını ve yatırımcılarını koruyabilmesi çok zordur. Bu yüzden itibar ve güven kavramlarının her türlü örgütlü yapının kriz karşısındaki durumuyla ilişkilendirilmesi gerekmektedir. (Marketing Türkiye, 2002, s.66-67). Krizlerin üstesinden gelebilmek için ise, krizi yönetmek, krizi yönetmek için de kriz yönetimini bilmek ve bunu iletişim süreçlerine taşımak aynı zamanda anlaşılır kılmak gerekmektedir. Zira etkili bir kriz yönetimi, iletişimin kontrol altında tutulması ile çok yakın ilişkilidir. (Kadıbeşegil, 2001, s.163). Bu anlamda kriz yönetimi, krizin teknik anlamda yönetimine yoğunlaşırken, kriz iletişimi, yaşanmakta olan kriz gerçeği ve alınan önlemlerin algılanmasına yönelik stratejilerin geliştirilmesi ve uygulanması üzerine odaklanmaktadır. (Kadıbeşegil, 2001, s.55). Krizler ise genel olarak; Politik krizler, İdeolojik kaynaklı krizler, Doğal felaketlerden kaynaklanan krizler, Ekonomik krizler, Ekolojik krizler, Biyolojik krizler olarak tasnif edilebilmektedir. (Küçükaltan, 2004, s.50). Dolayısıyla kriz yönetimini bir sistem yaklaşımı çerçevesinde ve her boyutuyla ele almak gerekmektedir.

Kriz Yönetimi

Kriz yönetimi; olası kriz durumuna karşılık kriz sinyallerinin yakalanarak değerlendirilmesi ve örgütün kriz durumunu en az kayıpla atlatabilmesi için gerekli önlemlerin alınması ve uygulanması sürecidir. Kriz yönetiminin temel amacı, örgütü kriz durumuna karşı hazırlamaktır ve Kriz yönetimi süreci beş aşamada ele alınmaktadır. (Can, 1992, s.302). Bunlar;

- Kriz sinyalinin alınması.
- Krize hazırlık ve korunma.
- Krizin denetim altına alınması.
- Normal duruma dönüş.
- Krizi öğrenme ve durum değerlendirmesi olarak tasnif edilmektedir.

Her kriz kendi doğal koşulları içinde yönetilir. Krizleri iyi yönetebilmek ise; öncelikle yönetimin kararlı olması ve kriz dönemlerinde süratli ve doğru kararlar alması ve uygulaması ile mümkün olmaktadır. (Can, 1992, s.99-104). Kriz yönetiminde kriz gerçeğini kabul etmek birinci aşama olarak kabul edilirken, kriz yönetimine geçilerek kriz senaryolarının oluşturulması ve eylem planlarına dönüştürülmesi ikinci ve önemli aşama olarak kabul edilmektedir. (Can, 1992, s.62). Bunun yanında günümüzün acımasız rekabet ortamı ve değişimleri, yöneticileri sürdürülebilir rekabet avantajı yakalamak için stratejik seçimler yapmaya her zamankinden daha çok zorlamaktadır. Bununla birlikte bu stratejik seçenekler çoğu zaman yatırım kararlarıyla ilgili riskleri kesin bir doğrulukla tahmin edebilmek için yeterli olmamaktadır. Bu ise risk yönetimi kavramını gündeme getirmektedir. Risk, sıklıkla bir yatırım projesinin yaşamı sürecinde, muhtemel getirilerinin çok üzerinde aşırı dalgalanmalar meydana gelmesi olarak tanımlanmakta ve ekonomik teorilere göre sistematik ve sistematik olmayan riskler olarak ikiye ayrılmaktadır. (Madanoğlu, 2004, s.35-36). Bu kapsamda, internetin ekonomik alanda da kullanılması, kısa dönemde bilgiye ulaşabilen ve çabuk karar veren tüketicilerin artması gibi nedenlerden dolayı talepte oluşan hızlı değişimler, finansal, doğal ve politik sebepler nedeniyle negatif yönde sonuçlar doğabilmekte ve bunlar tedarikçi ve tüketiciler için risk yönetimini gerektiren sonuçlar yaratmaktadır. (Schlick, 2004, s.34). Risk Yönetimi; Potansiyel risk ve kriz durumlarını anlamak ve uygun tepkiler verebilecek bir çerçevede, karar alıcıların etkili kararlar vermesine yardımcı olmak için uygulanan sistematik prosedürlerdir. Bu prosedürler ise; risk yönetimi kriterlerinin tanımlanması, potansiyel risklerin listelenmesi, Hazırlanan kapsamlı planların, yetenekli uzman personel tarafından, krizlerin oluşumu esnasında acil ve tam yetkiyle uygulanmasının sağlanması olarak belirlenmektedir. (Luhrman, 2004a, s.20-21). Farklı biçim ve yaklaşımlarla irdelenebilen kriz yönetimini başlangıçta mikro ve makro bazda ayırma tabi tutmak mümkündür. Ancak bu çalışmada, konunun fazla dağılması açısından, devlet boyutunda ele alındığında sınırları genişleyen ve daha farklı bir boyutta ele alınması gereken makro boyutlu kriz yönetimi-

ne girilmemiş olup, Ülke ekonomilerinin temel taşı niteliğinde olan işletmelerin kriz durumlarında uygulayacakları yöntem ve stratejilere değinilmiştir.

Mikro Boyutlu Kriz Yönetimi:

Bilindiği gibi İşletmenin temel amacı ve stratejik vizyonunun bir ifadesi olan mikro boyutlu kriz yönetiminin ilgi alanı içine, genel olarak işletmeler ve işletmenin çevresiyle olan ilişkileri girmektedir.

Krizler işletme içi faktörlerden kaynaklanabileceği gibi işletme dışı faktörlerden de kaynaklanabilmektedir ve krizlere neden olan faktörler büyük oranda işletme dışı çevresel etkenlerden kaynaklanmaktadır.

Mikro bazda krizlere neden olan etkenler; (Budak ve Budak, 1995, s.201).

1. Çevresel Etkenler.

- Ekonomik sistem ve ülkenin ekonomik durumu.
- Teknolojik gelişmeler.
- Toplumsal ve kültürel etkenler.
- Hukuki ve siyasi etkenler.
- Uluslar arası çevre etkenleri.
- Doğal etkenler.

2. İşletmeden Kaynaklanan Etkenler.

- İşletmenin yapısı.
- İşletme yönetiminin niteliği.

Mikro boyutlu kriz yönetiminde; çalışanların iş yeri güvencesi, tüketicilerin korunması, topluma karşı sorumlulukların yerine getirilmesi ve bunların kurumsal algılamada o kuruma artı değer katabiliyor olması gibi etkenler kriz yönetiminin ve aynı zamanda kriz iletişimi yönetiminin temel hedefleri arasında yer almaktadır. (Kadıbeşegil, 2001, s.81). İşletme yöneticileri krizin yaratabileceği olumsuz gelişmeleri ortadan kaldırmak, kriz anında daha etkili kararlar alabilmek ve işletme kaynaklarını daha verimli kullanabilmek için muhtemel risk ihtimalleriyle ilgili hazırlık çalışmalarını krizle karşı karşıya kalmadan çok önce başlatmak zorundadırlar. (Kadıbeşegil, 2001, s.83). Zira her geçen gün örgütleri saran çevre koşulları belirsizleşmekte ve dolayısıyla örgütler tarafından yaşanan krizlerde daha karmaşık hale gelmektedir. Günümüzde işletmeler bir yandan kendi faaliyet alanlarını etkileyebilecek krizleri, diğer yandan ülke çapında ortaya çıkabilecek genel kriz türlerini düşünmek durumunda kalmadırlar. (Haşit, 2000, s.15). Bu yüzden işletmelerin, çevresinde olan değişiklikleri daha çabuk algılayarak, kriz ihtimaline dönüşebilecek gelişmeleri zamanında saptayabilmeleri için örgüt yapılarını esnek ve yaratıcı bir hale dönüştürmeleri gerekmektedir. (Haşit, 2000, s.79). Esnek ve yaratıcı örgüt yapısında bulunması gereken bazı temel özellikler şunlardır.

- İşletmeyle ilgili sorunların çözümünde örgütün her kademesindeki personel- den yararlanılmalıdır.
- Resmi yetkiden çok uzmanlığa önem verilmelidir.
- Personele karşı güven ve açıklık sağlanmalıdır.
- Dış çevreyle ilişkiler birden çok personel tarafından yürütülmelidir.
- Personelin yaptığı iş üzerinde etkinliği artırılarak, rahatça hareket edebilmesi sağlanmalıdır.
- İşletme çalışanlarının yeni görüşleri, teşvik edilerek desteklenmelidir.
- İletişim kanalları sürekli açık tutulmalıdır.
- İşletme içinde her konu rahatlıkla tartışılabilir.
- Personelin moral motivasyonunu artırmaya yönelik çalışmalara önem verilme- lidir.
- İşletme personeli arasındaki destek ve güven arttırılmalıdır.

Kriz dönemlerinde işletmelerin alacağı önlemler arasında ise;

- Nakit akışının pozitif olacak şekilde ayarlanması.
- Genel giderlerin azaltılması.
- Yeni pazarlar bulunması.
- Kalitenin yükseltilmesi.
- Nitelikli hizmete önem verilmesi.
- Atıl kapasiteyi artıracak yatırımlardan kaçınılması.
- Acil olmayan giderlerden uzak durulması ve borç dengesinin kurulması.
- Verimli olmayan yatırımlarda yüksek maliyetli kredi kullanılmaması.
- Maliyet düşürücü ve verimliliği artırıcı önlemlerin alınması. Sayılabilir. (T.C. Turizm Bakanlığı, 1999, s.38).

Makro ve mikro bazda kriz yönetiminde dikkat edilmesi gereken ortak faktörler ise şöyle sıralanabilir. (T.C. Başbakanlık, 1998, s.1-2).

- Elastikiyet.
- Emir ve komuta birliğinin sağlanması.
- Doğru haber alma kaynaklarının kullanılması.

- İkaz sistemlerinin oluşturulması.
- Etkin koordinasyonun sağlanması.
- Uygun zamanda faaliyete geçme.
- İnsiyatifin ele geçirilmesi.
- Kriz yönetiminde denge ve uyumun sağlanması.
- Kitle iletişim araçlarından uygun biçimlerde yararlanılması.

Başarılı bir kriz yönetiminin gereği olarak bütün işletmeler, kurumlar, her zaman hazır bir kriz yönetim planına sahip olmalıdırlar. Kriz yönetim planı hazırlanırken; ilk önce, krizin en az zararla atlatılabilmesi için gerekli olan tüm olasılıklar yazılı olarak saptanmalı, krize neden olabilecek ihtimaller ve bunlarla baş edebilme yöntem ve stratejileri, işletmenin yetenekleri, güçlü ve zayıf yönleri vb. objektif ve yansız olarak belirlenmelidir. Burada öngörüdeki isabet oranının yüksek olması ve uygun stratejiler geliştirilebilmesi krizleri en az zararla atlatılabilmenin ön şartı konumundadır. Kriz öncesinde hazırlanmış ve kriz anında yapılacak uygulamaların tanımlandığı bir prosedürün bulunması, kriz anında karar verme güçlüğünü ve karmaşayı azaltarak gerekli olan adımların süratle atılmasını sağlayacaktır. Kriz dönemlerinde uygulanacak kriz yönetiminin başarısı, hedef kitlenin dikkatlice tespit edilmesi ve doğru iletişim kanallarının belirlenmesi ile güven ve açıklık temelinde uygun iletişim tekniklerinin etkin ve sade bir şekilde kullanılmasına bağlıdır denilebilir. (Luhrman, 2004b, s.11). Bilindiği gibi kriz dönemlerinde işletmeler medyanın gözetimi altında kalmakta ve yaptıkları her eylem dikkatle izlenmektedir. Çünkü karşılaştıkları her hangi bir kriz nedeniyle işletmelerin yaşamlarının tehlikeye girmesinin ekonomik olduğu kadar toplumsal yansımaları da olmaktadır. Bu durumda medyada yer alacak mesajın içeriği kadar, verilmiş biçimi, kimin tarafından verildiği gibi faktörler de önem kazanmaktadır. (Budak veBudak, 1995, s.210-211). Dolayısıyla krizlerde halkla ilişkiler faaliyetleri ön plana çıkmakta ve deneyim gerektiren bu oluşumun, daha önceden bu konuda tecrübesi olan insanlarla yürütülmesi gerekmektedir. (Walker, 2003, s.19). Bu ise halkla ilişkiler personelinin vitrinde gözükme, medyayla ve kurum içiyle ilgilenme zorunda olmalarından kaynaklanmaktadır. (Kazancı, 1997, s.282-283). Bu yüzden oluşturulacak kriz planında profesyonel bir kötümserlik yaklaşımı sergilenerek olabilecek en kötü olayların tümü kriz planlarına dahil edilmelidir. (Walker, 2003, s.19-20). Kriz Yönetim Planı hazırlanırken; aşağıdaki adımların sırasıyla uygulanması gereklidir. Bunlar;

- Muhtemel kriz türlerinin belirlenmesi.
- Krizler için ne tür tedbirler alınacağını belirlenmesi.
- Belirlenen tedbirlerle ilgili strateji ve taktiklerin oluşturulması.
- Krizden direk olarak etkileneceklerin belirlenmesi.
- Kriz anında kullanılacak iletişim kanallarının belirlenmesi.

- Kriz yönetim planında yer alan tüm maddelerin test edilmesi. Olarak belirlenebilir.

Bir yönetim planının etkin olabilmesi için, planın değişen şartlara göre yeniden güncelleştirilmesi, çalışanların bilgilendirilmesi, her şeyin ters gidebileceği düşünülerek hazırlanması ve yazıya dökülmesi gerekmektedir. (Peltekoğlu, 1998, s.242). Bütün bunların yanında birde, Kriz dönemlerinde mutlaka krize direkt müdahale edecek özel bir birimin oluşturulması gerekmektedir. Kriz yönetim grubu ya da kriz ekibi olarak adlandırabilecek bu ekip, krizin etkisinden bu örgütü koruyabilmek için yapılacak tüm çalışmaları planlayıp uygulamaya koyma yetkisiyle donatılmış olmalıdır. Krizin başlamasıyla hatta kriz belirtileri alınır alınmaz, çevreyle iletişime ilişkin tüm yetkiler bu birime geçmeli ya da devredilmelidir.

Sonuç:

Günümüz küreselleşme sürecinde, devletlerin, bireylerin ya da grupların bölgesel veya küresel örgütlenmeler kurma konusundaki tutumları, özellikle son dönemin en belirgin özelliklerinden birisi olmuştur. Bunun yanında birçok alanda faaliyet gösteren hükümetler arası örgütlerin ve hükümetler dışı oluşumların her geçen gün artan oranda dünya sistemi içinde yeni hukuksal yapılar ve şekillendirmeler içinde önemli roller üstlenmeye başladıkları görülmektedir. Bununla birlikte Ülkeler arasında bölgeselleşme eğilimleri hızla artmaktadır. Hatta bazen bölgeselleşme çoğu zaman küreselleşmenin önüne geçmekte ve ülkelerin bölgesinde lider olma ve bölgesel kalkınmalarını sağlama konusunda gözle görülür çabalar içinde oldukları gözlemlenmektedir. Burada küreselleşme sürecinde ülkelerin rekabet şanslarını artırma, güçlülük faktörleri açısından gelişmelerini tamamlama ve bu doğrultuda yerel ve bölgesel kalkınmalarını gerçekleştirebilmek zorunluluğu konunun önemini ortaya koymaktadır. Bu durumda ulusal pazarlarla sınırlı kalmak rekabet gücü açısından ciddi bir tehdit konumuna gelmektedir.

Bu gün global firmaların bir çoğu, iyi organize ettikleri bir sistem içerisinde ve oluşturdukları yerel markaları ile bir çok faaliyet alanında oldukça başarılı olmaktadır. Küreselleşme sürecinde değişik yaklaşımlarla, yerelleşme ve bölgesel marka olma eğilimleri artan global firmaların, bölgesel bazda uyguladıkları stratejileri de iyi tanımlamak ve bununla ilgili olarak ülkelerin kendi rekabet güçlerini artırabilmek yönünde karşı tedbirler alabilmeleri gerekmektedir. Dolayısıyla ulusal düzeyde markalar gerçekleştirerek bu markaları küresel düzeye taşımak bir zorunluluk haline gelmektedir.

Günümüzde, gelişen bilgi ve iletişim teknolojileri, ülke ekonomilerinin rekabet gücünün en önemli silahlarından biri konumuna gelmektedir. Girişimciler, geleneksel pazarlama teknikleri yanında, tüketici ihtiyaçlarının tatmini amacıyla üretici-tüketici ve ürün arasında dinamik, kalıcı ve uygun maliyette araçlar geliştirmeye doğru yönelmektedirler. Bunun yanında Dünyada gözlenen değişim süreci nedeniyle bütün ekonomik sektörlerde özellikle kriz dönemlerinde kullanılmak üzere, Toplam Kalite Yönetimi, Stratejik Yönetim, Bechmarking vb. gibi yeni yönetsel modeller uygu-

lanmaya başlanmıştır. Bunun yanında Stratejik Ortaklıklar oluşturmak ise, bir başka strateji olarak ortaya çıkmaktadır. Küresel stratejiler bağlamında stratejik ortaklıklar oluşturulması ile, ticari sınırların ortadan kalkması ve özellikle iletişim ve dağıtım teknolojilerindeki yaşanan yeni gelişmeler nedeniyle ürün ve hizmet pazarlamasında temel değişimler yaşanması söz konusu olmaktadır. Bunun yanında yerel, bölgesel yada global firmalar, bir takım olumsuzlukları ortadan kaldırmaya yönelik olarak, kendi aralarında ve sektörel bazda, yerel, bölgesel ve ülke çapında bir takım bütünlüşmeler gerçekleştirmektedirler. Bu sayede işletmeler ölçek ekonomilerinden azami ölçüde yararlanırken aynı zamanda da ülke tanıtımına olumlu yönde katkıda bulunmaktadır.

Bütün bu anlatılanların yanında acımasız bir küresel rekabet ortamının varlığı, ülkelerin, örgütlerin, kendi iç sorunlarından yada dışarıdan kaynaklanan nedenlerden dolayı bir takım krizlerle karşılaşmalarını da beraberinde getirmekte ve bu olaylar zaman içinde ülkelerin kalkınma yarışından kopmalarına neden olmaktadır. Makro ve mikro açılardan ele alınması gereken böylesi dönemlerle ilgili olarak da hazırlıklı olmak ve konuyu her yönüyle irdelemek gerekmektedir. Zira her kriz kendi doğal koşulları içinde yönetilir. Krizleri iyi yönetebilmek ise; öncelikle yönetimin kararlı olması ve kriz dönemlerinde süratli ve doğru kararlar alması ve uygulaması ile mümkün olmaktadır. Dolayısıyla yöneticiler krizin yaratabileceği olumsuz gelişmeleri ortadan kaldırmak, kriz anında daha etkili kararlar alabilmek ve işletme kaynaklarını daha verimli kullanabilmek için muhtemel risk ihtimalleriyle ilgili hazırlık çalışmalarını krizle karşı karşıya kalmadan çok önce başlatmak zorundadırlar. Bu doğrultuda örgütlerin, çevrelerinde olan değişiklikleri çok çabuk algılayarak, kriz ihtimaline dönüşebilecek gelişmeleri zamanında saptayabilmeleri için örgüt yapılarını esnek ve yaratıcı bir hale dönüştürmeleri gerekmektedir.

Başarılı bir kriz yönetiminin gereği olarak örgütler, her zaman hazır bir kriz yönetim planına sahip olmalıdırlar. Kriz planında profesyonel bir kötümserlik yaklaşımı sergilenerek olabilecek en kötü olayların tümü kriz planlarına dahil edilmelidir. Burada öngörüdeki yüksek isabet oranı ve uygun stratejiler geliştirilebilmesi krizleri en az zararla atlatabilmenin ön şartı konumundadır. Uygulanacak kriz yönetiminin başarısı, hedef kitlenin dikkatlice seçilmesi ve doğru iletişim kanallarının belirlenmesi yanında güven ve açıklık temelinde uygun iletişim tekniklerinin etkin ve sade bir şekilde kullanılmasına bağlıdır.

Konuya bütün olarak yaklaşıldığında, ülkenin siyasi, ekonomik, kültürel, sosyal yapısının çok iyi tahlil edilmesi yanında yerel ve bölgesel kaynaklarının, yetenek ve yeterliliklerinin doğru ve geleceğe yönelik olarak belirlenmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda küreselleşme süreci ve dünyadaki diğer gelişme ve değişimler kapsamlı bir şekilde incelenmeli, makro ve mikro bazdaki yapılanmalar bu doğrultuda gerçekleştirilmeli ve her türlü kriz durumlarına karşı hazırlıklı olunmalıdır.

KAYNAKÇA

- Aydın, Işık Deliorman. (2003), "Türkiye'de Potansiyel Var", **Marketing Türkiye Dergisi**, Yıl:1, Sayı:20, 15 Ocak 2003.
- Budak, Gönül, Gülay Budak. (1995), **Halkla İlişkiler (Davranışsal Bir Yaklaşım)**, (İstanbul, Beta Basım Yayımları A.Ş.), s.201.
- Buhalis, D. A.Min Tjoa, J.Jafori. (2001), "Information and Communication Technologies in Tourism," **Annals of Tourism Research**, Vol.28, No.4.
- Can, Halil. (1992), **Organizasyon ve Yönetim**, (Ankara, Adım Yayınları).
- Dinçer, Ömer. (1998), **Stratejik Yönetim ve İşletme politikası**, (İstanbul, Beta Basım Yayımları A.Ş.)
- Elitok, Bülent. (2003), **Hadi Markalaşalım**, (İstanbul, Sistem Yayıncılık), s. 155-156.
- Ergülen, Doğan T. (1998), "Yeni Düzenin Tanrısı Rekabet," **Kariyer Dünyası Dergisi**, Sayı: 10, Temmuz 1998.
- Esener, Ömer. (1997), **Stratejik Ortaklıklar (Türk Şirketleri İçin Büyüme ve Global Pazar Açılma Teknikleri)**, (İstanbul, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Yayınları, Nisan 1997).
- Hacıoğlu, Necdet. (1986), "Turizm İşletmelerinde Çok Uluslu Turizm İşletmelerinin Rolü" **Turizm Yılı 1986**, (Ankara, T.C. Turizm Bankası A.Ş. Yayını, Rekmay Ltd. Şti. Ocak 1988).
- Haşit, Gürkan. (2000), **İşletmelerde Kriz Yönetimi ve Türkiye'nin Büyük Sanayi İşletmeleri Üzerinde Yapılan Araştırma Çalışması**, (Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, no: 1177).
- Hirst, Paul and G.Thompson. (1998), **Küreselleşme Sorgulanıyor**, Çeviren: Çağla Erdem ve Elif Yücel, Ankara, Dost Kitabevi.
- Kadıbeşgil, Salim. (2001), **Kriz Geliyorum Der**, (İstanbul: Kapital Medya Hizmetleri A.Ş.).
- Karluk, S.Rıdvan. (1996), **Avrupa Birliği ve Türkiye**, (4.Baskı, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Yayını).
- Kazancı, Metin. (1997), **Kamuda ve Özel Sektörde Halkla İlişkiler**, (2.Baskı, Ankara, Turhan Kitabevi).
- Kırımlı, Ülkem. (2003), "Global Düşün Lokal Hareket Et", **Marketing Türkiye Dergisi**, Yıl:1, Sayı:20, 15 Ocak 2003.
- Kocaoğlu, Mehmet. (2000), "21. Yüzyılda Güvenlik Yine Türkiye'nin Öncelikli Sorunudur," **I.Milletler arası Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Güvenlik ve Huzur Sempozyumu (Terror, Etkileri ve Çözüm Önerileri) Bildiriler**, (Elazığ, 27-28-29 Mart 2000).
- Küçükaltan, Derman. (2004), "Le Tourisme Comme La Cible Des Crises Globales et Le Modele Des Informations Filtrees Au Processus D'Administration De La Crise," **AMFORHT World Tourism Forum Bildiriler Kitabı**, (Antalya, 1-5 May 2004).
- Laiko, Michael Y. Elena L. İlina, Michael I. Vereshagin and Nadezhda V. Ponomareva. (2004), "Proactive Crisis Management in Tourism," **AMFORHT World Tourism Forum Bildiriler Kitabı**, (Antalya, 1-5 May 2004).
- Luhrman, Deborah. (2004a), "Tourism Risk Management in The Asia Pasific Region," **AMFORHT World Tourism Forum Bildiriler Kitabı**, (Antalya, 1-5 May 2004).
- Luhrman, Deborah. (2004b), "Crisis Guidelines For The Tourism Industry," **AMFORHT World Tourism Forum Bildiriler Kitabı**, (Antalya, 1-5 May 2004).

- Madanoğlu, Melih. (2004), "Utilization of Value drivers as a Risk Management Tool: Reflection From The Tourism Industry," **AMFORHT World Tourism Forum Bildiriler Kitabı**, (Antalya, 1-5 May 2004).
- Marketing Türkiye. (2002), "Her Kriz Bir Fırsattır.", **Marketing Türkiye Dergisi**, Yıl:1, Sayı:17, 1 Aralık 2002.
- Marketing Türkiye. (2003), "Global Markaya Yerel Maske", **Marketing Türkiye Dergisi**, Yıl:1, Sayı:20, 15 Ocak 2003.
- Marketing Türkiye. (2003), "İyimselik Balonu Çabuk Patlar ", **Marketing Türkiye Dergisi**, Yıl:1, Sayı:20, 15 Ocak 2003.
- Marketing Türkiye. (2003), "Pazarlamada Savaş Alanı Tüketicinin Aklıdır", **Marketing Türkiye Dergisi**, Yıl:2, Sayı:35, 1 Eylül 2003.
- Oral, Saime. (1988), **Türk Turizm Pazarlamasında Dağıtım-Fiyat Politikaları ve Turist Profili Analizi**, (İzmir, İstiklal Matbaası).
- Özbey, Funda Rana. (1999), **Bütünleştirilmiş Sanayileşme Stratejisi Çerçevesinde Türkiye'de Sanayileşmenin Değerlendirilmesi**, (Eskişehir, T.C.Anadolu Üniversitesi Yayınları, No:1162).
- Peltekoğlu, Filiz Balta. (1998), **Halkla İlişkiler Nedir**, (İstanbul,1998).
- Rubin, James. (2003), "Değişen Dünya", **ICCO 2033 Dünya PR Zirvesi, Sektörle Bilgi Paylaşım Toplantısı Bildiriler Kitabı**, (Berlin, ICCO Uluslar arası İletişim Danışmanlığı Birliği Yayını).
- Schlick, Judith A. (2004), "Quality, Crisis, Risk Planning in Travel and Tourism: Lessons From The Quality Industry," **AMFORHT World Tourism Forum Bildiriler Kitabı**, (Antalya, 1-5 May 2004).
- Seymen, Oya Aytemiz. Tamer Bolat. (2002), **Örgütsel Öğrenme ve Kıyaslama, Benchmarking Tekniğinin Bir Örgütsel Öğrenme Aracı Olarak Kullanılması**, (Ezgi Kitabevi Mayıs 2002).
- T.C. Turizm Bakanlığı. (1999), **Turizm Sorunlar ve Çözüm Önerileri**, (Ankara, T.C. Turizm Bakanlığı, Araştırma Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, Nisan 1999).
- T.C.Başbakanlık. (1998), **Kriz Yönetimi El Kitabı**, (Ankara, Başbakanlık Basımevi).
- TUSİAD. (1998), **Türkiye'de Yeni Bir Ekonomik ve Ticari Diploması Stratejisine Doğru**, Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği Yayını, Ajans Medya Reklamcılık A.Ş.
- Walker, Simon. (2003), "Krizde Medya İlişkileri", **ICCO 2033 Dünya PR Zirvesi, Sektörle Bilgi Paylaşım Toplantısı Bildiriler Kitabı**, (Berlin, ICCO Uluslar arası İletişim Danışmanlığı Birliği Yayını).
- Wilkinson, Paul F. (2001), "The International Marketing of Travel and Tourism: A strategic Approach, **Annals of Tourism Research**, Vol.28, No.2.

Üçüncü Sektör Kooperatifçilik

Seçilmiş Kamu, Özel ve Yabancı Ticaret Bankalarında Karlılığı Etkileyen Faktörlerin Ekonometrik Analizi

Murat ATAN¹

Özet: Bugünkü ekonomik ve ticari ilişkiler içerisinde çok önemli bir yeri olan banka, para ve sermaye konularına giren her türlü işlemi yapan ve düzenleyen, özel veya kamu nitelikli kişilerle, işletmelerin her alandaki her türlü gereksinimlerini karşılama faaliyetlerini temel uğraş konusu olarak seçen bir ekonomik birimdir. Günümüzde giderek artan fonksiyonları nedeniyle ekonomik, ticari ve mali hayatın sınırlarını aşarak ulusal çizgilerin ötesinde bir genişliğe ulaşan ve her ülkede para ve kredi gibi iki önemli unsuru yöneten bankacılık sisteminin üstlenmiş olduğu temel işlevlerden birisi, ekonomideki rasyonel kaynak dağılımını üstlenmektir. Bankalar faaliyetlerini sürdürebilmek için kar elde etmek zorundadırlar. Bankalar kar amacı güden işletmeler olmakla birlikte diğer işletmelere kıyasla rantabilite, likidite ve riskin dağılımına daha fazla önem vermek durumundadırlar. Bankalar bir yandan kar maksimizasyonunu gerçekleştirecek politikalar saptarken, diğer yandan da riski minimuma indirecek likidite ve emniyet marjlarını oluşturmak için çaba sarf etmek durumundadırlar. Bu nedenle bankaların karlılığını etkileyen faktörlerin belirlenmesi, bankanın uygulayacağı politikanın tespiti için önemlidir. Bu amaçla sektör içinde daha fazla kar güdüsü ile hareket ettiği düşünülen özel ticaret bankaları baz alınmıştır. Çalışmada kullanılan veriler Türkiye Bankalar Birliği tarafından yayınlanmış eserlerden derlenmiştir. Çalışmada genel yorumlamalara ışık tutulabilmesi amacıyla 1999 – 2002 dönemleri ele alınmıştır. Analizde Görünüşte İlişkisiz Regresyon (SUR) yöntemi uygulanmıştır. Analizlerin çözümünde Eviews 5.1 bilgisayar paket programları kullanılmıştır.

ANAHTAR KELİMELELER : Karlılık, Bankacılık, Görünüşte İlişkisiz Regresyon (SUR) Yöntemi, Bankacılıkta Finansal Analiz, Ekonometri

¹ Yrd.Doç.Dr., Gazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü.

AN ECONOMETRICS ANALYSIS WITH THE EFFECTS ON EARNING FACTORS AT SELECTED PUBLIC, PRIVATE AND FOREIGN COMMERCIAL BANKS

Abstract : Banks are economic units, which perform and arrange all transactions about money and marketing, choose to meet the requirements of public and private sector, business enterprises as a main duty and they play an important role in recent economic and commercial relations.

The banking system that manage two important components; money and loan in every country is reaching a width beyond national boundaries of economic, commercial and financial lives because of it's increasing functions. So one of it's basic function is to commit the rational source allocation in economics.

Banks have to make profits to continue their activities. Although they are business enterprises having objectives to make profits, they must also give more importance to rantability, liquidity and risk allocation than the other business enterprises. While determining policies to make maximum profit, the banks also must struggle to form liquidity and security margins to minimize the risk. For this reason, determining the factors, which effects the bank's profit is important to establishing bank's future policy. Because of this, the special trade banks which behaves more profit motive in sector are taken as a basis. The data used in this paper are collected from the works published by Banks Association of Turkiye. To throw a new light on the explanations, the period of 1999-2002 is fixed. SUR methodology is applied to the data. EvIEWS 5.1 computer program is used for analysis.

Keywords : *Earnings, Banking, Seemingly Unrelated Regression (SUR), Financial Analysis on Banking, Econometrics.*

GİRİŞ

Banka, bugünkü iktisadi ve ticari hayatın içinde çok önemli yeri olan ve sermaye, para ve kredi üzerine her çeşit işlemi yapan ve düzenleyen, özel ve tüzel kişilerin, devletin ve işletmelerin bu alandaki her türlü ihtiyacını karşılamak üzere çalışan bir iktisadi kuruluştur (Ağaoğlu, 1989 : 258). Bankalar bir yandan yatırılabılır fonları artırırken diğer taraftan da yatırım yapmak isteyenlere bu fonları aktarmakla ekonomide kaynak kullanımını etkilemektedirler. Bu kaynakların iyi bir şekilde kullanılması, hem yatırımları kolaylaştırmakta, hem de ekonomik gelişmenin hızlanmasına katkıda bulunmaktadır. Bu özel konumları ile bankalar, ülke tasarruflarını krediye dönüştürme işlevlerinin yanı sıra hem para yaratma imkanına sahip olmaları, hem de ödeme mekanizmalarının temel taşıını oluşturmaları sebebiyle ülkemizde uygulamaya konulan ekonomik politikalar ile arzu edilen makro ekonomik hedeflere ulaşmada çok önemli görevler üstlenmiş durumdadırlar. Günümüzde sağlam bir ekonomik sistemin vazgeçilmez unsuru olan bankacılık sektörü, hem sunduğu hizmetler hem de mali yapıları ile gündemdeki yerlerini sürekli korumaktadırlar.

Aktiflerinden elde edilen gelirler ile pasiflerin maliyetleri ve yasal yükümlülükler arasındaki fark olarak tanımlanan net kar, bir bankanın faaliyetlerine devam edebilmesi ve en azından bulunduğu düzeyi koruyabilmesi açısından son derece önemlidir. Bir banka karlılığının düzeyini etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Örneğin; bankanın risk alma politikası ne olursa olsun, pazarın yapısı uzun vadede banka karlılıklarını etkileyen bir unsur olmaktadır. Temel olarak bir bankanın karlılığını etkileyen faktörleri kontrol edilebilen faktörler ve kontrol edilemeyen faktörler adı altında iki grupta incelemek mümkündür. Bu bağlamda, bir bankanın faaliyet alanı, net kar marjı, ücret ve komisyonlar, mevduat ve kredi kalitesi, maliyet kontrolü (işlemsel, şube, personel vb.) gibi faktörler kontrol edilebilen faktörler arasında yer alır. Buna karşın, genel ekonomik koşullar, faiz oranları ve sektör içindeki rekabetin niteliği gibi faktörler ise kontrol edilemeyen faktörlerdir.

Bankaların karlılığını ölçebilmek amacıyla kullanılan birçok finansal oran vardır. Bu oranların hesaplamasında genel olarak kullanılan kriterler getirili aktifler, kaynak maliyeti ve gelir-gider kalemlerinin karşılaştırılmasına yönelik bir takım analizleri kapsamaktadır. Yapılan bu ölçümlerde amaç bankaların kar elde edebilme gücünün değerlendirilebilmesidir. Banka yaptığı analizler sonucunda kar elde etme gücünde bir zayıflama görür ise bunun hangi nedenlerden kaynaklandığını bulmak zorundadır. Bunlara ek olarak karlılık analizlerinde elde edilen verileri değerlendirirken kar elde etme gücünde meydana gelen olumlu veya olumsuz gelişmelerin geçici veya sürekli olup olmadığına da karar vermek gereklidir.

Bankacılık Sektörü İle İlgili Genel Bilgiler

1980 yılında uygulamaya konulan liberal politikalar sonucu bankacılık sektöründe başlayan gelişme ve büyüme 1991 yılında Körfez krizine kadar devam etmiştir. Körfez krizinin ortaya çıkışı ile bankaların mevduatlarında azalma meydana gelmiştir. Hazinesin iç borçlanma politikaları bankaların daralan mevduatları sonucu bankaların fon talebine cevap veren yatırımcılara kredi sağlayan kurumlar olma özelliğinden uzaklaşarak sadece finansal faaliyet gösteren kurumlar olmalarına neden olmuştur. Bu durum 1993 yılında iç talebin artışı ile biraz düzelme göstermesine rağmen, yılın son aylarında döviz kurlarında ortaya çıkan aşırı dalgalanmalar, artan bütçe açıkları, dış borçlanma koşullarının zorlaşması, ithalattaki artış, ödemeler dengesindeki bozulmalar ve mali piyasalarda ortaya çıkan belirsizlikler 1994 krizinin ortaya çıkmasına sebep olacak zemini hazırlamıştır. 1994 yılı başlarında Türkiye'nin uluslararası kredi notunun düşük olması nedeniyle dış kredi bulma imkanının daralması ve iç piyasalardaki belirsizlikler hazinenin uzun vadeli ve düşük faizli borçlanmasına imkan bırakmamıştır. Hazinesin yüksek faiz oranları ile borçlanması reel faizleri arttırmıştır. Ortaya çıkan bu yüksek faiz ülkeye yabancı sermaye girmesini sağlamış ve döviz kurları üzerinde azaltıcı bir baskı oluşturmuştur. Bankalar yurt dışından elde ettikleri döviz kredilerini TL'ye dönüştürüp yüksek faizli devlet tahvili ve bonosuna yatırım yaparak aşırı karlar elde etmişlerdir. Bankalar aşırı karlar sağlamak amacıyla faiz-kur

marjlarında açık pozisyonlarını arttırmaları bankaları yüksek oranlı kur riski ile karşı karşıya bırakmıştır. Tüm bunların sonucunda 5 Nisan 1994 kararları sonucu yüksek döviz borcu bulunan TYT, Marmara ve İmpex adlı bankaların bankacılık faaliyetleri durdurulmuştur. Ortaya çıkan krizin önlenmesi ve bankacılık sektörünü düzene sokabilmek amacıyla bir dizi yeni kararlar uygulamaya konulmuştur (Saker, 1998 : 13 -15).

Ekonomik-mali ve sosyal etkileri, sona eriş süreci ve gelecekteki krizler için bıraktığı miraslar nedeniyle 1994 yılında yaşanan krizin bazı önemli sonuçları olmuştur. Buna göre; artık mali piyasalarda kamu yönetimi eskisi kadar etkili ve yetkili değildir. Döviz kurlarına yapılan müdahale sonuca ulaşamaz. Bütçe sistemleri yenilenmelidir. Kendi kendine düzenlemeye önem ve öncelik verilmelidir. Devleti küçültmek yerine devleti yeniden yapılandırma kavramına ağırlık verilmelidir. Merkez bankasının ve para politikasının güvenilirliği Merkez bankasının bağımsızlığı kadar önemlidir. Enflasyonun önlenmesi tek ve ilk amaç değildir. Kurtarma ve sübvansiyon politikaları değiştirilmelidir. Kamu borçlanması yönetilebilir sınırlara çekilmelidir (Karacan, 2000 : 183 -210).

1999 yılında Güneydoğu Asya ülkelerinde ortaya çıkan finansal krizin tüm dünya'da neden olduğu yeni etkiler sonucunda ülkemizde de bankacılık sektörüne yönelik olarak bir dizi yeni yasal düzenlemelere gidilmiştir (Çolak ve Yiğidim, 2001 : 10). 2000 Kasım ve 2001 Şubat aylarında yaşanan finansal krizler mali bünyesi zayıf olan bankaların yanında mali bünyesi güçlü olan bankaları da olumsuz yönde etkilemiştir. Mali bünyesi zayıf olan bankalar krizler sonucunda daha da kötüleşerek faaliyetlerini sürdüremez hale geldiklerinden TMSF'ye devir olurken, mali bünyesi güçlü olan bankalar ciddi sermaye kayıplarıyla karşı karşıya kalmışlardır. Kasım krizi sonrasında likidite ve faiz oranı riski nedeniyle sorunlar yaşayan bankacılık sektörü Şubat krizi sonrasında bunlara ilave olarak kur riskinden kaynaklanan kayıplarla karşı karşıya kalmıştır. Yaşanan krizlerin reel sektör üzerindeki daraltıcı etkisi ise bankacılık sektörünün aktif kalitesinin zayıflamasına neden olmuştur. Bu gelişmeler, bankacılık sektörünün yapısal sorunlarını kalıcı bir biçimde çözmek ve bankacılık sistemini sağlıklı ve dünya ölçülerinde rekabet edebilen bir yapıya dönüştürülebilmesini sağlamak amacıyla Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu tarafından Mayıs 2001 tarihinde "*Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı*" yürürlüğe kurulmuştur (Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu - BDDK, 2001 :1).

Bu programın temel unsurları;

1. Kamu bankalarının yeniden yapılandırılması,
2. Özel bankacılık sisteminin daha sağlıklı bir yapıya kavuşturulması,
3. Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonuna devredilen bankaların çözümlenmesi ve
4. Gözetim ve denetim çerçevesinin güçlendirilmesi ile sektörde etkinliğin artırılmasıdır.

Etkinliği azalan küçük ölçekli ve parçalı bankacılık yapısına bağlı olarak karlılık performanslarında yaşanan düşüş, bankacılık sektöründe karlılığı etkileyen faktörlerin belirlenmesinin önemini arttırmıştır.

Bankalarda Karlılığı Etkileyen Faktörler

Karlılık bankaların faaliyetlerini devam ettirebilmeleri açısından en önemli unsur olduğundan bu kuruluşların karlılıklarını ölçmek amacıyla kullanılan birçok kriter ve oran vardır. Karlılık değerlendirilmesinde nihai sonuç için kullanılacak rakam vergi sonrası net kar olmalıdır. Bankanın karlılık gücü yönetiminin performansını ölçmek için vergi öncesi faaliyet karı değeri kullanılabilir (Sandalcı, 1994:43). Bu nedenle bu çalışmada her iki kar değeri de ayrı ayrı kullanılmıştır.

Karlılık analizinde elde edilen veriler değerlendirilirken kar elde etme gücünde meydana gelen olumlu veya olumsuz gelişmelerin geçici veya sürekli olup olmadığına karar vermek gerekmektedir. Analiz sırasında devamlılık konusu daima göz önünde bulundurulmalıdır (Şenver, 1987: 25). Bu nedenle bu çalışmada 1999 – 2002 dönemleri için tüm analizler ayrı ayrı yapılmıştır. Tek bir döneme bakarak yapılacak bir değerlendirme yanıltıcı sonuçlar ortaya çıkarabilecektir.

Çalışmada Türkiye Bankacılık Sektörü içinde faaliyet gösteren ticaret bankalarından aşağıda Tablo 1’de verilen 40 tanesi alınmıştır. Analizde bu bankalara ait bağımlı değişken olarak vergi öncesi kar/zarar (VOKZ) ve net kar/zarar (NKZ) değerleri bağımsız değişkenler olarak ise, krediler (KT) ve mevduatlar toplamı (MT), menkul değerler cüzdanı (MDC), takipteki krediler (TKRE), şube sayısı (SS) ve personel sayısı (PS) değerleri alınmıştır.

Tablo 1. Analizde Kullanılan Bankalar

No	Banka	No	Banka
1	Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası A.Ş.	21	Türkiye İmar Bankası T.A.Ş.
2	Türkiye Halk Bankası A.Ş.	22	Türkiye İş Bankası A.Ş.
3	Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.	23	Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.
4	Adabank A.Ş.	24	Pamukbank T.A.Ş.
5	Akbank T.A.Ş.	25	Toprakbank A.Ş.
6	Alternatif Bank A.Ş.	26	Bayındırbank A.Ş.
7	Anadolubank A.Ş.	27	Sitebank A.Ş.
8	Denizbank A.Ş.	28	Arap Türk Bankası A.Ş.
9	Fiba Bank A.Ş.	29	Bnp - Ak Dresdner Bank A.Ş.
10	Finans Bank A.Ş.	30	HSBC Bank A.Ş.
11	Koçbank A.Ş.	31	Abn Amro Bank N.V.

12	MNG Bank A.Ş.	32	Banca di Roma S.P.A.
13	Oyak Bank A.Ş.	33	Bank Mellat
14	Şekerbank T.A.Ş.	34	Citibank N.A.
15	Tekfenbank A.Ş.	35	Credit Lyonnais Turkey
16	Tekstil Bankası A.Ş.	36	Credit Suisse First Boston
17	Turkish Bank A.Ş.	37	Habib Bank Limited
18	Türk Dış Ticaret Bankası A.Ş.	38	ING Bank N.V.
19	Türk Ekonomi Bankası A.Ş.	39	JP Morgan Chase Bank
20	Türkiye Garanti Bankası A.Ş.	40	Société Générale (SA)
		41	Westdeutsche Landesbank Girozentrale

Yöntem

İktisadi olayların, zaman içindeki değişimlerinin açıklanmasında tek bir kesim için tahmin yöntemlerinden en çok kullanılanı en küçük kareler yöntemidir. Bu klasik sınıflamanın dışında çok denklemli birden fazla kesim için tahmin yöntemleri de vardır. Bu çok denklemli modellerden bir tanesi bağımlı değişkenler arasındaki ilişkilerden oluşan “Eş-anlı Denklem Sistemi”, diğeri ise 1962 yılında A.Zellner tarafından geliştirilen, denklemler arası hata terimleri ilişkili olan “Görünüşte İlişkisiz Regresyon” modelleridir (Doğan, 1998 : 15).

İktisadi olayları açıklayan farklı eşitliklere yüzeysel olarak bakıldığında ilişkili olmasalar bile eşitliklerin hata terimleri arasında ilişki olabilir. Tahmin edilen regresyon denkleminin hata terimi, diğeri bir regresyon denkleminin hata terimi ile ilişkili ise yani ilk denklemin hata terimi dışlanan herhangi bir değişkeni içeriyorsa ve dışlanan değişkenler ya da bu değişkenler ile kuvvetli (yüksek) ilişkili diğeri değişkenler ikinci denklemin hata teriminin önemli bir belirleyicisi ise eşitliklerin hata terimleri arasında ilişki vardır (Srivastava & Giles, 1987 : 2).

Görünüşte ilişkisiz regresyon tahmin yönteminin uygulanabilmesi için modelin bazı varsayımları sağlaması gerekmektedir. Bu varsayımlar aşağıdaki gibi sıralanabilir; (Doğan, 1998 : 16)

- Analiz edilecek iktisadi olayla ilgili olarak birden fazla m tane regresyon denklemi olmalıdır.
- Regresyon denklemlerinin hata terimleri arasında ilişki olmalıdır. Yani hata terimi varyans-kovaryans matrisi diagonal olmamalıdır.
- Ele alınacak m sayıda çoklu regresyon denklemleri içeren modelde hiçbir değişken hem bağımlı hem de bağımsız olarak yer almamalıdır. Diğeri bir ifade ile, model eşanlı denklemler modeli oluşturmamalıdır.

Sonuç olarak yukarıdaki varsayımları sağlayan ve aralarında mantıksal bir ilişki bulunan m sayıda çoklu regresyon denkleminde görünüşte ilişkisiz regresyon yöntemi uygulandığında, hata teriminin varyans-kovaryans matrisi analize dâhil edildiğinden En Küçük Kareler yöntemine göre daha etkin tahminçiler elde edilecektir.

Uygulama

Çalışmada Türkiye bankalar birliği tarafından yayınlanan Bankalarımız adlı eserden çıkarılan bağımlı ve bağımsız değişkenlerden aşağıdaki şekilde tanımlanan regresyon modelleri 1999 – 2002 dönemleri için ayrı ayrı çözümlenmiştir.

Model ;

$$VOKZ = \alpha_1 MT + \alpha_2 KT + \alpha_3 MDC + \alpha_4 TKRE + \alpha_5 SS + \alpha_6 PS \quad (1)$$

$$NKZ = \beta_1 MT + \beta_2 KT + \beta_3 MDC + \beta_4 TKRE + \beta_5 SS + \beta_6 PS \quad (2)$$

şeklinde tanımlanmıştır. Burada;

VOKZ : Vergi Öncesi Kar/Zarar

NKZ : Net Kar/Zarar

MT : Mevduat Toplamı

KT : Krediler Toplamı

MDC : Menkul Değerler Cüzdanı

TKRE : Takipteki Krediler

SS : Şube Sayısı

PS : Personel Sayısıdır.

1999 Yılı Sur Modeli Çözüm Sonuçları

1999 yılı için 39 bankaya ait oluşturulan Görünüşte İlişkisiz Regresyon modeli sonuçları aşağıdaki şekilde bulunmuştur.

$$VOKZ = -0.08 MT + 0.101 KT + 0.193 MDC - 0.20 TKRE + 502.3 SS - 5.53 PS$$

$$(0.017) \quad (0.028) \quad (0.032) \quad (0.51) \quad (107.4) \quad (4.74)$$

$$t \longrightarrow (-4.70) \quad (3.62) \quad (6.10) \quad (-0.38) \quad (4.67) \quad (-1.16)$$

$$R^2 = 0.84 \quad \bar{R}^2 = 0.82 \quad DW = 1.86$$

$$NKZ = -0.023 MT + 0.07 KT + 0.107 MDC - 0.011 TKRE + 405.02 SS - 14.9 PS$$

$$(0.011) \quad (0.018) \quad (0.021) \quad (0.336) \quad (71.45) \quad (3.15)$$

$$t \longrightarrow (-2.11) \quad (3.84) \quad (5.08) \quad (-0.03) \quad (5.66) \quad (-4.74)$$

$$R^2 = 0.89 \quad \bar{R}^2 = 0.78 \quad DW = 1.92$$

1999 yılına ait modelde katsayılar genel itibariyle istatistiki olarak anlamlı bulunmuş olup iktisadi anlamda da beklenen beklenen sonuçları vermiştir.

Bu kapsamda mevduat toplamı değişkeni esas itibariyle maliyetli kaynak olup bir gider unsuru taşıdığından karlılığa azaltıcı yönde etki yaptığı gözlemlenmiştir. Buna karşılık krediler toplamı değişkeni ise, getirili bir varlık olduğundan kar rakamına pozitif yönde etki yaptığı görülmüştür. Menkul değerler cüzdanı değişkeni banka yatırımlarının büyük çoğunluğunun Hazine Bonosu ve Devlet Tahvili gibi araçlara yapılması ve bu durumun yarattığı gelir etkisiyle karlılığı olumlu yönde etkilemiştir. Bu dönemde takipteki krediler tutarının karlılığa etkisinin istatistiki açıdan anlamlı düzeyde olmadığı görülmüştür. Şube sayısının, net rakamlar dikkate alındığında beklendiği gibi karlılığı olumlu yönde etkilediği görülmüştür. Personel sayısı rakamı ise, vokz tutarında etkili bulunmazken nkz tutarında karı azaltıcı yönde etkide bulunmuştur.

2000 Yılı Sur Modeli Çözüm Sonuçları

2000 yılı için 39 bankaya ait oluşturulan Görüntüşte İlişkisiz Regresyon modeli sonuçları aşağıdaki şekilde bulunmuştur.

$$\begin{aligned} \text{VOKZ} = & -0.006 \text{ MT} + 0.05 \text{ KT} + 0.24 \text{ MDC} - 0.842 \text{ TKRE} + 755.3 \text{ SS} - 28.3 \text{ PS} \\ & (0.01) \quad (0.02) \quad (0.07) \quad (0.199) \quad (97.96) \quad (5.07) \\ t \longrightarrow & (-0.44) \quad (2.41) \quad (3.32) \quad (-4.22) \quad (7.71) \quad (-5.58) \\ R^2 = 0.91 \quad \bar{R}^2 = 0.89 \quad DW = 2.03 \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} \text{NKZ} = & -0.009 \text{ MT} + 0.056 \text{ KT} + 0.151 \text{ MDC} - 0.475 \text{ TKRE} + 477.6 \text{ SS} - 19.2 \text{ PS} \\ & (0.008) \quad (0.013) \quad (0.047) \quad (0.130) \quad (64.02) \quad (3.32) \\ t \longrightarrow & (-1.14) \quad (4.13) \quad (3.19) \quad (-3.64) \quad (7.46) \quad (-5.8) \\ R^2 = 0.92 \quad \bar{R}^2 = 0.91 \quad DW = 1.94 \end{aligned}$$

2000 yılı için de benzer sonuçlar elde edilmiştir. Ancak mevduatın karlılığa olan etkisi, bu dönemde istatistiki olarak anlamlı bulunmamıştır. Kredilerin karlılık üzerindeki anlamlı etkisi bu dönemde de devam etmiştir. Faizlerde bu dönemde yaşanan düşüş ise menkul değer cüzdanında bulunan Hazine Bonosu ve Devlet Tahvili getirilerini olumlu yönde etkilediğinden karlılığa olan olumlu etki bir miktar daha artmıştır. Takipteki krediler, yine beklendiği gibi karlılığı azaltıcı yönde etkilemiştir. Şube sayısı karlılığı olumlu yönde etkilemeyi sürdürmüştür. Personel sayısının bu dönemdeki fazlalığı gider etkisinin yüksekliği nedeniyle karlılığı yine azaltıcı yönde etkilemiştir.

2001 Yılı Sur Modeli Çözüm Sonuçları

2001 yılı için 41 bankaya ait oluşturulan Görüntüşte İlişkisiz Regresyon modeli sonuçları aşağıdaki şekilde bulunmuştur.

$$\begin{aligned}
\text{VOKZ} &= -0.413 \text{ MT} + 0.833 \text{ KT} + 0.219 \text{ MDC} - 0.385 \text{ TKRE} + 1272.5 \text{ SS} - 131.24 \text{ PS} \\
&\quad (0.120) \quad (0.247) \quad (0.203) \quad (0.291) \quad (1880.4) \quad (98.35) \\
t \longrightarrow & (-3.45) \quad (3.38) \quad (-1.08) \quad (-1.32) \quad (0.68) \quad (1.33) \\
R^2 &= 0.49 \quad \bar{R}^2 = 0.42 \quad \text{DW} = 2.76
\end{aligned}$$

$$\begin{aligned}
\text{NKZ} &= -0.340 \text{ MT} + 0.738 \text{ KT} - 0.247 \text{ MDC} - 0.048 \text{ TKRE} + 761.42 \text{ SS} - 109.46 \text{ PS} \\
&\quad (0.103) \quad (0.211) \quad (0.174) \quad (0.249) \quad (1611.4) \quad (84.28) \\
t \longrightarrow & (-3.90) \quad (3.49) \quad (-1.42) \quad (-0.20) \quad (0.47) \quad (1.30) \\
R^2 &= 0.46 \quad \bar{R}^2 = 0.38 \quad \text{DW} = 2.64
\end{aligned}$$

2001 yılında ise kullanılan verilerin enflasyona göre düzeltilmiş rakamlar olması ve Kasım 2000 ile Şubat 2001 krizlerinin etkilerinin en yoğun hissedildiği dönem olması nedeniyle değişkenlerin çoğunun karlılığa etkileri istatistiki açıdan anlamsız bulunmuştur.

Bu kapsamda yalnızca mevduat ve kredi toplamalarının karlılığa olan etkileri anlamlı bulunmuş olup, diğer değişkenlerin etkilerinin istatistiki açıdan anlamsız olduğu gözlemlenmiştir. Ancak esas itibarıyla özellikle bu dönemde menkul değer cüzdanı ve takipteki krediler tutarları yükselen faizler ve batık kredi rakamlarındaki artışlar nedeniyle karlılığı olumsuz yönde etkilediğinden sektörün büyük çoğunluğu dönemi zararlar kapatmışlardır.

2002 Yılı Sur Modeli Çözüm Sonuçları

2002 yılı için 41 bankaya ait oluşturulan Görünüşte İlişkisiz Regresyon modeli sonuçları aşağıdaki şekilde bulunmuştur.

$$\begin{aligned}
\text{VOKZ} &= 0.084 \text{ MT} - 0.009 \text{ KT} - 0.157 \text{ MDC} - 1.119 \text{ TKRE} + 693.5 \text{ SS} + 20.03 \text{ PS} \\
&\quad (0.035) \quad (0.075) \quad (0.078) \quad (0.212) \quad (1600.6) \quad (115.25) \\
t \longrightarrow & (2.42) \quad (0.12) \quad (-2.02) \quad (-5.27) \quad (0.43) \quad (0.17) \\
R^2 &= 0.76 \quad \bar{R}^2 = 0.73 \quad \text{DW} = 1.84
\end{aligned}$$

$$\begin{aligned}
\text{NKZ} &= 0.031 \text{ MT} + 0.096 \text{ KT} - 0.217 \text{ MDC} - 0.953 \text{ TKRE} + 935.97 \text{ SS} + 14.83 \text{ PS} \\
&\quad (0.035) \quad (0.077) \quad (0.079) \quad (0.217) \quad (1634.6) \quad (117.7) \\
t \longrightarrow & (0.87) \quad (1.25) \quad (-2.74) \quad (-4.40) \quad (0.57) \quad (0.13) \\
R^2 &= 0.73 \quad \bar{R}^2 = 0.69 \quad \text{DW} = 1.85
\end{aligned}$$

2001 yılında yaşanan kriz, etkisini ancak 2002 yılının sonlarına doğru kaybetmeye başladığından yukarıdaki SUR denklemlerinden olumlu etkinin kendini tam olarak yansıtmadığı anlaşılmaktadır.

Bu kapsamda, kredilerin henüz tam olarak açılmamış olması, sadece çok sağlam şirket ve firmalara kredi verilebilmesi nedeniyle karlılığa etkisinin oldukça düşük düzeyde kaldığı görülmüştür. Bu dönemde faizlerin de henüz olması gereken seviyelere inmemesi nedeniyle mevcut menkul değerler cüzdanının karlılığa etkisi az da olsa

olumsuz yönde olmuştur. Takibe düşen kredi miktarındaki artışın karlılığa olan olumsuz etkisinin bu dönemde de devam ettiği görülmüştür.

Buna karşılık, krizlerin sonrasında yaşanan şube kapatma ve personel azaltma işlemleri nedeniyle mevcut maliyetlerin azalmasının karlılığı olumlu yönde etki ettiği görülmektedir.

Sonuç

Regresyon denklemlerinin hata terimlerine ait varyans/kovaryans matrisi diagonal olmadığından hata terimleri arasında beklenen ilişkinin var olduğu belirlenmiş olup daha etkin katsayıların hesaplanması için EKK yerine Görünüşte İlişkisiz Regresyon yöntemi kullanılmıştır.

Ayrıca vergisel açıdan bilanço kalemleri üzerinde çeşitli değişimler yapılabilmesi nedeniyle bu değişimlerin karlılığa olan etkisini azaltmak için vergi öncesi net kar/zarar rakamlarının bu tür karlılık analizlerinde kullanılmasının daha uygun olacağı düşüncesindeyiz.

Türk bankacılık sektörünün toplam kaynaklarının çok büyük bir kısmının bilanço aktifinde kredi yerine Hazine Bonosu veya Devlet Tahvili kalemlerine yatırım yapılması bankaların esas işlevlerinden sapmalarına neden olmuştur. Ayrıca bu durum, menkul değer cüzdanlarının yüksek rakamlar ihtiva etmeleri ve faiz dalgalanmalarına karşı çok duyarlı olmaları nedeniyle karlılığa en fazla etki eden/edebilecek değişken olarak değerlendirilebilir. Benzer şekilde takipteki krediler tutarındaki artış da karlılığı olumsuz yönde etkileyecek başlıca faktörler arasında yer alacaktır.

Bankacılık sektörü açısından yapılan analizlerde karlılığa etki eden faktörlerin dönemler itibariyle konjoktürel ve sektörel dalgalanmalara göre değişim gösterdiği, bu nedenle kimi değişkenin karlılık üzerinde bir dönem etkili olmasına karşın aynı değişkenin bir başka dönem etkisini tamamen kaybedebildiği ya da daha da arttırdığı gözlemlenmiştir. Böylece karlılığa etki eden faktörlerin sabit olmadığı çeşitli etkenlerden dolayı değişim gösterebildiği ortaya konulmuştur.

KAYNAKÇA

Ağaoğlu, E. A., (1989), “*Türkiye’de Banka İşletmelerinin Ekonomik Analizi ve Gelişme Eğilimleri*”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

BDDK, (2002), “**Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı : Gelişme Raporu**”, Şubat, Sayfa : 1 – 26.

Çolak, Ö.Faruk ve Yiğidim, A., (2001), “**Türk Bankacılık Sektöründe Kriz**”, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

Doğan, Nükhet, (1998), “*Görünüşte İlişkisiz Regresyon Modeli ve Türkiye İhracat Fonksiyonu Üzerine Bir Uygulama*”, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

- Karacan, Ali, İhsan, (2000), “**Bankacılık ve Kriz**”, Creative Yayıncılık, 3.Baskı, İstanbul.
- Saker, Selvin, (1998), “*Türk Bankacılık Sisteminde Ticari Bankalarda Fon Yönetimi Kararları*”, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Sandalcı, Nihat, (1994), “*Ticari Bankalarda Aktif-Pasif Yönetimi*”, TC. Ziraat Bankası Genel Müdürlüğü, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Satıcı, Koray, (1997), “*Bankacılık Sektöründe Karlılığı Etkileyen Faktörlerin İstatistiksel Tekniklerle İncelenmesi*”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Srivista, Virenda & Giles, D.E., (1987) “**Seemingly Unrelated Regression Equations Models**”, New York.
- Şenver, Bülent, (1987), “**Banka Bilançolarının Tahlil Yöntemleri**”, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, Yayın No:143, Olgaç Matbaası, Ankara.
- www.tbb.org.tr , Haziran 2003, Türkiye Bankalar Birliği.

beciya